

A középosztály szigete

Sorozatszerkesztő
Gábor Kálmán

A középosztály szigete

Gábor Kálmán

BELVEDERE
Szege

Szeged ♦ 2000

A kötet megjelenését támogatták
Gyermek és Ifjúsági Alapprogram
Ifjúsági és Sportminisztérium
Nemzeti Kulturális Alapprogram
Oktatási Minisztérium

Alain Dodeler fotóit
a Sziget Kulturális Szervezőiroda
bocsátotta rendelkezésünkre

Felelős szerkesztő
Jancsák Csaba

© Gábor Kálmán, 2000
© Belvedere Meridionale, 2000
© Sziget Kulturális Szervezőiroda, fotók, 2000

Tartalom

Előszó	7
A középosztály szigete	15
A Sziget története a sajtó tükrében	15
Város a városban	16
A középosztály szigete	22
A szigetlakók és a kockázati társadalom	36
A szigetlakók és a karrier	41
A Sziget és a szigetlakók értéke – tolerancia	52
A Sziget és a „szigetek” közössége	56
A Sziget egy nemzedék szimbóluma és világának kifejezője	62
A Sziget és az ifjúságfelfogások nyilvánossága	65
A szigetlakók és a kilencvenes évek magyar fiataljai	74
Mellékletek	78
A Pepsi Sziget '99 kutatás leírása	78
A Pepsi Sziget '99 kérdőíve	80
Questionnaire of the Pepsi Sziget '99	81
Az 1999. évi Pepsi Sziget kérdőíves vizsgálat alapvető adatai	90
A BME kollégiumaiban végzett vizsgálat alapvető adatai	93
A Sziget a sajtóban 1993-1999 (összeállította: Pató Erika)	98
Pepsi Island Festival '99 – Theses (fordította: Dudik Annamária Éva).....	106
Függelék	115
J. Clarke – T. Jefferson: A munkásosztály ifjúsági kultúrái (fordította: Dudik Annamária Éva)	115
Válogatás a Sziget fotó-dokumentációjából (összeállította: Majzik Andrea)	137

Előszó

Az Oktatáskutató Intézet Ifjúságkutató Csoportja 1997 óta folytat kutatásokat a Szigeten, jelenleg pedig a Pepsi 2000 vizsgálat előkészületei folytatjuk. Az a tény, hogy már negyedik éve folytatunk kutatásokat a Szigeten, már önmagában indokolja, hogy feltárjuk, milyen indítékok, motivációk ösztönöztek bennünket arra, hogy 1997-től minden év augusztusában a Szigetet vizsgáljuk.

Az indítékok és motivációk között elsők között elméleti szempontokat kell említenem. A kilencvenes évek elején fogalmaztuk azt a tézist, hogy ifjúsági korszakváltás előtt állunk Magyarországon (*Gábor, 1993*).

Az ifjúsági korszakváltás lényege, hogy az ifjúsági életszakasz meghosszabbodik, mindenekelőtt azért, mert a fiatalok egyre hosszabb időt töltenek az iskolában. Az iskolában eltöltött egyre hosszabb idő azonban nem csak időben növeli meg az ifjúsági életszakaszt, hanem alapvető változás következik be a fiatalok életében, megváltozik, hogy szakkifejezéssel éljek a fiatalok státusza. Az ifjúsági státusz megváltozásánál számos tényezőt ki lehet említeni, ezek közül az egyik legfontosabb, hogy egyre korábban kényszerülnek a fiatalok önálló döntésekre, és az egyéni életrajzokban egyre későbbre tolódnak olyan életsemények, amelyeket korábban a fiatalok felnőtt státuszának kezdetének tekintettek, mint például a munkába állás, a családalapítás, vagy az első gyermek születése. Az ifjúsági életszakasz meghosszabbodásának feltétele, hogy az ifjúsági státusz egyre növekvő autonómiával járjon, hogy a fiatalok megfelelő anyagi, szociális és jogi státusszal másképpen fogalmazva fogyasztói és polgári státusszal rendelkezzenek. Nem véletlen, hogy a nyugat-európai fiatalok körében az ifjúsági korszakváltás a hatvanas években a középosztályosodással egy időben indult meg. A középosztályosodás következménye a fiatalok egyre szélesebb rétegének továbbtanulása, a fiatalok fogyasztási státuszának kiépülése. A fiatalok egyre szélesebb rétege rendelkezett egyre több saját tulajdonnal, mindenekelőtt olyan szórakoztatási iparhoz és járműiparhoz kapcsolódó javakkal mint a tranzistoros rádió, magnó, robogó, motorkerékpár, a későbbiekben pedig az autó. Ez időszakban szélesedtek ki a tanuló fiatalok szociális kedvezményei, és nem utolsósorban a hatvanas évek diákmozgalmainak hatására kiterjedtebbé vált a tanuló fiatalok polgári jogainak elismerése, tömören fogalmazva a fiatalok polgári státuszának elismerése, végső soron annak felismerése, hogy az új ifjúsági korszakban professzionális ifjúsági státuszra van szükség.

Az ifjúsági korszakváltás magyarországi megvalósulásának feltételezésekor abból indultunk ki, hogy Magyarországon kiépül a magántulajdonon alapuló piacrendszer és a polgári demokrácia, mely lehetővé és szükségessé teszi, hogy egyre több fiatal tanuljon egyre hosszabb ideig, illetve azt, hogy a fiatalok egyre szélesebb rétege rendelkezzen saját fogyasztói státusszal, egyre nagyobb önállósággal és autonómiával.

A kilencvenes években megindult empirikus vizsgálataink egyre inkább azt erősítették meg, hogy növekszik a fiataloknak az a rétege, amelyik fogyasztó státuszában, élettervezésében, értékorientációiban és cselekvési mintáiban magában hordozza azokat a jegyeket, amelyek a magyar fiatalok körében is az ifjúsági korszakváltásra utal-

nak. A lokális szinten folyó vizsgálataink Soprontól Salgótarjánig, Tamásitól Hevesig győztek meg, hogy a magyar fiatalok körében a változás egyik mozgatórugója a fiatalok körében a szabadidő szerepének megváltozása, ahogyan a szakirodalom nevezi a szabadidő scenárió kialakulása.

A nyolcvanas évek második felében nyugat-európai vitáiban egyre erőteljesebben vetődött fel az ifjúság lehetséges alternatívájának kérdése, amely beágyazódott a posztindusztriális társadalom jövőjéről és a társadalmi munkamegosztásról folyó vitákba, amely a fejlett társadalmak strukturális munkanélkülisége, technológiai innovációja és a jövedelemelosztása fényében zajlottak. Ebben a vitában az ifjúságra nézve két scenárió rajzolódott ki:

Az egyik, a *munkanélküliség* scenáriója Nagy-Britanniában a hetvenes évek során kialakult „két ország”-modell konzervál egy, a hátrányos helyzetűek alkotta rugalmas munkaerő-tartalékot, amely a kettős munkaerőpiac másodlagos szektorát képezi. Az ehhez a scenárióhoz kapcsolódó társadalmi kockázatok nyilvánvalóak. Az ifjúsági zavargások lehetősége ezek közül csak az egyik, az etnikai zavargásokkal való összekapcsolódás pedig robbanó hatású, mivel az etnikai/faji kisebbségek ifjúsága egyre inkább hajlamos kedvezőtlen helyzetét az intézményesített rasszizmusnak tulajdonítani.

A másik pedig a szabadidő scenáriója volt. A kutatók feltételezése szerint a *szabadidő megnövekedésének* forgatókönyvének megvalósulása letörölné a meglévő stigmákat a fiatal nem-foglalkoztatottokról, akik egy új „dologtalan” szabadidős osztály alapját képeznék. Elmozdulása pedig a *munka*-scenárió felé a tanulás felértékelődéséhez és a professzionális ifjúsági státusz kialakulásához vezet. A fiatalok különleges kulturális kreativitása pedig egyre megbecsültebbé válik (*Chisholm, L. 1992*).

A kilencvenes évek lokális kutatásaiból szerzett tapasztalatok hangsúlyozása azért is fontos, mert azért, hogy vizsgálatainkat egy-egy településhez kötöttük, nemcsak kérdőívekből, interjúkból kaptunk képet a fiatalokról, hanem, hogy úgy mondjam, testközelből. Fiatal munkatársaim találkoztak a helyi ifjúsággal az utcán, kedvenc szórakozóhelyeiken, és ezt a kezdetben véletlenszerű találkozásokat, a későbbiekben egyre tudatosabban építettük be kutatásainkba, például a kérdőíves vizsgálat során rákérdeztünk a fiatalok kedvenc szórakozóhelyeire. A fiatalok szabadidő-tevékenységének színtereit bejárva szembeütnő változást figyelhettünk meg. Szemünk előtt nőtt ki az a szabadidőipar, amelyről a hatvanas évek végétől felvirágzó Birminghami Iskola stencilezett tanulmányaiban olvashattunk, nevezetesen arról, hogy az így kiépülő szabadidőipar meghatározó válik a fiatalok életében, nemcsak a szabadidőtevékenység szempontjából, hanem azért is, mert ez a szabadidő ipar szolgáltatásaival, a fogyasztói iparral és médiákkal együtt meghatározó válik a fiatalok minta kialakításában, követésében, végső soron a fiatalok életkarrierjének alakításában.

A Sziget-kutatás elkezdése legalább annyira magyarázható szubjektív okokkal, mint az előbb felsorolt teoretikus kiindulópontokkal, illetve empirikus tapasztalatokkal. A szubjektív tényező részint saját magam elképzelt kutatási programmal kapcsolatos elbizonytalanodással magyarázható, mit foglalkozom én a szabadidő scenárióval (*Gábor, 1995; Gábor, 1996*), amikor mindenki a munkanélküliségi forgatókönyvről beszél, illetve úgy éreztem, hogy kérdőíveink kérdései egyre kevésbé találkoznak a fiatalok életérzésével, problémafelvetésével. A másik szubjektív tényező kialakult azon tanít-

ványok köre, akiknek saját kérdései, probléma keresése mintegy ösztönzött arra, hogy a kutatási program revízióját folytassam. A Sziget-kutatást ők vetették fel, pontosabban Vízér Balázs, aki akkor a szegedi egyetem szociológus hallgatója volt, és ősi szigetes, és hozzá csatlakozott hallgatók Baranyi Katalin, Dudik Éva, Pataki Zoltán és néhány barát, ismerős. Ez volt 1997-ben. Az első tartózkodásunk csak megszorításokkal nevezhető szociológiai vizsgálatnak, inkább valamiféle tapasztalatszerzésnek, mely megfigyelésből, interjúkból, sok-sok beszélgetésből állt, melyek a későbbiekben egyre inkább felértékelődtek kutatásaink során.

Az 1997-es Sziget-kutatásunkat a kezdetleges módszerek ellenére alapvetőnek tartom. Benyomásainkat először egy interjúban fogalmaztuk meg, hogy a Sziget a jövődöbéli középosztályé (*Bonifert Mária, 1997*). Ezt a kijelentésünket később Vízér Balázzsal közösen írt tanulmányunkban megerősítettük: „Birminghami Iskola egyik alaptézise, miszerint a fogyasztói kultúrának nem mindenki egyformán részese, a sziget látogatóira is kiterjeszthető: több vonatkozásban is azt állíthatjuk, hogy a Sziget elsősorban a jövődöbéli középosztályé. Egyrészt a résztvevők zöme az utolsó éves középiskolások, az egyetemi hallgatók, valamint az aktív kereső fiatalok soraiból kerül ki, akik intenzíven megdolgoztak a Szigeten való részvételükért, és akik tudatosan megtervezett nyári programjukként tekintik az egyhetes rendezvénysorozatot. Másrészt a szigeti résztvevők fogyasztóként viselkednek, fogyasztásuk konform jellegű, de a fogyasztás során az elit és az alternatív kultúra mintáival is találkoznak, és átveszik ezeket.” (*Gábor – Vízér, 1998*).

A Sziget a középosztályé hipotézis megfogalmazásában közrejátszott a véletlen is, ez pedig az időpont volt 1997. Ez év tavaszán A társadalmi átalakulás és ifjúság című konferencián a résztvevők, egyetértve Lengyel Lászlóval, megállapították, hogy Magyarországon a magántulajdonon alapuló piacgazdaság kiépülése befejeződött, melynek sajátossága a multinacionális cégek meghatározó szerepe, és ez alapján változtatja meg a fiatalok helyzetét (*Gábor, 2000*). 1997-ben a Pepsi Szigeten járva kelve a Pepsi reklámok, a számtalan telefonfülkében telefonáló fiatalok, a megjelenő mobiltelefonok kézzelfoghatóvá tették a konferencia elméleti állítását éppen úgy, mint a szigetlakó fiatalok életkarrierjével kapcsolatos beszélgetések.

Az 1997-es vizsgálódásunkhoz kapcsolódik a második hipotézisünk, hogy „A Sziget mint szórakozási forma összekapcsolódik azzal a változással, ami a fiatalok szabadidő tevékenységében bekövetkezett. A változás egyrészt szerkezetileg más munka - szabadidő megosztást eredményezett, másrészt magasabb intenzitásokra emelte a munkavégzést és a szórakozás igényét is: a Szigetre látogató fiatal intenzíven tanul vagy dolgozik, tudatosan próbálja megtervezni életét, és az intenzív szórakozás reményében vesz részt a szigeti rendezvényeken” (*Gábor – Vízér, 1998*).

Az első két hipotézishez szorosan kapcsolódik az a megállapításunk, hogy „a Sziget létrejöttének, szerveződésének története beilleszthető a fogyasztó ipar kialakulásának folyamatába, ugyanakkor a fogyasztó iparnak egy sajátos formájaként jelentkezik; nem egyszerű piaci vállalkozás a Sziget, hanem éppen az önkormányzati támogatás révén a vállalkozás és a költségvetési támogatás ötvözeteként jöhetett létre. Az önkormányzati támogatás mellett a rendezvény sikerességéhez nagymértékben hozzájárultak a kulturális elit, az alternatív kultúra régi és új képviselői is és nem utolsósorban az a közös-

ségi élmény, amit a Sziget látogatóinak nyújthatott” (*Gábor-Vízer, 1998*). Azaz a Sziget azért is válhat a középosztály szigetévé, mert a Sziget szervezői és a Sziget körül bábáskodók olyan helyet teremtettek a fiatalok számára, amely nemcsak kielégít, de mintákat is ad a jövőbeli középosztály számára. Általánosabban fogalmazva a jövőbeli polgár számára, aki a kilencvenes évektől válhat burzsoává és citoyenné egy személyben. Ez utóbbit nevezhetjük Sziget a jövőbeli középosztályért hipotézisnek.

1998-ban döntő jelentőségű volt, hogy közvetlenül a Sziget kutatás megkezdése előtt fejeztük be munkatársaimmal az egyik legnagyobb lokális vizsgálatunkat a győri fiatalok vizsgálatát, mely kutatás során az általános iskolában végzős fiataloktól a középiskolás fiatalokig át a főiskolás és egyetemista fiatalokig, azaz a tanuló fiatalok teljes körére kiterjedő vizsgálatot végeztünk, de átfogó kutatásokat végeztünk a fiatalokat érintő szociális, kulturális, szabadidő-intézmények területén is. A kutatásunk eredményének tézisszerű összefoglalásában megállapítottuk, hogy „alapvető állításunk, hogy a győri fiatalok egy új ifjúsági korszakba az *iskolai ifjúsági korszakba* léptek. Az iskolai ifjúsági korszak kialakulása szorosan összefügg a társadalmi átalakulással, amely a kilencvenes években bekövetkezett. Az iskolában eltöltött időnek ez a meghosszabbodása jelentős mértékben átrendezi a fiataloknak családhoz, államhoz való viszonyát, átalakul a fiataloknak életvitele, életformája, élettervezése. Átalakul az ifjúság, átalakul az ifjúság helyzetét befolyásoló intézményrendszer, és annak hatása a fiatalokra, végső soron átalakul a munkába való átmenet és megváltoznak a fiataloknak a felnőtt társadalomba való integrálódásának feltételei.

Az *iskolai ifjúsági korszakban a fiatalok egyre több időt töltenek az iskolában*. Ennek feltétele a közoktatási rendszer átalakulása. A közoktatási rendszer átalakulása Győrött is megfigyelhető, melyhez a döntő lökést a demográfiai tényező adta. 1989/90 és 1997/98 között a végzős nyolcadikosok száma csaknem felére csökkent.¹ A középiskolában továbbtanulók számának növekedését mutatja, hogy a tárgyalt időszakban a demográfiai csökkenés ellenére a középiskolában tanulók létszáma csaknem változatlan maradt. A fiatalok iskolában eltöltött idejének megnövekedését mutatja az is, hogy a középiskolában tanulók aránya az érettségit adó középiskolák felé toldott el. A tárgyalt időszak kezdetén a szakmunkástanulók aránya 39%, a végén viszont 31% volt, ezzel szemben a gimnazisták aránya 18%-ról 23%-ra, a szakközépiskolásoké pedig 43%-ról 46%-ra emelkedett.” (*Gábor és társai, 1998*).

Továbbá megállapítottuk, hogy az átalakulásnak igen fontos következménye a fiatalok önállósodásának felgyorsulása. Az önállósodás kulcsa, hogy a fiatalok egyre korábban önállóan hozzák meg saját személyüket érintő döntéseket, ugyanakkor az ifjúsági életszakasz kitolódása következtében *egyre hosszabb időre kötődnek saját családjukhoz, és egyre inkább befolyásolja életútjukat az önkormányzati, állami támogatások (öszöndíjak) és kedvezmények rendszere és azoknak milyensége*. A fiatalok korai személyi önállósodása és az

¹ Az általános iskolások száma 1989/90-es tanév 15392 tanulójáról az 1997/98 évi tanévre 10230 tanulóra csökkent. Napjainkban az általános iskolai tanulók száma egyharmaddal kevesebb, mint az 1989/90-es tanévben. A végzős nyolcadikosok száma 1989/90-es tanévben 2273, 1997/98-as tanévben 1276, azaz napjaink nyolcadikosok száma alig haladja meg az 1989/90 évi nyolcadikosoknak a felét.

ifjúsági életszakasz egyre későbbre tolódása együttesen eredményezi, hogy a fiatalok egyre fiatalabb korban, és egyre hosszabb ideig válnak fogyasztóvá, olyan körülmények között, amikor nem, vagy korlátozott mértékben rendelkeznek, illetve nem, vagy korlátozott mértékben tudják megteremteni a fogyasztáshoz szükséges pénzt, illetve az ahhoz szükséges hitelt. A fiatalok fogyasztói státuszának kiépülése kihívás, mert a fiatalokat saját családjától való függőségük ellenére eltávolítja saját családjától, különösen a munkás, és kispolgári családok esetében, illetve megkérdőjeleződik a tekintélyelvű család, felcserélve a hitelező családra, és megkérdőjeleződik a tekintélyelvű állam felcserélve a hitelező államra. A fiatalok önállósodásának legfontosabb mozzanatai és következményei megegyeztek az 1997-es Sziget-kutatás tapasztalataival, melyet a következő pontokban foglalhatjuk össze:

A fiatalok önállósodásának dimenziói. Az iskolai ifjúsági korszakban a fiatalok önállósodásának legfontosabb területei a személyi önállósodás, a fogyasztói önállósodás, illetve a fiatalok élettervezésének megváltozása. Az iskolai ifjúsági életszakaszt meghatározza az az ellentmondás, amely a fiatalok személyi önállósodásának időben egyre korábbra helyeződése (például a szexuális tapasztalatok megszerzésének egyre fiatalabb korban való bekövetkezése), és a felnőttek társadalmába való egyre későbbi integrálódása (például az iskolai tanulmányok, valamint a munkába állás egyre későbbi bekövetkezése, illetve a fiatalok húszas évek közepére, végére kitolódó házassága) és az egyre korábbra helyeződő fogyasztói önállósodás szükségessége között húzódik.

A személyi önállósodás életkorban egyre korábbra helyeződik. A győri tanuló fiatalok egyre korábban szereznek szexuális tapasztalatot, járnak el önállóan szórakozni. A fiatalok személyi önállósodása, mely korábban leginkább a munkásszármazású fiatalokra volt jellemző fokozatosan érvényül a kispolgári származású (szakközépiskolás, gimnazista) fiatalok körében is, ami azt is jelenti a fiatalok személyi önállósodása elkerülhetetlené teszi a fiataloknak a felnőtt társadalom normáival való konfliktusát.

A fiatalok személyi önállósodása és a veszélyeztetettség. A fiatalok – a személyi önállósodásuk során – a különböző osztálykultúrák átvételével, illetve azokkal való konfliktusban alakítják ki az ifjúsági státuszukhoz kötődő kulturális mintákat. Ezt az állításunkat jól illusztrálja, hogy a fiataloknak annál a csoportjánál figyelhető meg a személyi önállósodás korábbi volta, akik leginkább konfliktusban állnak a felnőtt társadalommal, annak intézményeivel, szüleikkel és leginkább hangsúlyozzák a kortárs csoport fontosságát. A fiataloknak ezt a csoportját hívtuk ifjúságcentristának. Például az első szexuális megítélése esetében, azt látjuk, hogy a nyolcadikosok közül azok, akik az első szexuális tapasztalatot 15 éves korukra megszerzik, 46,9% az, aki dohányzik (az átlag 19,6%), 46,9%-a iszik alkoholt (az átlag 30,8%) és baráti körében 34,7% próbálta ki a drogot az átlagos 15,4%-kal szemben. Hasonló tendenciát figyelhetünk meg mind a középiskolások, mind az egyetemisták körében, azaz azt mondhatjuk, a fiatalok egyre korábban bekövetkező önállósodása veszélyeztetettségük fokozódásával jár együtt.

A fiatalok önállósodásának velejárója fogyasztóként való megjelenésük. Növekszik a fiataloknak saját fogyasztási javakkal, mindenekelőtt a szórakoztatóipar, illetve a járműiparhoz kapcsolódó termékekkel való ellátottsága. A középiskolások már a szórakoztatói ipar, a gyorsétermek, és lassan a járműiparnak is egyre fontosabb fogyasztói, amely egyre általánosabbá teszi a jogosítvány mellett az első bankkártya megszerzését 17-18

éves korra. A fiatalok fogyasztási önállósodása a társadalom anyagi gyarapodásának függvénye, nem véletlen, hogy eddigi vizsgálataink közül a győri fiataloknál rajzolódik ki legmarkánsabban ez a jelenség. Az iskolai ifjúsági korszaknak fontos kísérő jelensége, hogy az ifjúság a fogyasztói és szórakoztatói iparnak (divat és sportcikk, fogyasztási eszközök, kulturális, szabadidő-szolgáltatások stb.) egyik legfontosabb célzott rétegévé az ifjúság válik. A fogyasztásnak napjainkban a fiatalok vonatkozásában inkább a homogenizáló, mint differenciáló szerepe érvényesül. A győri példa azt mutatja, hogy éppen a szórakoztatói eszközökkel való ellátottságban, illetve a járműipar termékeivel (például motorkerékpárral való ellátottságban) a tanuló fiatalok szüleinél egyre kevésbé tehetünk alapszinten különbségeket, és különösen elmosódnak a különbségek a saját eszközökkel való rendelkezés terén (például a gimnazista és szakmunkástanuló fiatalok esetében). Hasonló eredményeket kapunk, ha a fiatalok személyi önállósodásnak olyan alapvető feltételét nézzük meg, mint például azt, hogy a fiataloknak kétharmada rendelkezik saját szobával, és csak a legalsóbb státuszú nyolcadikos fiatalok esetében ez az arány csaknem eléri 60%-ot.

Ezen változások jelentős mértékben átalakítják a fiatalok családjához, és a különböző fiatalokat érintő intézményekhez való viszonyát. A fiatalok növekvő önállósodása radikális szakítást jelent a hagyományos normákkal és értékekkel. Az első szexuális kapcsolat és a komoly párkapcsolat szétválása, a házasság időbeli kitolódása, illetve tartós együttélésre váltása, egyszerre jelenthet korai önállóságot, saját családtól való függetlenedést, de jelenthet nagyobb kiszolgáltatottságot és a fiatalok szüleikkel, a felnőtt társadalommal való konfliktusokat, illetve saját identitásuk kereséséből adódó egyre növekvő veszélyeztetettséget.

A győri kutatás másik a Sziget kutatás szempontjából igen fontos hozadéka volt, hogy magába foglalta a pályakezdő fiatalok vizsgálatát is. A győri pályakezdő fiatalok esetében viszont azt nézhetjük, hogy az átalakuló dinamikusan fejlődő gazdaságnak milyen következményei figyelhetők meg a fiatalok munkába állása során. Az egyik ilyen alapvető gazdasági változás mint már utaltunk rá, és amelyet a Sziget szempontjából is alapvetőnek tekintettünk, a multinacionális cégek megjelenése. Országosan az új beruházások, ezáltal a munkaerő-kereslet szempontjából a kilencvenes években a gazdasági átalakulásban meghatározó a multinacionális cégek megjelenése. Győrről az Audi, illetve Philips azon multinacionális vállalatok közé tartoznak, amelyek a zöldmezős beruházások felét adták Magyarországon. Igaz ugyan, hogy Diczházi Bertalan számításai szerint a nagyobb (1 millió dollár feletti) külföldi zöldmezős beruházások bár sok tőkét, de relatíve kevés – összességében mintegy 50 ezer új munkahelyet hoztak létre, de Győrött jött létre ezen munkahelyeknek több mint egytizede. Győri sajátosság az is, hogy a város gazdaságába történetileg és napjaink gazdasági kibontakozásban is nagy szerepet játszó vállalati típus, a hazai irányítású, exportra és belföldre egyaránt termelő jórészt feldolgozóipari vállalati csoport, melyeknek export tevékenysége igen jelentős, illetve egyre inkább regionális szerepkörre tesznek szert (*Graboplast, Rába*). Az átmeneti válság után viszont ezek a vállalatok is fokozott munkaerő igénytel léptek fel. Következésképpen a pályakezdő fiatalok olyan környezetben indulnak, amelyben az egyik legmagasabb az aktív foglalkoztatottak aránya (a 15-74 éves népesség 52,3%-a, az országos arány 46,7%), illetve ugyanazon népességcsoporton belül az egyik legala-

csonyabb a munkanélküliek aránya (3,5%). A győri helyzet sajátossága, hogy munkaerő hiánnyal lehet számolni. Vizsgálatunk során kiderült, hogy a pályakezdő fiatalok szempontjából a prosperáló gazdaság megjelenése is számos problémát felvet, melyet a következőkben foglalhatunk össze:

Az elemzések kimutatták, hogy a külföldi tulajdonban levő vállalatok az átlagosnál magasabb képzettségű munkaerőre tartanak igényt. A középfokú, de még inkább felsőfokú végzettséggel rendelkezőket átlagosan nagyobb arányban foglalkoztatják, mint más munkáltatók (*Laky, 1998; Fazekas – Köllő, 1997*). A multinacionális cégek több szempontból átstrukturálta a munkaerő felé való elvárásokat. Igaz ugyan, hogy képzett munkaerőt foglalkoztatnak, de a direkt foglalkoztatottak alapján betanított (monoton) munkát végeznek, amely növeli a munkavállaló számára a bizonytalanságot, illetve azt az érzést, hogy adott munka csak pillanatnyilag ad biztonságot. Azaz, mint vizsgálatunkból kiderült, annak ellenére, hogy munkaerőhiányról beszélhetünk, a pályakezdők körében nem csökkent a munkanélküliségtől való félelem, illetve a kiszolgáltatottsági érzése.²

A multinacionális cégek megjelenése erősítette a fiatalokban, azt az érzést, hogy az iskolai képzés nem ad olyan tudást, mely elegendő megfelelő munkahely betöltésére. (A pályakezdők nem egész egyötöde volt elégedett az iskolai képzéssel.) A felsorolt hiányok elsősorban olyan tulajdonságok, amelyek saját maguk eladhatóságára vonatkoznak (megjelenés, speciális tudások például a piactudás működésének ismerete, számítógépes ismeretek, megfelelő információk a munkahelyekről, illetve visszatérő probléma a nyelvtudás hiánya. Fontos tényező az is, hogy jelentősen megnőtt a munkavállalásban a próbálkozások szerepe, minél fiatalabbakat vizsgáltunk, annál inkább növekedett a már kipróbált munkahelyek száma.

A multinacionális cégek megjelenése növelte a munka intenzitást, illetve egyre inkább az egyén munkahelynek való alárendelődését követeli meg, ez egyre inkább időben kitolja a házasságot, illetve a gyerekvállalást – többek között a lakásprobléma miatt is, illetve növeli a pályakezdő fiatalok saját családtól való függőségét. Azaz a multinacionális cégek megjelenése felveti a fiatalokban a próbálkozások, kísérletezések fontosságát a munkahely megválasztásakor, de erre, alapjában a jó családi háttérrel rendelkező fiataloknak van módja.

Az intenzívebb munka a pályakezdő fiatalok körében a fogyasztói életforma térhódítását erősíti, az intenzív munkát intenzív szórakozással próbálják kompenzálni.

Az 1998 évi Sziget-kutatás során interjúk a fiatalok intenzív munkavégzésének és intenzív szórakozásának igényét és az intenzív szórakozás igényből származó elvárásait erősítette meg, mely elvárásokat illetően a Sziget jól vizsgázott.

Az 1999 évi kutatásunkat az eddigi ismereteink figyelembe vételével alakítottuk ki. A kutatást próbáltuk körültekintően megszervezni. Az 1999 évi kutatás egyik célja az volt, hogy a szigetlakók társadalmának feltárásakor statisztikailag is releváns adatokat nyerjünk. Ezt célozta a kérdőíves vizsgálat, melynek során 542 főt kérdeztünk

² Interjúink és a kérdés során az abonyomásunk, hogy ezen munkakörökben erőteljes fluktuáció van. Interjúalanyaink többször beszéltek arról, hogy átmenetileg gondolják jelenlegi munkájukat, annak ellenére, hogy jelentős jövedelemre tesznek szert jelenlegi munkahelyükön.

meg. A kérdőíves vizsgálatot mellett mindenekelőtt mélyinterjúkra alapozott részterületeket alakítottunk ki. A legfontosabb részterületek a fiatalok fogyasztása, a tolerancia és az erőszak, internetezők a Szigeten, a vallási közösségek szerepe a Szigeten, a tizenévesek és Z+ sátor, a kisebbségek a Szigeten. Külön feldolgoztuk a Sziget és a sajtó viszonyát. Az 1999. évi kutatásban résztvettek a JATE Bölcsészettudományi Kar Szociológiai Tanszékének hallgatói és az ELTE politológus és bölcész hallgatói. Az 1999. évi kutatásban meghatározó szerepe volt Dudik Annamáriának, aki akkor már az Ifjúságkutató Csoport tagjaként vett részt a vizsgálatban és Kabai Imrének, aki a Jelenkutató Intézet részéről a kérdőíves vizsgálat lebonyolítását és a feldolgozást irányította.

A jelenlegi kötetben közölt tanulmány nem kutatási jelentés, hanem az eddigi vizsgálatok legfontosabb eredményeinek és dilemmáinak a szélesebb olvasó közönség elé tárása. Célunk az, hogy az olvasó nyomon követhesse eddigi munkánkat, és ilyen típusú vizsgálatot végzők, vagy végezni kívánókkal megosszuk problémáinkat, dilemmáinkat, elméleti és módszertani problémáinkat. Ezért is tartottuk fontosnak, hogy a kötetben közöljük a Birminghami Iskola általunk igen fontosnak tartott tanulmányát. A középosztály szigete tanulmány elkészítésében igen sokan működtek közre, szeretném kiemelni mindenekelőtt Dudik Annamária, illetve a többiek Baranyi Katalin, Kende Judit, Komenczi Bálint, Pató Erika és Török Virág, Vízér Balázs szerepét. Nem utolsó sorban szeretném megköszönni Losonczi Ágnesnek és Kemény Istvánnak, akiknek közreműködése és megjegyzései nagyon sokat segítettek az eddigi és a további munkálataink során.

A középosztály szigete

A Sziget története a sajtó tükrében

1993-ban Müller Péter, a Sziámi együttes énekese és Gerendai Károly, az együttes menedzsere azzal az ötlettel álltak elő, hogy rendeznek az óbudai hajógyári szigeten egy ifjúsági tábort, ahol a táborozás mellett a kultúráé és a koncerteké lesz a fő szerep. „*Kell egy hét együttlét*”, „*Hozz sátrat, hozd a barátaidat és találj újakat*” (www.matav.net/sziget98/sajto/azelstv.htm) – fogalmazták meg a szervezők tömören a fesztivál üzenetét, hogy a hajdani építőtáborok közösségi élményét ismét elérhetővé tegyék egy fesztivállal egybekötött sátorozással, „*a rendszerváltó évek első körét kipihenni gyűltek itt össze a bulizásra hajló, az átlagosnál valóban deviánsabb ifjak*” (HVG, 1997 32. szám). Így tehát egy egyhetes, nyárvégi kulturális kempingként indult a Diáksziget. Az egyik sajtó cikkből az derül ki, hogy Müller Péter a szüleitől kapott 500 ezer forintot lakásvásárlásra, ez volt az indulótőke. A szervezők létrehozták a Sziget Kulturális Menedzseriroda Kft-t, mely azóta is a rendezvény fő szervezője. Akkor még nem is gondolhatta a szervezőpáros, hogy három-négy év múlva az európai egyik legnagyobb rockfesztivál szintjére fog emelkedni rendezvényük. A Szigeten a magyar alternatív zenei élet legfontosabb zenekarai léptek fel öt helyszínen, de volt színházi program, játék, sport és mozi is. 43000 néző ment el.

1994-ben pontosan százezerrel több látogatója volt a *Diáksziget-Eurowoodstock* fesztiválnak, mely a huszonöt évvel azelőtti legendás woodstocki rocktalálkozóra emlékeztetett. A tizennyolc helyszínen föllépők között már külföldi sztárok is voltak, köztük olyanok is, akik „azon a bizonyos woodstockin” is szerepeltek. 350-re bővült a programok száma, a rendezvénynek lett híradója, rádiója, helyet kaptak a művészeti programok is. Az 1994-es buli hatalmas siker lett, a világ egyetlen fesztiválminősítő szervezete, a Festival Welfare Service egyszerűen a világ legjobb fesztiváljának nevezte ki. Ehhez képest a szervezők csaknem húszmillió forintos veszteséget könyveltek el.

1995-ben megváltozott a név: *Sziget '95* azért, hogy ne csak az iskoláskorú fiatalok érezzék magukénak, ne rekesztődjenek ki más csoportok. A rendezvény veszteséges, kevés a támogatás, alacsonyak a jegyárak. A Sziget kínálata fokozatosan bővül, 580 program várta a résztvevőket 19 helyszínen. A Sziget egyre növekvő adóssághalmaza vezette el a szervezőket a szponzorokhoz. Így lett a rendezvény tulajdonosa a Pepsi-Cola, aki évi 300 ezer dollárral támogatja a Szigetet. 1996-tól a rendezvény neve Pepsi Sziget. Elindult a piac beáramlása a Szigetre, ebből adódóan a veszteségek is csökkentek. A rendezvény másik fő szponzora a popiparban mindenható tévé, a Music Television, amely több mint 700000 dollár értékű ingyen reklámhoz juttatta a rendezvényt. Kétszázhatvan ezer látogatót csalogatott a világszínvonalú műsor. A kínálat tehát gazdagodik. Egyre színesebb a paletta. A rendezvény igazi üzenete, hogy alternatívákat nyújtson a kereskedelmi zenei adók fogyasztóorientált világával szemben, amely izolálta a fiatalokat egymástól. A Sziget fő jellemzője a sokszínűség, s a különböző irányzatok toleráns együttélése.

1996-97-re teljes mértékben megváltozott a média megítélése a Szigetről, eltűnt a heves ellenszenv. Színesedett a rendezvény, egyre több színpad, egyre több program, egyre több ember. Ez a fesztiváljelleg vonzza és riasztja is a fiatalokat, az „igazi szigetelők” nem szeretik a „bazári” hangulatot, az a puritán, egyszerű, de nagyszerű sziget volt az övék, mely 1993-ban feltárukozott számukra.

Ugyanakkor a Sziget szelídebb, polgárabb is lett, ahogy Fodor Gábor, szabaddemokrata képviselő találóan megfogalmazta: „beköszöntött a kólakor” (*Kólakor. Kurír; 1997.08.26*).

„Kikoptak a legszakadtabb punkok és rockerek, nem akarnak minden méterben beleinni a sörömbbe, nem lejmolnak, nincs annyi porban fetrengő kiütött” vélte felfedezni a nagy „szigetjáró” Új Péter is, a Népszabadság újságírója (*Új Péter: Oszálytalálkozó. Népszabadság, 1998.08.15.*).

A hatodik Sziget még színesebb palettával várta az érdeklődőket, akik igen szép számban jelentek meg, kettőszáz hatvanezer látogatója volt a rendezvénynek. A Sziget továbbra is koncertközpontú, a színpadok programja annyira változatos, hogy az elvontabb muzsikától a kemény rockon, a technon át a diszkóig minden hallható. Több mint húsz helyszínen tölthették el idejüket résztvevők. A zenei események mellett nagy figyelmet fordítottak az egymás közti kommunikációra, jelen vannak a drogsegély-sát-
rak, fórumot kaptak a különböző környezetvédő és békemozgalmak, működött a korábbi években jól bevált szabadegytem, s természetesen színház és mozi is várta az érdeklődőket.

A Diáksziget imidzséről érdekes gondolatokat közölt a Kincses Sziget című írás:

„Korábban nehezen védhető nosztalgikus poszt-socialista popfesztivál. Ebbe illet a média által sugallt és a tömegrendezvényektől irtózó polgárok és az elit által erősített közvélekedés, hogy a kretének tobzódásának hetei voltak ezek, ahol alkoholisták, nihilisták, kábítószeres fiatalok duhajkodták ki magukat. A tőke, a marketing és a média megváltoztatta az imidzst. A megfukott, depresszív, nosztalgikus életérzésnek alig maradt nyoma, a divatos viselkedésforma a pörgés és ebből hosszú távon következő tevékeny élet.” (*Népszabadság, 1997.08.22. 11. p.*)

„A Pepsi Sziget majd hét év alatt önálló életre kelt, hagyományt és életformát teremtett, mindenki tud róla, mindenkinek van viszonya hozzá. „A Pepsi Sziget város a városban, ahol mindenki megtalálhatja a neki tetsző programokat, szórakozhat saját baráti társaságával és megismerkedhet másokkal – sétálhat, nézelődhet, bulizhat, minden este világstárok koncertjeit hallgathatja meg.” – olvasható a Diáksziget honlapján.

Város a városban

Az egykoron Diáksziget néven 1993-ban megnyílt, mára főszponzora után elnevezett Pepsi Szigetet hagyományosan augusztus első felében rendezik meg az óbudai Hajógyári szigeten. Az időzítésnél figyelembe vették azt, hogy ekkorra már a legtöbben hazáérnek a nyaralásból, és ami esetleg még fontosabb, egy szabadtéri fesztivál szempontjából, hogy ekkor még nincsenek nagyobb esőzések. Az utóbbi években a kezdést előrehozták egy héttel, hogy ne ütközzön más eseményekkel, de az időbeosztás alapvetően nem változott: a nyitás a hét közepére, általában szerdára esik, hogy a hétvégéig, amikor a legnagyobb sztárokat léptetik fel és amikor a legtöbb látogatót várják,

kellőképpen felfusson a fesztivál, amely többnyire a következő hét keddjén ér véget. A Sziget körüli sürgés-forgás már néhány héttel augusztus elejét megelőzően megkezdődik, amikor egyrészt megindul a reklámkampány, másrészt az újságok és a különböző rádió- és tévéműsorok figyelme is a rendezvény előkészületei felé fordul. A reklámok az évek során a rájuk fordított összegekkel egyenes arányban lettek egyrészt feltűnőbbek és egyre professzionálisabbak. Míg a kezdetekben a szervezők maguk ragasztgatták ki fénymásolt plakátjaikat egyetemek, főiskolák és más intézmények előcsarnokaiban, addig ma már mindenütt a Pepsi Sziget hirdetéseit láthatjuk, a tévétől az óriásplakátokig és az ingyenes képeslapokig. Az eddig mindenütt nyilatkozó szervezők mellett feltűnt, sőt, 1999-ben előtérbe került két házigazda a reklámkampány részeként (ST és Izil), akik egy nagyon felpörgetett, bulizós légkört arculatot adtak a Pepsi Szigetnek. Az egyes programmagazinokban megtalálható beküldhető mini kérdőíveken pedig a reménybeli látogatók maguk is hozzájárulhatnak kívánságaikkal a fellépők kiválasztásához, ami nyilván segíthet kialakítani egy közösségi élményt.

A Batthányi téren a HÉV végállomáson, ahonnan a legkönnyebb megközelíteni a Hajógyári szigetet, szinte állandóan fiatalok nagyobb csoportjait lehet látni, akik itt adtak egymásnak találkozókat vagy a vonatok indulását várják. A „csúcsforgalom” főleg a délelőtti és a késő délutáni órákra tehető, de a nap többi részében is elég nagy a jövesmenés. A HÉV kocsik szinte mindig teli vannak a többiekől ruházatuk és viselkedésük alapján könnyen megkülönböztethető Sziget felé tartókkal. A Filatori-gátnál, ahol a HÉV-ről le kell szállni, a fiatalok – valószínűleg a hosszú évek tapasztalatai alapján és a lakosság esetleges panaszait elkerülendő – egy előre kijelölt útvonalon közelíthetik meg a Sziget bejáratát, az útvonalat közlekedési rendőrök vigyázzák és sárga műanyag szalagokkal kerítik el. Bárhol, ahol ez az ösvény kiszélesedik, ott rögtön népeesebb csoportok gyűlnek össze, részben társaikat bevárni, részben tanácstalanul várakozva és kéregetve a belépőre valóra.

A főbejárat közelében lakókocsikból árusítják a belépőket, adják ki a tiszteletjegyeket és itt teszik fel azokat a karszalagokat, amelyeket folyamatosan viselni kell. A műanyag karszalagok színe évről évre változik, de alapvetően három típus különíthető el minden évben. Létezik az egy napra szóló, minden nap változó színű napijegyes karszalag, amely a másnap hajnalig érvényes, a tiszteletjegy, amelyet főleg az innen tudósító újságírók és tévések kapnak, valamint az itt dolgozók hetijegye, amelyet a Sziget szervezői és az itt jelenlévő szolgáltatók egyaránt megkapnak. A szervezők közül a fontosabb beosztásban lévők külön, többnyire fényképes „pass”-t is viselnek. A karszalagokat még a kijárat előtt teszik fel és segítségükkel elég nagy biztonsággal szűrik ki azokat, akik ingyen akarnak bejutni. A főbejáratot jelentő híd bejáratánál biztonsági őrök ellenőrzik a karszalagokat és a csomagokat. A fegyverként használható tárgyakat, üvegeket, láncokat elkobozzák, és időnként egy „drog-kutya” is növeli az ellenőrzés mértékét.

Azok, akik sikeresen bejutottak, egy néhány száz méteres üres szakasz után – amely éjszaka taxi-parkolóként szolgál – beérkeznek a Pepsi Sziget „fogadó részlegébe”, ahol az információs pult, az üzenőfal és a telefonfülkék találhatóak. Az információs pultnál az aznapi programokról, a különböző szolgáltatásokról, elveszett vagy elloptott tárgyokról, menetredekről lehet – idegen nyelven is – érdeklődni. Innen az út kétfe-

lé vezet, minkét irányban és mindkét oldalon boltokká és étkezdékké átalakított sátrakkal és lakókocsikkal sűrűn övezve. A sátrakban és lakókocsikban a legkülönbözőbb fogyasztási cikkeket és szolgáltatásokat találhatjuk meg. Az egymástól bizonyos távolságban rendszeresen ismétlődő „kerthelységgel” is rendelkező kocsmasátrak mellett itt vannak a lacipecsenyések, grillcsirkések, lángososok, pizzások, az egzotikusabb ízek kedvelőinek igényeit kielégítő büfék – amelyek 1999-ben már külön negyedek alkottak –, a zöldségesek és mini ABC-ék, valamint a kifejezetten a soványabb pénztárcákra szakosodott olcsó ételeket árusító kifőzdék és persze az ételt ingyen osztó krisnások is. A közvetlen fogyasztáson kívül szélesebb igények is kielégíthetők: az út mentén sorakozó standokon a sportfelszereléstől a second hand ruházaton és ékszereken keresztül a kazettákig, CD-kig és könyvekig szinte minden „fogyasztható”, sőt, aki hosszabb távban gondolkodik, az az itt jelenlévő utazási irodáknál más nyaralásra is befizethet. Akinek elfogy a pénze, az könnyen vehet fel készpénzt a Szigetre telepített ATM-en.

A Pepsi Szigeten kintlévők többnyire idejük nagy részét a főútvonalak mentén történő fel-alá sétálással, nézelődéssel, vásárlással töltik. A sétát csak néha zavarják meg krisnás körmenetek vagy az itt árusítók beszállító kocsijai – autó általában csak nagyon kevés van. Azt, hogy a fogyasztás milyen fontos szerepet tölt be itt, azt nagyszerűen illusztrálja az a fokozott reklám és marketing-tevékenység, amelyet a különböző üdítő, cigaretta és más cégek folytatnak.

A főútvonalak egy hatalmas téglalap alakú füves területet határolnak, ahol majd egy tucatnyi színpad található és persze több kocsmasátor. Az egyes színpadok többnyire egy adott stílus képviselőinek biztosítanak fellépési lehetőséget, bár bőven van átfedés is. Az Ír-Kelta Színpad, a Folk és Világzenei Színpad vagy a Blues-Rock Színpad programja persze első ránézésre is világosan behatárolható. Különböző formában, de évről-évre jelen vannak a techno fontosabb irányzatai, az állandó Tilos az Á mellett a mindig mások által üzemeltetett – a messziről is hallható erős basszus hangzás miatt többnyire problematikus – dance sátor is. A sok retró irányzattal visszatért a régi táncfesztiválok tánczenéje is, amiről mindenki azt gondolta, hogy már a szülei is kinőttek belőle, és szintén külön színpadot kapott. Ez a műfaji behatárolhatóság azonban kevésbé mondható el mondjuk a Bahia vagy a Banán, Wanted vagy esetleg a Z+ Színpad fellépői között alig, vagy csak nehezen meghatározható különbség van, ami inkább a korábbi évek rutinja, illetve baráti és üzleti jellegű kapcsolatok révén alakult ki, hiszen az adott színpad üzemeltetői nemegyszer kiadók, kereskedelmi tévécsatornák, könnyűzenei magazinok vagy fellépést biztosító klubok.

A legnagyobb vonzerőt azonban kétségkívül a központban elhelyezkedő Nagyszínpad programja jelenti. Itt régebben csak délután négytől, újabban délután háromtól kezdődik el a műsor, szinte mindig valamilyen ismertebb magyar együttesel, majd a rövid átszereléseket leszámítva éjjel tizenegyig, féltizenegyig folyamatosan vannak fellépők. Az első híres külföldi – nyugati – zenekar általában hat órakor lép föl, azután valamelyik népszerű magyar együttes következik, majd este kilenckor jön az igazi sztár, a „húzónev”. A Szigeten fellépő külföldi együttesek általában az odahaza megszokott maximum egyórás, de inkább 45 perces koncertnél többnyire sokkal hosszabb, másfél órás műsort adnak. A különböző sztárok általában széles kínálatot biztosítanak a zenei

irányzatokat illetően, hiszen szinte mindig vannak világzenei, punk, rap, heavy metal, techno zenekarok, nem is beszélve azokról, akik stílusát a zenei szakírók is csak nehezen határoznák meg. Azt, hogy évről-évre kit hívnak meg azt az erre fordítható – nem túl magas – összegben kívül több tényező is meghatározza. Ilyen például az egyre népszerűsödő más európai és észak-amerikai fesztiválok programja, akik mindig rá tudnak ígérni a Pepsi Sziget szervezőinek ajánlataira, az aktuális lemezkiadások, amelyek meghatározhatják egy zenekar turnéját, vagy például a sztárok szeszélyei, amelyek minden aprólékosan összeállított programot tönkretelhetnek. Ennek ellenére gyakoriak a visszatérő vendégek, mint például a Chumbawamba vagy a New Model Army, akik korábban is voltak már itt vagy más koncerten Budapesten.

A nagyobb kocsmasátrak döntő többségét ismertebb budapesti vagy vidéki klubok, szórakozóhelyek üzemeltetik, erre az egy hétre szinte az egész személyzet kiköltözik. Természetesen követik őket a törzsvendégek és barátok is, de ez nem jelenti azt, hogy az egyes kocsmáknak kizárólag állandó közönség lenne, hiszen mindenütt nagyon nagy a mozgás, a jövés-menés és a közönséget többnyire a közelben lévő színpadok, sátrak programja határozza meg.

A Szigetre kilátogató fiatalok a zenei és kulturális programok sokfélesége mellett hittek, vallások, egyházak sokféleségével is találkozhattak, ha végigsétáltak a Szervezetek Utcájában. Lehetett ismerkedni, dönteni, választani. Ahogy Barta Zsolt a Szigeten is megjelenő pünkösdisták lelkésze fogalmazott: „ami itt van a Szervezetek utcájában, meg ami a Szigeten van, ez összesűrítve az, ami megtalálható Európában igazából. És szükségesnek tartom, hogy legyen a fiataloknak első kézből információja a Hare Krisnárról, a tibetiekről, a keresztényekről, hogy személyesen tudjanak dönteni az életben”.

Természetesen az első nap reggelén a legnagyobb a tömeg, hiszen ekkor érkeznek azok, akik hetijegyvet vettek és sátorozni jöttek – ők már igen korán kint vannak, hogy hamar bejussanak, és jó sátorhelyet szerezzenek. Akik már korábban is voltak kint, azok rendszerint igyekeznek ugyanarra a helyre leverni sátraikat, hogy ismerőseik – többnyire a Szigeten korábban megismert barátok – könnyebben megtalálhassák őket. A nagyobb társaságok szívesen vernek sátrat egymáshoz közel, az egy helyről érkezők pedig gyakran tesznek ki feliratokat sátraik oldalára, feltüntetve, hogy honnan jöttek, többnyire valamilyen vicces üzenettel párosítva. Noha a sátrak szinte mindenütt megtalálhatóak, hiszen az itt dolgozók többsége is sátrakban alszik vagy pihen, az igazi sátorváros a központi, füves réten fekszik, ahol műanyag szalagok jelölnék ki utakat közöttük, megkönnyítve a közlekedést. A Szigeten szinte mindenütt fellelhetők az építkezéseken használatos, kékszínű hordozható WC-k és a nagyobb, este is kivilágosított toalett-kocsik, amelyek nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a higiéniai körülmények nem okoznak komolyabb problémát. Tisztálkodni, zuhanyozni az egyik főútvonal mentén elhelyezett fürdő-konténerekben lehet, némi sorban állás után. Erre szükség is van, hiszen az egéssz napi programok fáradtsága mellett a mindenütt jelenlévő por is nyomot hagy az embereken.

A Sziget igazi központja, a szervezők főhadiszállása, az úgynevezett Csónakházban van. Itt vannak az ideiglenes szervezői irodák, a Sziget lapjának, a Sziget Sun-nak a szerkesztősége, a szabadtéri moziban a nagyjelmek előtt leadott és rendkívül népszerű Sziget Híradó és az évről-évre megpályáztatott Sziget Rádió stúdiója, a csomagmegőr-

ző és a talált tárgyak osztálya. A közeli Honvéd üdülőben kapnak szállást a privilegizált szervezők, de az itt található úszómedencét a tiszteletjeggyel rendelkezők is látogathatják. Ahogy mindenütt máshol, itt is biztonsági szolgálatok biztosítják a rendet és vigyáznak a technikai felszerelésre, illetve arra, hogy mindenhova csak az arra jogosultak léphessenek be, avagy lejárt napijeggyel már ne tartózkodhasson kint tovább. Munkájukat rendszerint nem túl sok szimpátia övezi, hiszen a fiatalok egy ilyen fesztiválon nem szívesen veszik a korlátozást, ennek ellenére jelenlétük feltétlenül szükséges.

A Sziget háromszázéves nagyvárossá válását, illetve a városnövekedés példátlan dinamikus növekedésének mögöttes hátterét egyaránt jól érzékelteti az 1999-ben először kialakított új városrész a Sun City, ezért érdemes alaposabban szemre vételeznünk ezt a városrészt is. A Sun City a Sziget területén belül egy félreeső, meglehetősen szeparált helyen volt megtalálható. Elhelyezkedése jól példázza a Szigeten belüli helyzetét és szerepét is. Eltűnt környezetben, eltérő módon nyújt szórakozási lehetőséget egy szűkebb, meghatározott szempont alapján, célzottan kiválasztott csoport számára. A hely kialakítása a kényelmet, a kikapcsolódást és az igényességet tükrözi.

A Sun City-t az Óbudai Dokk Bistro nevű szórakozóhely és a Roxy Rádió tulajdonosai üzemeltetik. A Dokk Bistro egy divatos étterem és bár az Óbudai Hajógyári Szigeten, amely csupán egy-két éve működik. Látszólag – kívülről egy teljesen átlagos, sőt kopott külsejű diszkóhoz hasonlít, valójában azonban egy exkluzív szórakozóhely. A Sun City másik létrehozója a Roxy Rádió. A Roxy Rádiót és a Dokk Bistro-t a tulajdonos kapcsolja össze. A Roxy Rádió egy új kereskedelmi rádióállomás, amely elsősorban zenei csatornaként üzemel, és csak Budapesten és környékén hallgatható. Profilját, jellegét, műsorrendjét, és műsorait úgy állítja össze, hogy kiszolgálja a 18-35 éves célközönség többségének igényeit. A Roxy Rádió folyamatosan figyeli és elemzi a célközönség igényeit és véleményét. A tulajdonos – a vele folytatott hosszabb beszélgetésben – úgy fogalmazott, hogy ez egy a profit érdekében tervezett rádió. Ennek megfelelően alakítottak ki a rádióval kapcsolatban mindent, a híreket, a játékokat, a reklámot, a zenei kínálatot. A Dokk Bistro és a Roxy Rádió a Pepsi Szigettel idén először találkozott össze. A Sziget szervezői 1999-ben először kívántak létrehozni egy olyan helyet a Szigeten belül, ahol más körülmények között, más áron, mást fogyasztva szórakozhatnak azok, akik a Sziget többi részén nem szívesen szórakoznak, nem érzik jól magukat, és akik ezt az exkluzivitást meg tudják és meg akarják fizetni. A Roxy Rádió határozza meg a hely hangulatát a zene és a programok segítségével. A Dokk Bistro biztosítja mindehhez a megfelelő környezetet, a felhőtlen kikapcsolódás minden eszközét, valamint azt, hogy a teljes körű szolgáltatás csak keveseknek álljon rendelkezésére, és kiszűrik azokat, akik nem illeszkednek abba a csoportba, akik a Dokk elvárásainak megfelelő mértékben fizetőképeseek.

A Sun City területe három részre osztható: az első, a központi rész jellegét a bár határozza meg. A hosszú bárpult, a látványos italkészlet, a szabadtéri flekkensütő, a pálmák, a nyugágyak a Szigeten eddig nem megszokott képet mutatnak. A tehetősebb rétegek vízparti szórakozásának hangulatát igyekeznek visszaadni a hely ezzel a berendezéssel. Itt leggyakrabban azok a vendégek üldögélnek, akik hosszabb időt töltenek a Sun City-ben, akik gyakrabban visszatérnek. Itt ülnek le a tulajdonos barátai és ismerősei, a zenészek, újságírók, közéleti személyiségek, valamint a külföldiek.

Az itt helyet foglalók alkotják a tulajdonosok számára legfontosabb vendégkört, ők fogyasztanak a legtöbbet, ők veszik igénybe a Sun City legtöbbféle és legköltségesebb szolgáltatásait.

A második részt a bárpulttól távolabb található asztalok alkotják. Ez a rész már nem a napernyő alatt található, de még hozzátartozik a bárhoz és az étteremhez. Itt foglalnak helyet általában a Sun City-t csupán egyszer-kétszer kipróbálók, a szerényebb fogyasztású vendégek. Ennek a résznek általában fiatalabb a közönsége, és jórészt a Szigeten huzamosabb ideig is kint tartózkodók alkotják ezt a kört. Itt az a leggyakoribb, hogy a vendégek egyetlen ital mellett elüldögélnek és elbeszélgetnek hosszabb ideig.

A Sun City harmadik, legkülső része a medence és környéke. Ezen a részen szinte alig jellemző a fogyasztás. Itt azok a Szigetlakók tartózkodnak általában, akik több napra költöztek ki a Szigetre, és akik úszni, tisztálkodni, pihenni, kicsit más módon kikapcsolódni szeretnének, vagy akik a meleg elől keresnek valami kis enyhülést. Ők a bárpult közelében elő sem fordulnak, az italokat, amit fogyasztanak a színpadok körül található kocsmákból hozzák magukkal. Az itt található fiatalok a Sun City-t drágának és számukra nehezen megfizethetőnek találják, és ők csupán a medence miatt jönnek ide.

Ez a három rész nem egyforma mértékben kapcsolódik egymáshoz. Viszonylag szoros a kapcsolat a két belső rész között, de határozottan elkülönül tőlük a legkülső, medence körüli rész. Ezek az eltérések és elkülönülések nyomon követhetők az öltözködés alapján is, valamint a napi és heti jegyesek arányát illetően is. Bár különbség van a vendégek nappali és esti viselete között is, az mindenesetre megállapítható, hogy a drágább és márkásabb holmik inkább a két belső rész vendégein láthatók, míg a medence körül a Szigetlakókra jobban jellemző a kevésbé igényes, a helynek jobban megfelelő, olcsóbb, de a divatot követő, fiatalos viseletek.

A Sziget életének külön ritmusa van és nehéz azt megállapítani, hogy ez alakítja-e ki a programok szerkezetét, vagy fordítva, a programokhoz alkalmazkodva alakult-e ki ilyenre. A nap a Pepsi Szigeten viszonylag későn, délelőtt tíz-tizenegy óra körül kezdődik, bár mindig vannak olyanok, akik átéjszakázták az előző napot és még mindig ébren vannak. Az első program természetesen a tisztálkodás, reggelizés, majd lustálkodás, napozás a sátor előtt. Csak kora délután kezdődik meg az igazi élet, bár addig is vannak programok. Ezek többnyire sportversenyek vagy kulturális programok, a Szabadegyetem vagy a különböző színházak műsorai. A különböző helyszínek szinte egymással vetekedve tartanak meghívott előadókkal ismertető előadásokat, szerveznek színházi előadásokat, performanszokat vagy filmvetítéseket. Vannak évről-évre visszatérő, nevükkel a Sziget kulturális színvonalát is fémjelző társadalom tudósok vagy publicisták, akik már-már a házigazda szerepét is átveszik. Azok, akik gyerekekkel érkeztek, szintén ilyenkor találhatnak megfelelő programot és ekkor a leglátogatottabbak a különböző alapítványok, civilszervezetek sátrai, standjai. Minden évben jelen van a magyarországi drog prevenciók szervezeteinek java, az alkoholizmus ellen harcoló és családsegítő szervezetek, a háború ellenes mozgalmak, az gumi óvszerek használatát népszerűsítő standok és egynéhány, a fiatalokkal kiemelkedően foglalkozó kisegyház. Ezen szervezetek nagy része az aktív tanácsadáson kívül kérdőívesséssel közvetett ismeretterjesztést is végez, de munkájukkal elsősorban a Pepsi Sziget programjának színesítéséhez és a felesleges szabadidő hasznos elütéséhez járulnak hozzá.

A programok csak a Nagyszínpadon érnek végett tizenegykor, máshol gyakran egészen hajnalig vannak koncertek és a koncertek után sem mennek el az emberek, mert sokszor tovább maradnak táncolni. A késő esti koncertek hangulatát némileg beárnyékolja, hogy 1998 óta a zajsint csökkentése és a környék nyugalmanak megőrzése végett a legtöbb helyszínt éjszaka sátorral zajmentesítik. Bár sokan távoznak az utolsó HÉV-vel, vagy az óránként járó éjszakai busszal, a legtöbb helyen azonban még sokáig DJ-k kevernek zenét, ami különösen jellemző a legutolsó éjszakára, ami valóságos népiünnepély kivilágosodásig tartó táncpalotával. Ezt azonban már sokan nem várják meg a sátorozók közül és, hogy elérjék a vonatot már reggel felszedik sátraikat, amelyek helyen ott virít a zölden megmaradt fű.

A középosztály szigete

„Szerintem van, aki már régóta idejár. Ők azok, akik összeállnak beszélgetni, akik nem feltétlenül fetrengenek egyfolytában szanaszét, hanem járkálnak és jól érzik magukat, és összeköltöznek a sziget végére. Mi is így ismerkedtünk meg a fix társaságunkkal, hogy átköltöztek hozzánk, meg a többiek is. Egyszer az árvíz kiöntötte a helyünkről, akkor aztán végleg összeköltöztünk. Akkor vannak, azok az újabb emberek, akik piszkálódnak, akik megszólják az öltözeted, akik elhúzzák a szájukat egy nem hétköznapi ruha láttán.. Tegnap ültem egy félórát az információnál, és azt néztem, hogy mennyi olyan ember jön, akiket mind megszólhatnának, ha ezt mind megszólják, akkor végül is abból áll a sziget leülnek valahol és folyamatosan szidják az embereket. Ez a másik. Aztán van egy ilyen köztes réteg, akivel végül is semmi baj. Mindenévő. Eljár ide-oda, öltözetében nem látszik szélsőségesnek, olyan hétköznapi ember, aki bejön egy-két napra napijegyvel. Hát és persze itt vannak a punkok, de ők már egyre kevesebben vannak. Tehát ez a réteg halt ki igazából, amibe ők beletartoznak, aki évekkel ezelőtt a hévmegállóba össze tudta szedni a napijegy árát tíz perc alatt. Most már nem tudja összeszedni, olyan drága, ezáltal egyre kevesebben vannak. Inkább azok járnak be szerintem, akik jobb anyagi körülmények között vannak. Ma már ezekkel a kéregetős emberekkel is egyre kevesebbet találkozunk, tehát cigit az idén nem kértek még tőlem, csak saját barátaim, de hát az más, piát egyszer kértek a négy nap alatt, egy olyan punk gyerek, akit már évek óta ismerek, pénzt pedig tegnap kértek tőlem, a másnapi napijegyére gyűjtött egy srác, de ez csak egy volt a négy nap alatt, míg évekkel ezelőtt ötpercenként kértek.”

A korábbi vizsgálataink és jelenlegi vizsgálataink alapján, azt állítjuk a Sziget a középosztály, illetve a középosztályosodó/polgárosodó fiatalok szigete. Ezen állítás – az adatokkal való bizonyítás mellett is – magyarázatra szorul, nevezetesen, meg kell mondanunk, mit értünk középosztály, illetve középosztályosodás alatt.

Középosztályosodás Nyugat-Európában

A középosztály, illetve középosztályosodást hangsúlyozó elméletek hatvanas években fogalmazódtak meg a szociológiai irodalomban, kapcsolódva ahhoz a társadalmi átalakuláshoz, amely az ötvenes évektől lényegében három kérdéskörhöz kapcsolódva az

ipari társadalmakban végbe ment: ezek pedig a gazdasági növekedés, a társadalom belső összetételének és a munka jellegének megváltozása, valamint különösen a munkásosztálynak, más osztályokhoz viszonyított életformájának átalakulása.

Magyarországon Kemény István A munkásosztály és a tudományos technikai forradalom c. tanulmányában rámutat arra, hogy „Minden mű és minden koncepció az iparosodás fejlődésének áttekintéséből indul ki, ezen belül különböztet meg szakaszokat: a tegnap elkezdődött, vagy ma, vagy holnap kezdődő szakasz értelmét a többiekhez való viszony adja meg.” A gazdasági növekedés értelmezése szempontjából alapvető Colin Clark Condition of Economic Progress c. 1940-ben megjelent munkája. Clark a gazdasági élet három szektorát különíti el. „Az első a mezőgazdaság, második az ipar (bányászattal és építőiparral együtt), a harmadik a maradék, az utóbbit nevezi terciér szektornak.” (Kemény, 1974-76) Clark megállapítja, hogy „a technikai színvonal, a munka termelékenysége és az egy főre jutó termelés nem egyformán fejlődik. A fejlődés a második szektorban a leggyorsabb, az első szektorban lassúbb, a harmadik szektorban pedig a leglassúbb.” (Kemény, 1974-76) Fourastie azt állítja, hogy néhány évtized múlva a társadalom eljut abba a stádiumba, amelyben a dolgozóknak már csak 10-16%-a dolgozik az első szektorban, 85-90 százalékuk pedig a harmadik szektorban, tehát a szolgáltatások területén.” (Kemény, 1974-76) A növekedési szakaszok elmélete két szerző nyomán világszerte elterjedt. Az egyik Raymond Aron Tizennyolc előadás az ipari társadalomról címmel 1955-56-ban a Sorbonne-on tartott Clark és Fourastie alapján előadásokat, melynek nyomán az ipari társadalom kifejezés világszerte elterjedt. A másik, mely még szélesebb körben szerzett elfogadást az ipari társadalom általános elméletének W. W. Rostow The Stages of Economic Growth című 1960-ban megjelent könyve. (Kemény, 1974-76) „A növekedés szakaszok elméletének fejlődésében a következő lépést a poszt-indusztriális társadalom koncepciójának kialakulása jelentette.” A poszt-indusztriális társadalom elméletét egymással párhuzamosan Raymond Aron és Daniel Bell dolgozta ki. Az elméletéről a legteljesebb képet Daniel Bell 1973-ban megjelent The Coming of Post-Industrial Society című műve nyújtja. Bell megállapítja:

„Ha végigtekintünk az iparosítás pályáján –, azon a folyamaton, amelynek során a gépek egyre inkább helyettesítik az embereket – logikusan arra a következtetésre kell jutnunk, hogy maga az ipari munkás eltűnik. A század végére a gyári munkások aránya munkaerő-állományban olyan kicsi lesz, mint a farmereké; a kék galléros munka egész területe a valóságban annyira leszűkül, hogy a kifejezés elveszti szociológiai értelmét, és az új munkaerő-megoszlásnak megfelelő új kategóriák keletkeznek. Az ipari munkás helyét a munkaerő-állományban az értelmiségiek és a műszakiak osztálya veszi át olyannyira, hogy 1980-ra ez lesz a második legnagyobb, a század végére pedig a legnagyobb foglalkozási csoportja társadalomban. Új, kettős forradalom megy végbe a foglalkozási struktúrában, és amilyen mértékben a foglalkozás határoz meg más viselkedési módokat (az is egyre kisebb mértékben lesz így), s a társadalom osztálystruktúrájában is forradalom megy végbe. A termelés és a foglalkozás jellegének átalakulása a poszt-indusztriális társadalom előtérbe kerülésének egyik oldala.” (Bell, 1973)

Daniel Bell könyvében három korszakot különböztet meg: a pre-indusztriális, indusztriális és a poszt-indusztriális társadalmat. A jelenlegi megközelítésünkben a poszt-indusztriális társadalomról vallott megállapítását emeljük ki. Bell szerint a poszt-

indusztriális társadalom a szolgáltatásokon alapul. Ennél fogva személyek közötti játszma. Nem az izomerő vagy az energia számít, hanem az információ. A központi személy az értelmiségi, mert iskolázottságánál és képzettségénél fogva ő tudja azt a szakértelmet nyújtani, amelyre a poszt-indusztriális társadalomnak egyre inkább szüksége van. Az ipari társadalmat a javak mennyisége határozza meg, amely az életszínvonalat megszabja, a poszt-indusztriális társadalmat az élet minősége határozza meg, amit a szolgáltatásokkal és az életet jobbra tevő dolgokkal mérhetünk – egészségügy, az oktatás, a szórakozás és a művészetek tartoznak ide –, ezek ma mindenki számára kívánatosak és elérhetőek” (Bell, 1973)

A fejlett nyugat-európai országokban a középosztályosodásnak több tényezőjét emeli ki a szakirodalom.

Az első a technika átalakulása, tehát az automatizálás, a folytonos termelési folyamatok, a számítógépek, a kutató-laboratóriumok előtérbe kerülése, és a gépnagyipar hagyományos technikáinak háttérbe szorulása.

A második középosztályosító tényező a vállalat vezetési rendszerének és struktúrájának átalakulása, az emberi tényezők, a Human Relations előtérbe kerülése, a szigorúan szabályozott, „kemény”, hajcsárkodó vezetés eltűnése.

A harmadik, egyben legvitatottabb tényező a jövedelmek és életszínvonal feltételezett kiegyenlítődése a hagyományos középosztály és munkásosztály között. A negyedik egyenesen következik a reálbérek nagyarányú növekedéséből. Ez a tényező a fogyasztói struktúra átalakulása a munkásosztály legnagyobb részénél. „Egészen általánossá vált a legkülönbözőbb tartós fogyasztási cikkek – televíziós készülékek, lemezjátszók, pórshívók, mosógépek birtoklása: egyre több fizikai munkás vált gépkocsi és háztulajdonossá, betörve a középosztálynak eddig féltve őrzött vadászterületére. Különböző piacutató intézetek lelkendezve jelentik az új középosztály megjelenése következtében előállott lehetőségeket.” (Goldthorpe, J-Lockwood, D-Bachhofer, F-Platt, J. 1969 8. p.).

Az ötödik tényező a települések ökológia szerkezetének változása: A hagyományos munkáslakótelepeken nemzedéken keresztül éltek együtt a munkások; társadalmi szervezetük és kultúrájuk egyik legfontosabb köteléke a rokonsági hálózat volt. Fiúk és lányok szüleik és más rokonaik közelében éltek, elsősorban azokkal érintkeztek; ez az együttélés erős társadalmi kontrollt alakított ki, amely stabilizálta a szokásokat, az igényeket, a törekvéseket, s a közösségi élet normáit. Az új kertvárosokban és lakótelepeken azonban a munkások már nem rokonaik körében élnek, meg is szakad az érintkezés velük, érvényét veszti a régi társadalmi kontroll; ennek következtében új szokásokat vesznek fel, törekvéseikben, igényeikben középosztálybeli szomszédai, valamint a tömegkommunikációs eszközök hatása alatt állnak.¹

A hatodik tényező az életstílus átalakulása a fogyasztási struktúra és a települések ökológiai szerkezetének változása hatására. Az új életstílus nem más mint a középosztályi életstílus átvétele. Az új fogyasztási struktúra és a családi ház is része az új életstílusnak. Ezt a két elemet egészítik olyan tényezők, mint a családtervezés átalakulása.

A feltételezések szerint az alacsonyabb beosztású tisztviselők azért akarnak kevesebb gyereket, mert mindenképpen biztosítani akarják gyermekeik mobilitását. Mérsékelt jövedelmük mellett ugyanis az ehhez szükséges anyagi eszközöket csak egy-két gyerek számára tudják előteremteni (Wrong, Dennis, 1966). A középosztályosodás elmélet egyes képviselői szerint a munkásosztály nagy része is átvette a középosztály családtervezési gyakorlatát. „A családtervezés megszilárdult és széles körben elterjedt gyakorlat... Ha egyszer egy munkás felfedezte, hogy befolyásolni tudja családjának nagyságát, akkor konfliktus keletkezik a gyermekekre irányuló vágya és erőinek túlzott megfeszítésétől való félelme között... A jelek szerint a családtervezés a jólét legfontosabb eszköze a munkásosztályban, legalábbis ez maguknak a munkásoknak a véleménye.” (Zweig, Ferdinand, 1961)

Korábban a munkásfeleségek az első gyerek születésének idején félbehagyták kereső életpályájukat, és nem is folytatták addig, amíg a gyerekek fel nem nőttek. A gyerekszám csökkenésével a munkásfeleségeknél is hamarabb befejeződik a szülések korszaka, és sokkal többen, sokkal hamarabb állnak ismét munkába, mint azelőtt. Ugyanilyen változás következett be a gyerek jövőjével kapcsolatos törekvésekkel illetően is. *Egyre több munkásmunkás igyekszik gimnáziumba íratni gyerekeit, és egyre nagyobb azoknak aránya is, akik szellemi foglalkozásban szeretnék látni gyerekeiket. Ebben az összefüggésben igen figyelemre méltó, hogy egymás után csak néhány év különbséggel egyre növekvő arányszámokról számolhatunk be.* (Glass 1954; Goldthorpe, John-Lockwood, David-Bachhofer, Frank-Platt, Jennifer, 1969)

A kilencvenes évekre a fejlett ipari országok gazdaságában a hatvanas években elindult folyamatok kiteljesedtek. Szamuely írja: „Az elmúlt két évtized legszembetűnőbb szerkezeti változása a fejlett ipari országok gazdaságában az volt, hogy az ipar általában az anyagi javak termelésével foglalkozó egész szektor (mezőgazdaság, bányászat, építőipar, feldolgozóipar) elvesztette uralkodó helyét az emberek foglalkoztatásában. Először az Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában az ötvenes évek végén, majd mintegy két évtizeddel később, a hetvenes évek derekán Japánban és az Európai Közösség országaiban következett be történelmi fordulat, hogy a lakosságnak, pontosabban a keresőknek több mint felét a szolgáltatási szféra foglalkoztatja.” (Szamuely, 1992 22. p.) Szamuely által közölt táblázatból leolvashatjuk, hogy az OECD – országokon belül az Egyesült Államokban 1989-ben a szolgáltató ágazatban foglalkoztatottak aránya 70,5%, az Egyesült Királyságban 66,9%, Franciaországban 63,5%, NSZK-ban 56,5%. (Szamuely, 1992 24 25. p.). A szerző megállapítja, hogy „a modern szolgáltató szektor tevékenységének nagy része nem is az emberek kiszolgálásával foglalkozik, hanem a termelési folyamat részének, folytatásának tekinthető. Ilyen a szállítás közlekedés, a raktározás, a távközlés.” (Szamuely, 1992 23. p.) Hangsúlyozza, hogy „hatalmas területet jelentenek a kereskedelmi és pénzügyi szolgáltatások” és első helyre sorolható az oktatás és egészségügy, végül megemlíti a szolgáltatások „klasszikus” vállfaját a személyi szolgáltatásokat. (Szamuely, 1992 23. p.) Az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban, Franciaországban, NSZK-ban a szolgáltatási szektor foglalkoztatottainak csaknem fele a szociális szolgáltatásokban (közigazgatás, oktatás, egészségügy) foglalkoztatottak teszik ki. (45,8; 46,0; 42,5, illetve 39%). Szamuely felhívja a figyelmet arra, hogy „a technika viszonylag legkevésbé az új ismeretek, a tudás „előállításában” és el-

¹ Whyte az amerikai szuburbiákat második olvasztó kemencének tekinti, amelyben eltűnnek az osztálykülönbségek.

terjesztésében, azaz az „információgazdaságban” tudja helyettesíteni az embert, márpedig éppen a tudásgyarapodásától és nem az ismert technológiák alkalmazásától függ a modern gazdaságok előrehaladása. Szükségszerű ezért az információk előállításával és feldolgozásával foglalkozók számának gyors növekedése, de tevékenységük eredménye az információkat hasznosító szféra (az anyagi javak termelése és bizonyos szolgáltatások nyújtása) létszámgényének zsugorodásában jelenik meg.” (Szamuely, 1992 37. p.). Felhívja a figyelmet egy másik törvényszerűsége, a szolgáltatások relatív drágulására. Ennek következménye, hogy „nem szorul vissza az anyagi javak fogyasztásának aránya hosszú távon”, és az egy két évtizede fellépő jelenség, hogy a „fizetett szolgáltatások vásárlását legalábbis részben a „csináld magad” jellegű házi tevékenység váltja fel.” (Szamuely 1992 39. o.) Szamuely hangsúlyozza azt is, hogy „miközben a szolgáltatások relatív drágulása fékezi a fizetett szolgáltatások iránti keresletet, ugyanebből az okból rohamosan nő a közpénzekből finanszírozott társadalmi szolgáltatásoknak nemcsak a költsége, hanem az igénybe vétele is.” (Szamuely, 1992 39. p.)

Az ipari társadalom változása tehát szorosan összefügg azzal a törvényszerűséggel, hogy a gazdasági hatékonyság és a szolgáltató szféra fejlődése összekapcsolódik. Ezen belül is kiemelkedő szerepet játszik a közigazgatás, oktatás, egészségügy. „Mindháromnak az az egyik jellemzője, hogy a műszaki tudományos haladás itt a tevékenység minőségét javítja, de csak nagyon korlátozott mértékben képes az élő munkát helyettesíteni, a „termelékenység” fokozni.” (Szamuely, 1992 42. p.)

A fejlett ipari társadalmak hatvanas évektől elinduló középosztályosodása, a gazdaság és társadalomszerkezet megváltozása képezi az alapját a felsőoktatás oly mértékű kiterjedésének, melynek tanúi lehettünk a fejlett világban. A százezer lakosra jutó hallgatók létszáma az 1975/76 és az 1989/90 tanév között csaknem megkétszereződött az Egyesült Királyságtól az NSZK-ig (Ladányi A., 1991 26. p.).

A középosztályosodás Magyarországon

A magyar középosztályosodásnak a nyugat-európai fejlődéstől való eltérése összefügg mind a középosztályosodás, mind a gazdaság változásának elmaradásával. Ez nem jelenti azt, hogy a hatvanas évek második felében nem indult meg a középosztályosodás Magyarországon. Akkoriban középosztályosodás szorosan összefüggött a második gazdaság kialakulásával. A középosztályosodás Magyarországon egy kialakuló és nem létező polgárosodás velejárója. A második gazdaságnak a polgárosodással, illetve a szocializmus társadalmi folyamataival való összekapcsolását legkorábban Kemény veti fel, illetve először mutat rá társadalmi, politikai indítékára, amikor azt hangsúlyozza, hogy a folyamat kezdete a hatvanas évek eleje, amikor a kommunista hatalom kompromisszumra kényszerül a társadalom különböző csoportjaival (Kemény, 1978). A nyolcvanas években Szelényi foglalkozik a második gazdaság és a polgárosodás összefüggésével (Szelényi, 1992). A fentiekből is következik, hogy hatása és szerepe korlátozott volt. Ez időszakban a középosztályosodás magyarországi verziójának kiindulópontjának tekinthetjük az új munkásság kialakulását (Kemény, 1972).

Az új munkásság különféle típusainak részletes bemutatására nem térünk ki, csak a középosztályosodás néhány fontos elemét hangsúlyoznánk. Az egyik az életkörülmé-

nyek urbanizálódása, azok a falusi munkások, akik nem költöznek be a városba, és „ha a feleség vagy valamelyik családtag a tsz-ben dolgozik, ahol van föld, mezőgazdasági ingatlan, állatot tartanak, zöldséget, gyümölcsöt termelnek, akkor a férj keresetét – és ha van még más ipari dolgozó keresetét – és ha van még más ipari dolgozó a családban azét is szinte teljes egészében házépítésre, bútorvásárlásra, tartós fogyasztási cikkek beszerzésére fordíthatják.” (Kemény, 1972).

A középosztályosodás tényleges feltételei az államszocializmus összeomlása után alakultak ki, miután addig az államszocializmusban csak „előpolgárosodásról” beszélhettünk (Kemény, 1991). A Kemény-féle megközelítés mindenestre lehetővé teszi, ahogyan a valóságban a magyar társadalom közeledik a polgári társadalmakhoz, ugyanúgy a szociológiai megközelítés is közeledjék és figyelembe vegye a nyugati elméleti megközelítéseket, azaz visszatérjünk a középosztályosodásnak szociológiai, ezen belül a fiatalokra vonatkozó használatához. Fontos megjegyeznünk, hogy a középosztályosodást polgárosodással összefüggésben, attól elválaszthatatlanul használjuk (Kemény, 1991).

A középosztály, illetve középosztályosodás kérdését Magyarországon a középosztályosodást/polgárosodást a kilencvenes években meghatározta az új osztályszerkezet létrejötte, melyben döntő szerepet játszott a magántulajdon kialakulása, illetve a piaci rendszer kiépülése. A kilencvenes évekre alakultak ki azok az intézmények, amelyek valódi önállósulás és polgárosodás alapvető feltételei a tőkés magántulajdon, a piaci szerkezetű gazdasági élet. Ez az a folyamat, mely a társadalom új osztályszerkezetét létrehozta, a kilencvenes évek második felében figyelhető meg. A magyar gazdaság részese lett a globalizált világgazdaságnak. Végbement a gazdaság piacosítása, magánosítása, bekövetkezett a nagy gazdálkodó szervezetek átalakulása. „1990-ben, a privatizáció kezdetén közel 1000 volt vállalatok száma, mára a kettős könyvvitelt vezető vállalkozások száma 130 ezer körül mozog. Az egyszeres könyvvitelt vezető társaságoké pedig mintegy 300 ezerre tehető.” (Matolcsy és társai, 2000 48. p.) Az erőteljes működő tőkebefektetés hatásaként Európa és a világ legnagyobb multinacionális vállalatai megjelentek Magyarországon. A nemzetgazdasági ágazatokban is jelentős változások mentek végbe, és a tercier ágazatok jelentős előretörésével találkozunk, főként 1995 után (Matolcsy és társai, 2000 50. p.). Ez időszakban, 1989/90 és 1997/98 között, az egyetemi hallgatók létszáma több mint duplájára emelkedett: 100868-ról 233657-re.²

A középosztályosodás és iskolai ifjúsági korszak

A társadalom középosztályosodása nagymértékben megváltoztatja a fiatalok helyzetét és életformáját. Az életforma változásnak legfontosabb elemei a fiatalok iskoláztatásának előtérbe kerülése, ezzel párhuzamosan a fiatalok családjában a fogyasztási javak előtérbe kerülése, a lakáskörülmények megváltozása stb. Ezek a változások elősegítik a fiatalok önállósodását (saját szoba, továbbtanulás révén elkerülés otthonról) az felgyorsítják az ifjúsági korszakváltást.

A korszakváltás eredménye az iskolai ifjúsági korszak, amelyben az ifjúkor relatíve önálló életszakasz, melynek keretei között specifikus társadalmi életmódok, kulturális

² Forrás: Statisztikai tájékoztató. Felsőoktatás 1997/98. Bp. Oktatási Minisztérium

formák és politikai-társadalmi orientációs minták alakulnak ki. Az ifjúsági korszak ezen típusában az ifjúsági életszakaszban a *iskolai- és képzési intézmények differenciálódott rendszere, és az általuk generált iskolai és képzési életpályákból fakadó szervezőerő válik meghatározóvá. Ez a meghosszabbodott ifjúsági életszakasz több az iskolai és képzési intézményekhez kötődésnél. Az idevágó életpályák jellegzetes vonásai egybecsengenek ennek az életszakasznak az iskolán kívüli, szabadidős életmódjával, és fontos szerepet kap az együttélés és a szexualitás kipróbálása is.* (Ifjúságkutatók körében már a nyolcvanas években elterjedt az a felfogás, hogy az ifjúság „eliskolásodásáról”, vagy „skolarizálódásáról” beszélnek, ha meg akarják ragadni azt a változást, amely az ifjú életszakaszra lett jellemző. (Hurrelmann, 1985; Zinnecker, 1987). Azt hangsúlyozzák, hogy a fiatalok közül a 15. és 19. év között és aztán a 20. és 24. év között egyre többen látogatják az oktatási intézményeket és egyre későbbre tevődik a képzés befejeződése.)

Az iskolai ifjúsági korszakban *a relatíve önálló iskolai és képzési intézmények látogatása révén az ifjú életszakasz autonómiája növekszik.* Magyarországon 1985/86 és 1996/97 között jelentősen megváltozott a középiskolába járók összetétele. 1985/86 tanévtől az 1996/97 tanévre 20,8%-ról 27,2%-ra nőtt a gimnazisták, 26%-ról 34,7%-ra a szakközépiskolások aránya, és 43,8%-ról 31,9%-ra csökkent a szakmunkástanulók aránya. A felsőoktatási intézményekbe felvettek száma pedig 1987 évi 16007 főről, 1996-ra 39221-re emelkedett. (Halász Gábor – Lannert Judit [szerk.], 1997).

A felnövekvők elkötelezettsége a felnőtt társadalom intézményei mellett csökken – legalább is összevetve az átmeneti ifjúsági életszakasszal –, amelyben a kereső munka egyet jelent a család intézmény rendszerébe történő betagozással. Az ifjúkor nem korlátozódik az iskolákhoz kötődő végzettség révén megszerezhető karrierre. Az iskolán kívüli karrierrek sokfélesége jön létre például a popzene, a sport, politikai mozgalmak stb. területén.

Az iskolai ifjúsági korszakban a fiatal a felnőtt lét kötöttségeitől egy időre mentesül, amely lehetővé teszi, hogy fiatalok egyre nagyobb arányban sajátítsanak el kulturális tőkét azáltal, hogy az iskolai „jogosítványok” megszerzésére egyre több idő áll rendelkezésükre. A képzési idő meghosszabbodása révén – a célhoz kötött feladatoktól és a teljesítmény-kényszerektől eltekintve – olyan, a kereső tevékenység kényszerétől relatíve mentesített iskolai ifjúsági életszakasz jön létre, amelyben tág tere nyílik *a személyes időfelhasználásnak és a személyes aktivitásoknak.* Az ifjú életszakasz ezáltal – tendenciaszerűen – Thorstein Veblen szavával a henyélés időszakává válik, ami „demonstratív henyélést” képvisel más társadalmi csoport felé (Veblen, 1975). Az oktatási intézmények általánossá váló és meghosszabbodott látogatása a fiatalok körében egy olyan életmódot alakít ki, amely messze túlmutat az iskola és az egyetem közvetlen, tanuló és tanító színterén. Az ifjúsági életszakasz kiterjed további életterületekre is: a fiatalokat egy időre a társadalom felmenti a családalapítás alól, és *a fiatal polgárok külön státuszát nyeri el.*

Az iskolai ifjúsági korszakon tehát azt értjük, hogy az iskolának a szerepe felértékelődik abból a szempontból, hogy egyrészt egyre hosszabb időt töltenek a fiatalok az iskolában, és az iskola határozza meg lényegében a további életkarrierjüket, ehhez igazodik a munkába állás, ami kitolódik, a házasodás kitolódik, szintén kitolódik a gyerekvállalás. Másik fontos jellemzője, hogy csökken a családi, szomszédsági viszonyoknak, a településnek az ellenőrző szerepe, és felerősödik a fogyasztói ipar és a mé-

dia szerepe. Ugyanakkor a fiatalok egyre korábban önállósodnak (szexuális tapasztalat életkorban korábbra helyeződik, korábban mennek el önállóan szórakozni, utazni, és korábban válnak fogyasztóvá, pl. bankkártya-használat). A fiatalok norma- és értékrendszerét és így mintakövetését is egyre inkább meghatározza a fiatalok önállósodása, tehát növekszik az ifjúsági kultúrának a szerepe, mind a normák, mind az értékek, mind a jövőbeli karrierminták kialakításában, és átalakula fiatalok körében a származási, etnikai és nemek közötti különbségeknek a szerepe (Gábor, 1996). Az iskolai ifjúsági korszak korábbi ifjúsági korszaktól való különbözőségét az 1. ábrán szemléltetjük.

A középosztályosodás tehát alapvetően megváltoztatja a fiatalok életét mind az ifjúsági életszakasz időbeli terjedelmét, mind a szocializáció terét és módját illetően, és növekszik a fiatalok kulturális autonómiája. Ez az iskolai ifjúsági korszakkal írható le. A középiskolás és az egyetemista vizsgálataink megerősítik, hogy az ifjúsági korszakváltás, az az iskolai ifjúsági korszak létrejött a kilencvenes években Magyarországon, mely összekapcsolódik a magyar társadalom átalakulásával, pontosabban fogalmazva a társadalom új osztályszerkezetének kialakulásával, amelyet a középosztályosodás folyamataival jellemezhetünk. Ezt alátámasztják azok az adatok, amelyek a kilencvenes évek a középiskolás fiatalok családi hátterére vonatkoznak. A középiskolásoknak csaknem egyötöde a középosztályból származik (mely két markáns csoportból az állami szféra közép és alsó szintű vezetőiből, illetve a középvállalatok tulajdonosaiból, menedzsereiből és közép és alsó szintű vezetőiből tevődik ki). A másik markáns csoport, a középiskolásoknak mintegy egynegyede a kilencvenes évek kisburzsoá háttérű. (Azokat a vállalkozókat soroltuk ide, akik 1-5 alkalmazottal, illetve alkalmazott nélkül folytatják tevékenységüket.) A harmadik csoport, a középiskolásoknak mintegy egytizede, beosztott szellemi foglalkozású szülői háttérrel rendelkezik. A negyedik nagyságrendjében meghatározó csoport a munkásszármazásúak: a középiskolásoknak közel egyharmada tartozik ide. Az új osztályszerkezet kialakulása összefüggésben a magyar társadalom polgárosodásával/középosztályosodásával és ennek minden következményével. A gimnazistáknak mintegy 15%-a munkásszármazású a szakközépiskolásoknak és szakmunkástanulóknak csaknem egyharmadával szemben, azaz a munkásszármazásúak közel hasonló arányban tanulnak érettségit adó szakközépiskolában, mint szakmunkásképzőben. Azt látjuk viszont, hogy az egy meghatározó csoport a kisburzsoá származásúak aránya mintegy egynegyed arányban találhatóak meg mind a gimnazisták, mind a szakközépiskolások között (Gábor és társai, 1998, Gábor – Dudik, 2000).

A KSH kilencvenes években folytatott vizsgálata megerősíti vizsgálatainkból kirajzolódó tendenciát: „A minta egészét tekintve azt kell kiemelnünk, hogy az utóbbi évtizedben – az általános trendbe illeszkedően – emelkedett a szülők iskolázottsági szintje, foglalkozási státusza. Ami a családok anyagi helyzetét illeti, gyakorlatilag nem változott tíz év alatt azon fiatalok aránya, akik az átlagnál jobb anyagi körülmények között éltek gyermekkorukban. Ugyanakkor jelentősen növekedett azok tábora, akik gyermeküket külön nyelvrára, zeneórára, illetve speciális kurzusokra járatják. Ez már önmagában azt mutatja, hogy az iskolai sikerességhez, a későbbi foglalkozási karrierhez egyre inkább szükség van az iskola falain kívül megszerezhető ismeretekre, tudásra is. Mindez akkor látszik igazán, ha a fiatalok iskolázottsági szintje szerint nézzük a

Dimenziók	Korszakok	
Társadalmi jellemzők	indusztriális	posztindusztriális
Társadalmi reprodukció	A fiataloknak a felnőtt társadalomba kooptálása	A fiataloknak Individuális versenye a tudásért, a felnőtt társadalomba az új az individualizálódás és verseny révén vezet
Ifjúsági életszakasz fővonása	Átmeneti ifjúsági korszak	Iskolai ifjúsági korszak
Történeti időszak	Ny-Európa 60-as évek elejétől a 80-as évekig Magyarország a 70-es évektől a 90-es évekig	Ny-Európa a 70-es évektől, Magyarország a 90-es évektől
I. Idő		
Ifjúsági életszakasz	Képzésre korlátozott ifjúkor	Ifjúkor mint életkamathez szükséges jog
Mindennapi élet időrendje	Korlátozott próbálkozási lehetőség „amatőr státusz”	Nagy tere van a próbálkozásoknak „professzionális státusz”
II. Szociális tér megváltozása		
Intézménytípus	Munkahely, család, szomszédság	Iskola, barátok, piaci mass médiák, fogyasztói ipar meghatározó szerepe
Ellenőrzés	Közvetlen/személyes „rövid póráz”	Közvetett/elvont „hosszú póráz”
Generációk közötti viszony	1. felnőtt minta követés 2. ifjúsági minták megjelenése	1. ifjúsági minták mintadó szerepe 2. a minntakövetés hátterbe szorulása
III. Kulturális autonómia növekedése		
Mindennapi kultúra Autonóm izlés		Növekedő kiejtés
(Részvételi forma)	Hagyományos ifjúsági ritusok	Fogyasztó ifjúsági kultúra nyilvánossága
Alapvető társadalmi politikai orientációk	Felnőttekkel azonos profil	Felnőttektől eltérő profil

1. ábra

A kétféle ifjúsági korszak

külön órán való részvétel gyakoriságát. A végzettség emelkedésével meredeken nő azok rész, akiknek gyermekkorukban volt valamilyen kötelező tanórán kívüli elfoglaltsága. Az egyetemi tanulók, illetve az egyetemet végzettek 60%-a nyilatkozott úgy 1995-ben, hogy 10-14 éves korában járt nyelvvóra vagy egyéb szakkörre, önképző körre, az általános iskola befejezése után tovább nem tanulóknál ez az arány csak valamivel több mint 10%. Ami a gyermekkori anyagi helyzetet illeti, minél magasabb iskolázottsági szintről van szó, annál magasabb azok aránya, akik 10-14 éves korukban az átlagnál jobb anyagi viszonyok között élnek.” Az egyetemet végzettek vagy a jelenleg is ott tanulók csaknem kétharmada származik átlagosnál tehetősebb családból, ugyanez az arány a csupán általános iskolát végzettekénél még a 25%-ot sem éri el.” (Bukodi, 1997)

Természetesen adódik a kérdés, hogy a fenti tendencia milyen mértékben vonatkozik a szigetlakó fiatalokra. Először is nézzük meg mit mutatnak a szigetlakók legfontosabb adatai.

A szigetlakók számok tükrében

A szigetlakók között a fiúk aránya 56% a lányoké pedig 44%. A szigetlakók mintegy egyharmada tizenéves, másik egyharmad 20-22 évesek közül kerül ki, egyötöde 23-24 éves és több mint egytizede 25 éves és idősebb. Ha a szigetlakók kormegoszlását nemek szerint vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a lányok fiatalabbak, mint a fiúk. A lányoknak közel egyötöde, a fiúknak viszont egytizede 17 éves, illetve fiatalabb. A lányoknak egynegyede 18-19 éves, a fiúknak csak egyötöde.

A szigetlakóknak több mint fele tanul, 15%-a tanul és dolgozik, 27%-a pedig dolgozik. (A szigetlakók 5%-a, aki inaktív.) Ha az iskolai szintet vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a szigetlakóknak töredék százaléka (3%) végzett legfeljebb 8 általánost, illetve tanul általános iskolában, egytizedénél a szakmunkásképző, egyötöd-egyötöd pedig a szakközépiskola, illetve gimnázium a legmagasabb iskolai szint. A szigetlakók csaknem felénél a legmagasabb iskolai szint főiskola (24%), illetve egyetem (23%).

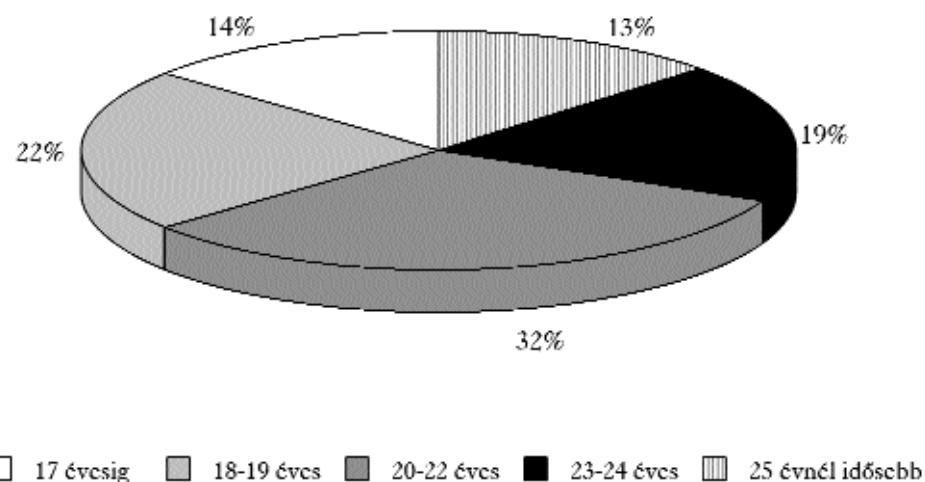
A dolgozó fiataloknak viszont egytizede legfeljebb nyolc általánost, mintegy egynegyede szakmunkásképzőt, csaknem egyharmada szakközépiskolát, és csaknem egyötöde gimnáziumot végzett, és csak egytized azoknak aránya, aki főiskolai, illetve 6,2% azoknak aránya, akik egyetemi végzettségűek. A tanuló és dolgozó fiataloknak csaknem fele főiskolán, közel egynegyede pedig egyetemen tanul. A szigetlakók 40%-a budapesti, egyharmada városi, és egyötöde falusi, valamint 6%-a határon túli magyar fiatal.)³

A dolgozó fiataloknak kétharmada, illetve dolgozó és tanuló fiataloknak pedig háromnegyede a magánszférában vállalt munkát.

Az adatokból az derül ki, hogy az országosan a középiskolások körében megfigyelhető tendencia a szigetlakókra még inkább jellemző. Ez összefügg azzal, hogy a Szigeten, a középiskolások elit csoportja vannak képviselve, mintegy aláhúzva középosztály-

³Vizsgálatunk nem terjed ki a nem magyarul beszélő fiatalokra.

1. ábra
Kormegoszlás (N=542)

lyosodásról szóló állításunkat. A tanuló fiataloknak töredék százaléka szakmunkástanuló (3,2 %), 14,1 %-a szakközépiskolában, egynegyede gimnáziumban tanul, mintegy egynegyede főiskolás, egyharmada pedig egyetemista.

A Szigeten felvett adataink megerősítik a kilencvenes években felgyorsult fiatalokra ható folyamatokat, amelyet a magyar társadalom középosztályosodásában, illetve az ifjúsági korszakváltásban ragadhatunk meg. A Szigeten azok a tanuló fiatalok vannak jelen (gimnazisták, főiskolások, egyetemisták), akik többsége olyan családból származik, akik családját igen mélyen érintette a társadalom középosztályosodása, másrészt olyan dolgozó fiatalok vannak jelen, például a munkás fiatalok esetében is, akik számára a középosztályosodás jelenti a vonzó alternatívát. Azok a fiatalok vannak jelen, akiknek döntő többsége a magángazdasághoz kötődik, és azt is látjuk, hogy az országnak egyik legdinamikusabban fejlődő térségéből, Budapestről jövő fiatalok jelentősen felül vannak reprezentálva, figyelemreméltó viszont, hogy a falusi fiatalok is jelentős arányban találhatók a szigetlakók között, azaz a Sziget nemcsak a középosztály fiataljaié, de vonzza is a középosztály felé törekvő fiatalokat.

A társadalom középosztályosodása nemcsak a fiatalok továbbtaníttatásában, és a család jobb anyagi körülményeiben, de a fiatalok saját fogyasztási javakkal való ellátottságának emelkedésével is jár együtt. A középosztályosodás fontos mutatója tehát a fiatalok saját fogyasztási javakkal való ellátottsága. A fiatalok a saját fogyasztási javakkal, mindenekelőtt a szórakoztatóipar, illetve a járműiparhoz kapcsolódó termékekkel való ellátottsága. Egyre inkább növekszik, és ezen javakkal való rendelkezés pedig életkorban egyre korábbra helyeződik. A fiatalok már középiskolás éveik alatt a szórakoztatói ipar, a gyors éttermek, és lassan a járműiparnak is egyre fontosabb fogyasztói válnak, és egyre általánosabbá válik, hogy a jogosítvány mellett az első bankkártya

használata 17-18 éves korban. A fiatalok a fogyasztói és szórakoztatói iparnak (divat és sportcikk, fogyasztási eszközök, kulturális, szabadidő-szolgáltatások stb.) egyik legfontosabb célzott rétegévé az ifjúság válnak. A tanuló fiatalok életéhez hozzátartozik, hogy vásárlóként jelennek meg a piacon.

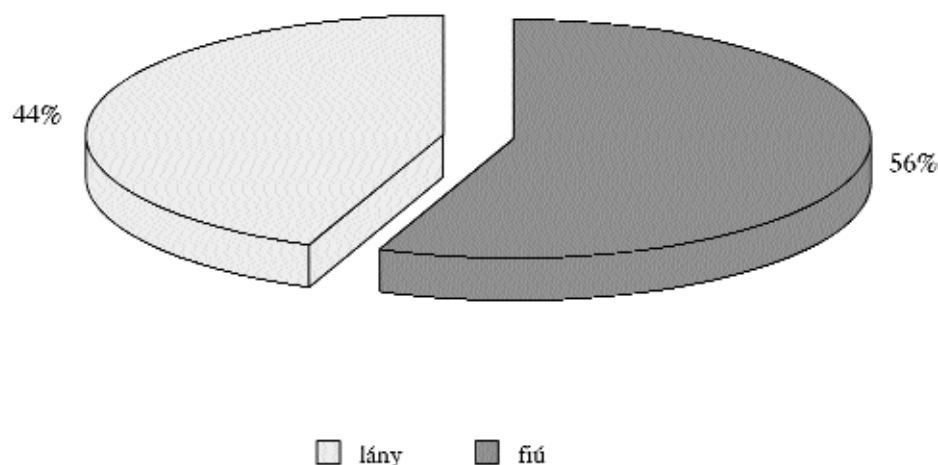
Szolgáltatások igénybe vétele (N=1315)

(I. éves közgazdász és jogászhallgatók)

	Nagyon gyakran és gyakran összevont	Nagyon gyakran	Gyakran	Néha	Soha
Mozi	57,6%	11,1%	46,5%	39,3%	3,1%
Gyorsétterem	37,0%	5,5%	31,5%	51,5%	11,5%
Fodrász	36,8%	2,0%	34,8%	51,9%	11,3%
Uszoda	31,3%	7,4%	23,9%	48,3%	20,5%
Diszkó	25,8%	4,3%	21,5%	43,7%	30,5%
Klub	21,7%	4,2%	17,5%	42,1%	36,1%
Biliárd, darts	19,6%	4,3%	15,3%	41,8%	38,5%
Könnyműzenei koncert	18,5%	3,3%	15,2%	52,2%	29,3%
Étterem	17,4%	1,8%	15,6%	66,2%	16,5%
Fitness/kondi	16,6%	5,0%	11,6%	25,9%	57,5%
Kozmetikus	15,1%	1,2%	13,9%	36,5%	48,4%
Szauna	8,1%	1,3%	6,8%	23,2%	68,7%
Magánorvos	7,0%	0,7%	6,3%	44,6%	48,4%
Szolárium	6,2%	1,2%	5,0%	18,3%	75,5%
Taxi	5,3%	0,4%	4,9%	40,4%	54,3%
Játéktér	3,1%	0,4%	2,7%	17,7%	79,2%
Pszichológus	1,4%	0,7%	0,7%	1,2%	97,5%
Kaszinó	0,6%	0,2%	0,4%	1,9%	97,5%

A fiatalok piaci fogyasztóvá válásának és a különböző minták fogyasztói átvételét jól kifejezik a zenei ízlés irányok, amelyek mintegy „előírják” a fiataloknak, hogy melyik tv csatornát nézzék, melyik magazin vásárolják, milyen frizurát hordjanak, melyik butikláncolatban válasszák ki ruhadarabjaikat, és hol, milyen ékszereket vásároljanak. A fiatalok életformájának részeszév, és karrier törekvéseikkel és anyagi forrásaikkal függvényében pedig mintegy „előírtá” válik a gyorséttermek használata, az uszoda, a fodrász és más szolgáltatások megválasztása. Ez két forrásból táplálkozik, a középiskolások mintegy kétharmada rendszeres zsebpénzzel rendelkezik, illetve ezt szolgálja, részint pedig ez az igény serkenti a napi, hétfégi és nyári munkavállalásukat.

A fiatalok fogyasztási státuszának kiépülésének, összefüggésben a középosztályosodással, igen fontos kísérő jelensége a szabadidőipar kiépülése. Clarke és Jefferson írja

2. ábra
Nemek aránya (N=542)

„A változó társadalmi mintáknak egy másik fontos területe a szabadidő, ahol a korábban élesen kirajzolódó osztályhatárok viszonylag összerosódottakká váltak. Miután a hangsúly a termelésről a fogyasztásra helyeződött, a szabadidő társadalmi fontossága egyre inkább megnőtt, és a szabadidő mint társadalmi probléma kezdte el foglalkoztatni az alkalmazott társadalomtudományokkal foglalkozó kutatókat, az oktatási bizottságokat, a szabadidő-szervezőket stb.

E változás egyik legfontosabb dimenziója, hogy egyre kevésbé a közvetlen lakóhely a szabadidő eltöltésének legfontosabb helyszíne, valamint hogy a legfontosabb szórakozási lehetőségek a városközpontokban koncentrálnak. A helyi mozik bezárása után létrejöttek a több mozit működtető szórakoztató-központok, és ezalatt a városközpontban található pubok alakították ki az új mérvadó design sok egykori „helyi” pub számára. Sok stílusbeli változás mögött az áll, hogy a fiatalság képe immár a tehetsős és potenciális fogyasztó.

A központi szórakozási lehetőségek egy helyre csoportosulása azt jelentette, hogy a helyi szórakozóhelyek versenyhelyzetbe kényszerültek – a városközponti szórakozóhelyek által szabott feltételek szerint. Ennek eredménye: a pubok stilizált belsője, az esti diszkók, valamint a néhány megmaradt helyi mozi átszervezése. A szórakozóhelyeken bekövetkező változások alapja az, hogy hisznek abban, hogy használóik természetesen változik, úgy látják őket, mint akik rendelkeznek olyan tulajdonságokkal, amelyek korábban egyértelműen a középosztály tagjait jellemezték, mint pl. a tehetőség, a mobilitás, és a képesség arra, hogy a számukra felkínált szórakozási lehetőségek között „racionális” alapon tudnak választani. Ez a változás jelenik meg abban, hogy a hangsúly a „szórakoztatóiparban” tapasztalható „versenyen” van, de megragadható abban is, hogy a vásárlót már nem a „tagnak”, hanem a „fogyasztónak” tekintik” (Clarke, J. – Jefferson, T., 1973).

A Clarke és Jefferson által érzékelt változás döntő mértékben befolyásolja a fiatalok életformáját és mintakövetését, ennek a drámai változásnak lehetünk tanúi a kilencvenes évek Magyarországon is. A 90-es évek változásának eredménye, hogy a fiatalok szabadidő-tevékenysége áttevődik a kilencvenes évektől piaci alapokon kiépülő szórakoztatóiparba. Ez fokozatosan történt, kezdetben az iskolák, ifjúsági házak, művelődési házak kényszerültek olyan rendezvények tartására, amelynek legfontosabb célja a pénzbevétel volt, a kilencvenes évek második felére ezeket a rendezvényeket már professzionális piaci szereplők szervezik meg (pl. az iskolabálokat is). Ez azt is jelenti, hogy a diákönkormányzatok válsága elmélyül a kilencvenes évek végére, hiszen azok egyik legfontosabb feladata is a különböző rendezvények megtartásában látták. Az eddigi vizsgálataink alapján azt tapasztaltuk, hogy a szórakoztatóipar kiépülése válságövezetekben a fiatalok fokozottabb veszélyeztetettségét jelenti, mint a prosperáló környezetben. A szórakoztató ipar létrejötte eleve csökkenti a fiatalok feletti közvetlen kontroll lehetőségét, viszont növeli a fogyasztói kultúra mintaadó szerepét. A kiépülő szórakoztatóipar egyik fontos részét képezi az, hogy a fiatalokat megszólító médiák is kiépültek, ezáltal létrejön egy külön „csatorna”, amely csak a fiatalok számára közvetít kulturális (öltözködési, viselkedési, életforma) mintákat (olyan egyirányú utca jön létre, ahol a fiatalok ismerik a felnőtteket, a felnőttek viszont nem ismerik a fiatalokat).

A mintákat a fiataloknak úgy kell átvenniük, hogy ha kapcsolatokat akarnak teremteni, karriert akarnak csinálni, akkor ismerniük kell annak a területnek az ízlésvilágát, kultúráját, ezekről információt kell szerezni, kapcsolatokat kell szerezni, ehhez pedig már nem elég az iskola vagy a család mint ismeret, mintaközvetítő, hanem egyre fontosabb szerepet játszik a média a különböző típusú minták átadásában. Magyarországon a média-rendszer – TV-ben és a rádióban a kereskedelmi csatornák rendszere – a kilencvenes években épül ki, illetve jönnek létre azok a szolgáltatói láncok – például butikok – ahol ezekhez a kellékeket be lehet szerezni. Többféle zenei csatorna között választhatnak a hatvanas-hetvenes évek slágerzenéitől a kommercializált rap-ig vagy a technoig, illetve a rétegigényeket kielégítő kisebb rádióadóig. Az öltözködés megválasztásához is a legkülönbözőbb láncok jöttek létre az „alternatív” viseletet tömegesen fogyaszthatóvá tevő országos butikláncok és a nemzetközi divatruház-láncok magyarországi üzletei mind megtalálhatóak. Zenehallgatáshoz lehet CD-t vagy kazettát venni a bevásárlóközpontok nagy CD standjainál és a rétegigényeket kielégítő CD butikokban is. A különböző zenei irányzatok ugyanis nem pusztán zenét és együtteseket jelentenek, hanem szabadidő-eltöltési formákat, öltözködést, azt, hogy milyen fogyasztási javakat használnak fel, tehát *egy-egy zenei ízlésirány olyan konzervdoboz, ahol a fiatalok mindennapi élete, illetve még élettervei, céljai, vágyai is megfogalmazódhatnak*. Az így rendelkezésre álló életformákat eltérően fogadja el a fiatalok családi, iskolai környezete, ezek nagymértékben függenek osztály hovatartozástól, a nemek szerinti hovatartozástól, attól, hogy egy tradicionálisabb kisvárosi vagy egy dinamikus fejlődő nagyvárosi környezetben élnek-e, azaz ezen az életformák megválasztásával a fiatalok mintegy rákényszerülnek saját énjük kifejezésére, megjelenítésére, ami viszont számos esetben konfliktussal járhat, talán ezzel is magyarázható, hogy a fiataloknak egyre nagyobb hányada megpróbál, ha rövid időre is, de kiszakadni ebből a közvetlen környezetből –

egyre fiatalabb korban mennek el hazulról, egyre fiatalabb korban próbálják megszervezni utazásaikat, stb.

A fiatalok fogyasztási státuszának kiépülése szükségessé teszi, hogy egyre nagyobb és egyre korábbi önállóságra tesznek szert nemcsak szórakozási szokásaikban, szabadidő eltöltésükben, hanem saját életük minden területére kiterjedő döntések meghozatalában is. Különösen vonatkozik ez a középosztály felé törekvő fiatalokra, akik életkarrierjével kapcsolatos döntések egyre korábbra helyeződnek és egyre növekvő versenyben kell életkarrierjüket megvalósítani. A szigetlakók saját fogyasztási javakkal sokkal magasabb arányban rendelkeznek, mint a fiatalok általában. Különböző részvizsgálataink azt mutatják, akár a középiskolás, akár az egyetemista fiatalok sokkal inkább vesznek igénybe szolgáltatásokat, ugyanakkor a fogyasztás és a különféle szolgáltatások igénybevételében sokkal inkább kötődnek a magas kultúrához. A Sziget vonzóereje éppen abban van a fiatalok számára, hogy úgy vált a fiatalok fogyasztását kiszolgálóvá, hogy nem vesztette el az alternatív jellegét és a magas kultúrához való kötődését. Szemben az ország településeinek többségével, ahol a piaci alapon működő szórakoztatóipar úgy épült ki, hogy a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején még szerepet játszó, a társadalom nyitottságát képviselő kulturális mintáknak helyt adó intézmények fokozatosan felszámolódtak, miután nem voltak „versenyképesek”: a fiatalok civil szerveződései vagy piaci szolgáltatókká váltak, vagy pedig a politika integrálta őket. Az így kiépülő szabadidőipar nemhogy erősítette a fiatalok polgári státuszát, hanem mintegy „felvásárolta”.

A szigetlakók és a kockázati társadalom

A kilencvenes években számos olyan gazdasági és társadalmi változás zajlott le, amely közvetlenül érintette a fiatalok életpálya és életforma alakulását meghatározó intézményrendszereket, ezek közül is kiemelendő az oktatási rendszer megváltozása. Ez nem csak azt jelenti, hogy a fiatalok egyre több időt töltenek az iskola falain belül, hanem olyan alapvető szerkezeti változásokat is, amelyek jelentősen befolyásolják a fiatalok helyzetét. Ezek közül a Sziget szempontjából talán a legfontosabb, hogy a fiatalok már nagyon korán kapcsolatba kerülnek a piac világával, mert azok a tudásjavak – akár a továbbtanulás során, akár az iskolából kikerülve egy jó munkahely megválasztásakor – amelyek leginkább kamatoztathatók az átalakuló munkaerőpiacon, olyan tudásjavak, ismeretek, melyek jelentős részének megszerzése már nem az iskolán belül, hanem az iskola falain kívül, piaci szolgáltatás formájában szerezhető meg (a nyelvtanulástól, az egyetemre való felkészülésig, és a speciális üzleti tudások – például könyvelés – megszerzéséig). A piac felé orientáltságot tovább erősítette, hogy a fiatalok egyre szélesebb rétege rendelkezik önálló fogyasztói státusszal, illetve az, hogy olyan szolgáltatásipar kiépülése vált általánossá, amelynek az egyik legfontosabb célpontjává a fiatalok váltak, például a szórakoztató javak, a járművek, sport- és szabadidőipari szolgáltatások.

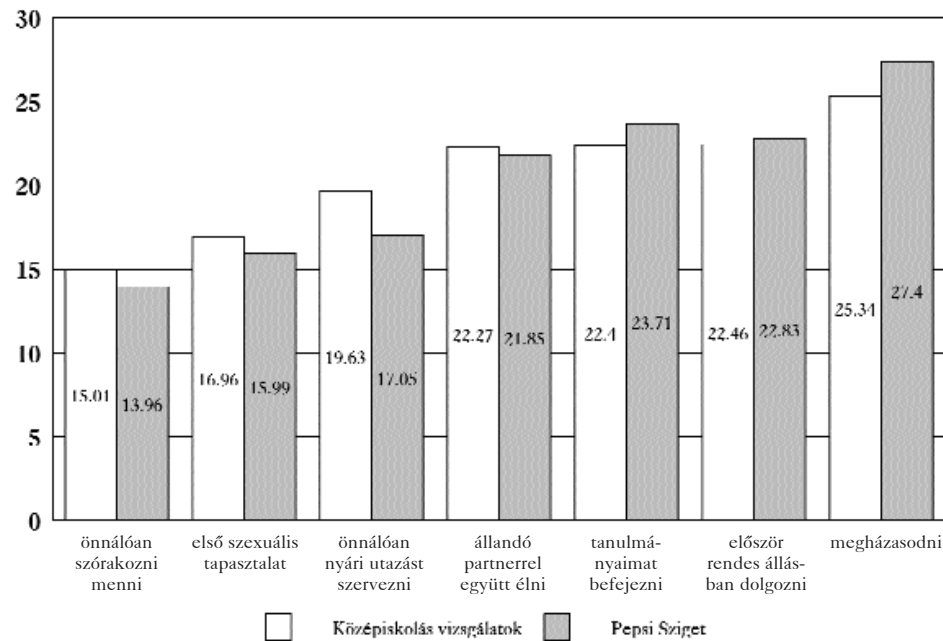
További tényező, hogy megszűnt a különböző ideológiák állami monopóliuma, ami azt is jelenti, hogy olyan kulturális, politikai ismeretek, tudások előtt nyílt meg a nyilvánosság, és ezáltal válnak hozzáférhetővé a fiatalok jelentős része számára, ame-

lyek korábban az elitek privilégiumát képezték – az underground zene, a kommunista elnyomás tényei, korábban tabu témát jelentő politikai ismeretek.

Az ideológiákat körülbástyázó korlátok leomlásával olyan eszközök és minták váltak a fiatalok egyre szélesebb rétege számára elérhetővé, amelyek korábban csak az elitek privilégiumát képezték, például az alternatív kulturális mintáknak eddig tabu-területei is kezdtek a nyilvánosságban a közbeszéd tárgyává lenni, mint például az alternatív kultúra és a drog összefüggése, vagy annak a kérdésnek a felvetése, hogy a fiatal kipróbálhat-e drogot vagy nem. Továbbá megjelenik egy új életforma, a yuppie életforma, amelyben a drog mint az intenzív munkából való intenzív kikapcsolódás tárgya jelenik meg. Mindezek a tényezők afelé tendálnak a kilencvenes években, hogy a szabadidő tevékenység napjaink fiataljainál egy teljes életformát hordoz: az öltözködéstől a viselkedésig, az élettervezéstől a felnőtt életforma kialakításáig. Ez azért is válik egyre szükségesebbé, mert a kilencvenes évek változásai olyan strukturális változások, amelyek kihívásaival az egyénnek, az individuumnak önmagának kell szembenéznie. Ez azt is jelenti, hogy a magyar fiatalokra éppen úgy érvényesek a globalizáció kihívásai, mint a nyugat-európai társaikra.

Beck állapítja meg a nyolcvanas években, hogy a nyugati jóléti társadalmakban, a reflexív modernizáció⁴ felbontja, felbomlasztja az ipari társadalom hagyományos kötelékeit, olyanokat mint az osztálykultúra és osztálytudat, nemek szerinti és családi szerepek. A reflexív modernizáció felbontja, feloldja azt a kollektív lelkiismeretet, amelyen nyugodnak és alá vannak rendelve a politikai szervezetek és intézmények az ipari társadalomban. A tradíciók elvesztését az individualizáció soha nem látott mértékű társadalmi kibontakozás kíséri. A magas anyagi életszínvonal és a fejlett biztonsági rendszerek ellenére, az emberek feladják osztálykötelezettségeiket és egyre inkább önmagukra vannak utalva az individuális munkaerőpiaci karrierjük tervezésében/kiépítésében. Az individualizálódás folyamata többé-kevésbé a kapitalista fejlődéssel függ össze. Kü-

⁴ Beck a társadalmi változás során három korszakot különít el: pre-modernity, modernity, reflexív modernity. Véleménye szerint a modernizáció sok vonatkozásban azonos az ipari társadalommal és a reflexív modernizáció pedig a rizikó társadalommal. Beck szerint „különbség van a hagyományos társadalom modernizációja és az ipari társadalom modernizációja között, vagy másképpen fogalmazva a klasszikus és a reflexív modernizáció között. Beck könyve az ipari társadalom reflexív modernizációjáról szól. Alapvető állítása, hogy a klasszikus ipari társadalomban a gazdagság/jólét uralkodik a kockázat/rizikó felett a kockázati/rizikó társadalomban ez a viszony megfordul. A technikai, gazdasági fejlődésre árnyékot vet a kockázatok/rizikók növekedése. Korábbi korszakban – folytatja – ez elfogadható volt, mint a fejlődés latens következménye. Napjainkban középpontba kerül a kockázat és a modernizáció következménye, amely fenyegeti a növények és állatok és az emberek létező világát. Addig míg a kockázatok/rizikók a múlt században és a huszadik század első felében az üzemek és foglalkozások bizonyos területekre és társadalmi csoportokra korlátozódtak napjaink a globalizálódás jellemzi, a termelés és újratermelés túllép a nemzeti határokon és ebben az értelemben a nemzetek fölötti, nem osztály specifikus globális kockázatok/rizikók kapcsolódnak össze a társadalmi és politikai dinamikák új típusaival. Beck könyvének legfontosabb része az Az individualizáció és társadalmi egyenlőtlenségek: a hagyományok elvesztése. Beck hangsúlyozza, hogy a modernizáció folyamatában egy olyan társadalmi átalakulásnak vagyunk tanúi, melynek során az emberek megszabadulnak az ipari társadalom társadalmi formáitól – az osztályoktól, rétegződéstől, a nemek szerinti státuszoktól – éppen úgy mint ahogyan reformáció során megszabadultak az egyház biztonságát jelentő szabályozásától, melyet a társadalmi szabályozásra cseréltek.

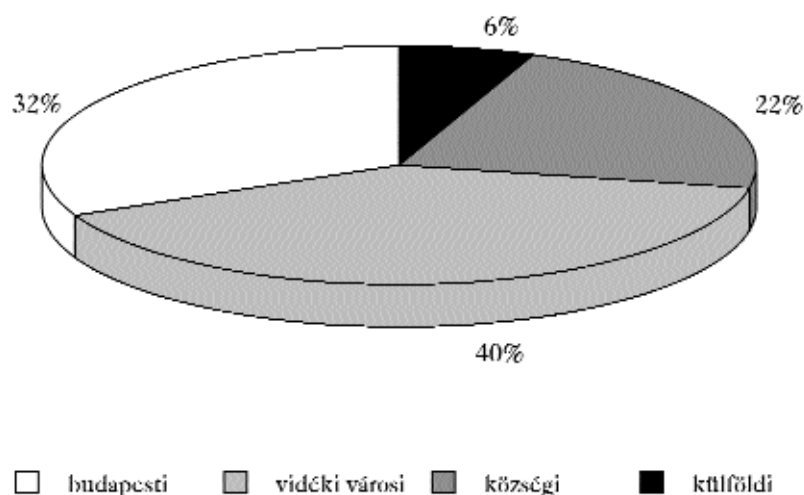
3. ábra

Életesemények tervezése, Pepsi Sziget résztvevőinek és a középiskolás vizsgálatok összehasonlítása (N=542)

lönböző formában, azonban a munkavállalás szabadságát jelenti a modern kapitalizmusban, továbbá a munkaerőpiac fejlődésének dinamizmusát, munkaerő mobilitását, az oktatás és foglalkozás változását. Belépés a munkaerőpiacra, összekapcsolódva az egyre növekvő liberalizálódással kettős értelemben is megszünteti a kötelekeket egyrészt megszabadít a hagyományos networköktől, másrészt megszabadít a munkaerőpiac kényszerétől. A család, a szomszédság, még a barátság is és a regionális kultúrához és területhez kötöttség szemben áll az individuális mobilitással és az individuális mobilitást megkövetelő munkaerőpiaccal. Az individualizáció óriási hulláma, a versenyben a közös végzettel (tömeges munkanélküliség és képzetlenség); a jóléti állam feltételei között, az osztályok által meghatározott életsorsok helyett átalakulnak reflexív életsorsokká, amelyek az egyéni döntések függvényében alakulnak (Ulrich, Beck, 1992).

A középosztályosodás tehát egyre inkább felgyorsuló individualizációval jár együtt, melynek az egyik igen fontos következménye fiatalok életeseményeinek, általánosabban fogalmazva a fiatalok élettervezésének megváltozása:

A kilencvenes években a magyar fiatalok élettervezésében is azt látjuk, hogy egyre korábban önállósodnak, ugyanakkor egyre későbbre tolódik az iskolai tanulmányok befejezése, valamint a tartós kapcsolatok kialakítását egyre később követi a házasodás. A szigetlakók élettervezését, napjaink középiskolás fiataljaival összehasonlítva, különösen szembe tűnő ez a tendencia.

5. ábra
Lakóhely (N=542)

tatóipar, illetve jönnek létre a kilencvenes évek második felére a nagy bevásárló központok, ahol az emberek már nem egyszerűen csak vásárolnak, hanem különféle szolgáltatásokat vehetnek igénybe, amelyek elsősorban a fiatalok számára váltak vonzóvá. A fiatalok körében egyre fontosabb szerepet játszó fogyasztói státusz összekapcsolódva az iskolában eltöltött egyre hosszabb idővel (növekszik az érettségit adó intézményekben illetve a felsőoktatásban továbbtanuló fiatalok aránya) azt jelenti, hogy a fiatalok körében egyre intenzívebbé válik a szabadidő felhasználása, még pontosabban a szabadidő-szolgáltatások igénybe vétele. A kilencvenes évekre a fiatalok döntő többségénél egyre fiatalabb korban, a nemek közötti különbségektől függetlenül, egyre természetessé válik a hétfégi szórakozási formák igénybe vétele (elsősorban diszkó).

A fiatalok szabadidőiparral való egyre erőteljesebb kapcsolata, és igénye gyorsította fel a fiataloknak kiszakadásukat a családi, és területi kötelékekből, mely növelte mobilitási esélyeiket. A szigetlakók esetében ez tendencia különösen jól kitapintható, erre utal az is, hogy mintegy egyötödük falusi környezetből érkezett a szigetre, és ezt támasztják alá a szigetlakókkal készített interjújuk is:

„Szórakozni akartam még, meg nem akartam hazamenni a szüleimhez, hanem inkább így önálló életet akartam. Itt sok lehetőség van, meg nem ismertem még Pestet, és akkor gondoltam, hogy szívesen eltölnék itt egy pár évet.”

(1999, 23 éves tanítónő)

„[A faluban] nekem nem nagyon voltak így barátaim, tudod mindenki megmaradt annál a nagy falusi létnél, meg minden, és akkor igazából beszélgetni sem nagyon tudtunk miről, mondjuk ilyen könyveket nem olvastak, vagy... szóval nem igazán érdekelték őket semmi. Meg nincs is nagyon lehetőségük, nagyon kevesen jutnak va-

lamerre. Tatabányán jobb azért. [...] Azért lehet már választani. Olyan filmet, amiről csak hallottál, vagy ismered a rendezőt és meg akarsz nézni, ott meg tudod nézni, mert oda jó filmeket hoznak. Például [a faluban] nem volt ilyen. Az meg tudod, hogy munka után hazamegyek és beülök a szobába és nem tudok mit csinálni, az nem igazán jó. [...] Meg hát én úgyis úgy vagyok, hogy úgyis én keresek, meg minden, akkor én tartom el magam.”

(1999, 24 éves tatabányai könyvelő lány)

A családi és területi kötelékekből való kiaszakadást erősíti, hogy a szigetlakók életében, törekvéseiben igen fontos szerepet játszik az életükben a tanulás.

„Tanulok már nagyon régóta folyamatosan. Van egy programozói és egy számítógép szerelői végzettségem, és lesz egy rendszerinformatikus végzettségem. Egyébként a mindennapi életben hatalmas nagy üzlet az állami oktatáson kívüli oktatás, nem tudják felvenni azt a rengeteg embert és ezért hatalmas pénzeket kérnek én pl. ezért a pár hónapért 300 ezer forintot fizetek, hogy meg legyen a végzettségem.”

(1999, 29 éves marcali, jelenleg hírlapárus fiú)

K: Jövőre végzel a főiskolán?

A: Átmenetileg igen, gyakorlatilag csúszok egy évet. Szeretném befejezni jövőre, igen. Utána még van egy év gyakorlat, s utána van a védés csak.

K: Akkor csak két év múlva helyezkedhetsz el dolgozni?

A: Hát, gondolkodom elmegyek egy másoddiplomáért Pestre. Marketing-menedzser a Kereskedelmi Főiskolán, de ez még csak terveztem nagyon.

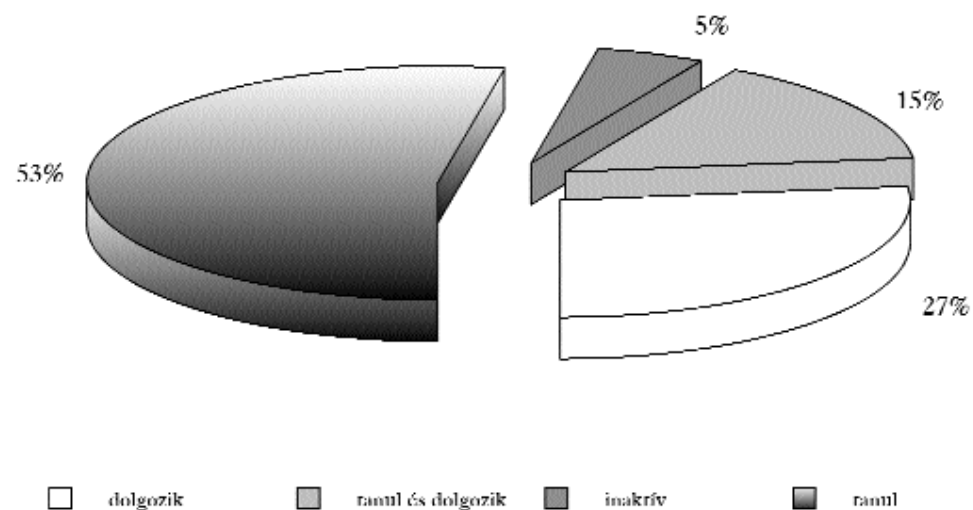
K: Hogyan látod a jövődet, inkább optimistán vagy pesszimistán? Például munkavállalás terén?

A: Az állást optimistán, mert Magyarországon a turizmus még nagyon gyenge lábakon áll. Úgy érzem nagyon nagy hiány van. Reménykedem, hogy találok egy jó állást magamnak.

(1999, 21 éves soltvadkerti főiskolás lány)

A szigetlakók és a karrier

A tanulásért a fiatalok igen komoly erőfeszítéseket tesznek, másfelől azonban jó eséllyel is rendelkeznek ahhoz, hogy elképzelt vágyaikat megvalósítsák. A munkára és a karrierre tudatosan készülő fiataloknak határozott elképzelésekkel kell rendelkezniük arról, hogy a jövőben mit akarnak csinálni és céljaikat, valamint miként tervezik azt elérni. A szigetlakók többsége szerint az érvényesüléshez szükséges legfontosabb tulajdonságok a magabiztosság, az önbizalom és az ügyeskedés. Ezt attól függően látják pozitívnak vagy negatívnak, hogy az ő viselkedésük milyen. A negatív vélemények szerint, aki nem akar átgázolni másokon, aki emberséges, az igen nehezen boldogul. Pozitív viszont ebben a dologban az ésszerűség, az, hogy már nem csak a „papír számít”, hanem a rátermettség is fontos. Az interjúalanyok többsége életkoruk miatt és amiatt is, hogy az iskola eddig megvédte őket a direkt versenyhelyzettől és elhelyezkedési nehézségektől, egyelőre még csak elméleti szinten foglalkozott az érvényesü-

6. ábra

A Pepsi Szigeten résztvevő fiatalok megoszlása tevékenység szerint (N=542)

lés problémájával (még akkor is, ha a szünidőben, vagy esetleg az iskola mellett már dolgoztak).

„Nem hiszem, hogy a kapcsolatok és a protekció fogja befolyásolni a jövőmet. A mellett, amit most tanulok, nem hiszem, hogy annyira szükségem lenne a kapcsolatokra és a pénzre, hogy ezért erőszakosnak kéne lennem, vagy bárki előtt meg kellene alázkodnom. Én inkább a kapcsolatokban látom ennek a lényegét. Mert az ember elvégzi az egyetemet, megkapta a diplomáját és nem tud elhelyezkedni. Ha van rengeteg kapcsolata, akkor azonnal el tud, ha nem, akkor lehet, hogy azt mondja, hogy tanultam húsz évet és nem tudok mit kezdeni az életemmel a diplomával a kezembem.”

(1999, 19 éves, miskolci fiú)

„A sikeres karrierhez magabiztosság mindenképpen kell, néminemű tudás is, de elsősorban a magabiztosság. Az ismeretség is nagyon fontos. Leginkább a jó fellépés, a nyitott szem, kitartás kell. Ez változott az utóbbi időben. Például tíz évvel ezelőtt elég volt, ha papírod volt, még a tudás sem kellett, csak az volt a fontos, hogy te elvileg tudod és akkor felvettek. Most ez közel nem így megy. Ez végül is jó abból a szempontból, hogy a mai sokkal logikusabb meg ésszerűbb megoldás, de ez természetesen annak az útja, hogy így a törtető emberek kerülnek előnybe. Az én szakmám az például olyan, hogy nem igényel személyes kontaktust, mint például egy menedzseré és így az embernek nem is olyan határozott a fellépése és ez hátrányt jelent.”

(1999, 24 éves tokaji lány)

„A nyuzsiság manapság már nem megy. Keresztbe kell tenni rendesen a másiknak, ez holt biztos, ha valahova el akar jutni az ember. Sajnos. A másik érdekeit figyelembe nem vevő, csak a sajátját kergető ember tud érvényesülni.”

(1999, 22 éves ajkai lány)

„Legyen elszánt és higgyen saját magában, szerintem ez a legfontosabb. Aki hisz magában és van önbizalma, annak sikerülni fog. Nekem ez a legnagyobb problémám. Ha csúnyán szólnak hozzám, vagy valami, akkor én inkább magamba fordulok, aztán sajnálom magamat. Pedig nem ezt kellene, hanem üvöltöni egyet vagy hasba rúgni a másikat. Kell egy egészséges erőszakosság az élethez. Más dolog, hogy nem árt egy rakás pénz sem, de akinek, nincs, az ezek nélkül a tulajdonságok nélkül nem is fogja semmire vinni. Bátorság. Merje vállalni a kockázatot. Aki mer, az nyer. Ez így van. Én tudom csodálni az olyan embereket, akiknek van bőr a pófáján olyan dolgokat megcsinálni, de ugyanakkor azt nem tudnám elképzelni, hogy egy ilyen ember legyen a férjem. Nekem nem lenne pófám bizonyos dolgokat lenyúlni, vagy hazudni bizonyos dolgok érdekében. Szóval el kell követni egy-két negatívumot, ahhoz, hogy az ember vigye valamire. Könyökölni kell, fölvenni a papfát, lenyelni dolgokat és csak a saját érdekedet nézni. És ez sokszor nem jó, de én vagyok az első, én. Nem a másik. Nem érdekel a másik, nem lelkizek rajta. Az a fontos, hogy nekem jó legyen. Ezt tartom egészséges hozzáállásnak.”

(1999, 26 éves zalaegerszegi lány)

Azok, akik egy ideje dolgoznak, azt is el tudják mondani, hogy a valóságban hogyan tudnak boldogulni, mi az, ami a tapasztalataik szerint bevált.

„Ha valaki el akar valamit érni, akkor azt el is tudja érni. Nekem van egy cégem, építési vállalkozó vagyok. A gmk-t tízezer forinttal alakítottuk, a saját zsebünkre dolgozunk. Tehetség kell hozzá, meg egy kis érzék a pénzesináláshoz, egy kis csibészség is kell bele, mert azért át lehet verni az embereket. De azért engem is ugyanúgy átvernek. Csöveseket alkalmazok. Egy csöves három-négy napig bírja, aztán eltűnik. Azért nekik is megéri. Én mindig is megcsináltam a magam okosságát. A jég hátán is megélek. Persze van, akinek ez nem megy és ha lecsúszik, nem tudja visszaküzdeni magát.”

(1999, 40 éves újpesti férfi)

„Ahhoz, hogy valaki érvényesüljön, határozottnak kell lenni és lehet, hogy ezt valaki erőszakosságnak nevezné, de másik oldalról nevezhetjük csupán határozottnak is. Ezt rám is mondják néha. Akkor nevezhető valakinek a viselkedése erőszakosnak, ha átgázol máson, ha a másiknak kárt okoz. Amíg ez nem jellemző, addig csak határozottság.”

(1999, 33 éves budapesti lány)

„Úgy látom, hogy akinek van pénze, azt többre nézik, mint az átlagembert. Az érvényesüléshez pénz kell, megjelenés és önbizalom is mindenképpen. Az a baj, hogy nekem nincs. Ismerek olyan embereket, vállalkozókat, akiknek hatalmas önbizal-

muk van, igazából tudásuk nincs is. Buták, de mégis viszik valamire, mert van önbizalmuk. Úgy látszik, ha valakinek van önbizalma, akkor az nagypofájú, beképzelt, de viszi valamire, mert tud az emberekkel bánni. A másikat eltapossák. Én naponta rengeteg emberrel találkozom, és azt látom, hogy aki igazából gátlástalan, az boldogul. Aki emberi, normális, az nem viszi semmire anyagilag. Én nem vagyok rá képes, hogy úgy viselkedjek, mint ezek a vállalkozók. De az ember mindig változik, én is, úgy-hogy ki tudja, milyen leszek, de most még nem. Elviselem az ilyen típusú embereket, mert kénytelen vagyok a munkám miatt, de nem kedvelem őket egyáltalán.”

(1999, 21 éves debreceni fiú)

A Szigeten készült interjúkból az is kiderül, hogy az érvényesülési törekvések a munkáról való határozott elképzelésekkel párosulnak. A meginterjúvált dolgozó és tanuló fiatalok többsége – elmondásuk szerint – olyan munkára és munkahelyre vágyik, ahol munkájuk kreatív, izgalmas, mozgalmas, ahol a munkahelyére nem úgy megy be az ember minden nap, hogy – mint azt az egyik interjúalany kissé nyersen megfogalmazta – „*Bassza meg, már megint menni kell dolgozni, úristen, de szar*”. Kissé finomabban fogalmazva a szigetlakók többsége, úgy gondolta, hogy a munkának ne kizárólag és ne elsődlegesen a pénzkereset legyen a célja, azt önmagában mindannyian lélekölőnek tartották, hanem a személyes készségek, képességek és tudások kibontakoztatása, az élményszerzés.

„[...] oké, hogy sok pénz kéne ahhoz, hogy az ember jól éljen, meg jól öltözzön, meg jókat egyen, meg minden, de én amellet, hogy jól akarok élni, én amellet élni akarok. [...] inkább meglegyen, ami kell, vagy valami, ne legyen olyan extra, de akkor tényleg, legyen miből kipiheenni magam, [...] ne úgy menjek haza, hogy na most akkor üvöltök a másikkal, én mondjuk ezt láttam otthon. Mindenki sokat dolgozik és akkor mondja, hogy mert én ennyit dolgozok, meg annyit dolgozok, én mit adok haza meg te mit adsz haza, és akkor semmi értelme az egésznek. Leélik úgy az életüket, hogy nem mennek el egy normálisat szórakozni, nem pihenik ki magukat, nem érzik jól magukat a bőrükben. És ezt nem akarom. [...] Még hogy ha az nem is, hogy szórakozni tudjunk járni, csak néha vagy valami, de hogy ha mondjuk szereted a másikat meg tényleg megértitek egymást, akkor az is elég. Csak hogy legyen időd magadra meg a másokra.”

(1999, 24 éves tatabányai könyvelő lány)

A fiatalok boldogulásához szükséges tulajdonságok, tudások és a számukra elfogadható tudás és munka, illetve egy olyan munkahely, ahol jól lehet keresni, és egy olyan munkahely között, amit élvezni lehet, jelentős szakadék van, amely a fiatalokat folyamatosan átalakításra, próbálkozásra készíti. Ez összefügg azzal, hogy ideiglenes jelleggel is, de elvállalnak olyan munkát is, amely nem találkozik elvárásaikkal: olyan lélekölő, pusztán pénzért végzett munkát amelyről annyira ódzkodnak. Elképzeléseiket, azonban csak ideiglenesen adják fel.

A: „Hát a francia annyira nem érdekli az embereket, és végül is nem tudtam volna úgy elhelyezkedni, hogy teljes óraszámra. Aztán inkább nem vacakoltam, hanem el-

mentem a ... az a neve, hogy KRMKK, Kecskeméti Képző Központ röviden, ilyen felnőtt képzéssel foglalkozik és ott vagyok a titkárságon ügyintéző. Szar.

K: Meddig?

A: Amíg nem találok jobbat. [...] Hát az égből várom a messiást, hogy érkezzen valami jó munka. Nem tudom, nézelődöm erre-arra, ha valami jön, akkor kapásból megpattanok.”

(1999, 22 éves kecskeméti lány, francia nyelvtanári diplomával)

K: „Egyébként ez az a munka, amit csinálni szeretnél?”

A: Nem, csak hirtelen ezt találtam. Beírtam egy ilyen ékszerbecsüs iskolába, és ezért kellett két évet aláírnom. Hát én idegenvezető szerettem volna lenni még jobban, vagy valami külfölddel kapcsolatos. Aztán vagy sikerül, vagy nem.”

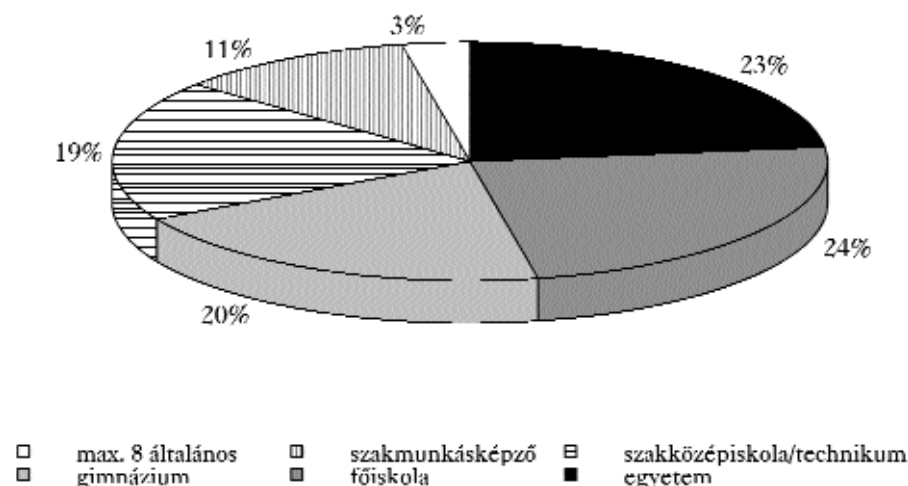
(1999, 22 éves váci óra-ékszer bolti eladó)

Egy 24 éves tatabányai könyvelő lány, aki már nem a szüleivel él és évek óta dolgozik, még mindig úgy érzi, hogy nem találta meg a neki tetsző munkát:

„Végül is nem rossz a könyvelés, meg minden, de én nem tudok úgy belemélyülni, nem tudom, nem érdekel annyira, hogy most minden pontját, meg csinját-bínját megtanuljam. Engem ide kiközvetítettek, meg minden, elmentem, úgy csinálom, meg szeretem, meg jó, meg minden, de úgy nem érzem az igazinak. Annyira nem jött be nekem. És akkor majd valamire váltani kell. Csak most még tudod nem vagyok igazából rákényszerítve. A fizetésem megvan, most jó munkatársaim vannak, így most annyira elvagyok, még nem tudom merre. [...] [N]ekem úgy mindig eszembe jut, például, hogy marhára szeretnék, marhára szeretném megtanulni a siketnéma beszédet, és akkor velük foglalkozni, vagy valami ilyesmi, és akkor tavaly úgy is volt, hogy el tudok menni tanfolyamra, de akkor be kellett iratkoznom a mérlegképesre, és akkor tudod így munka mellett nem tudtam volna már csinálni. Ez még így talonba van téve. Aztán mindig vannak ilyenek, ez már úgy régóta meg van, de nem tudom, hogy mikor fogom megcsinálni. Úgyhogy igazából nem tudom. Nem is az lenne a lényeg, hogy olyan marha sok pénzt keressek, hanem hogy jobban szeretnék így emberekkel lenni. Gyenge szívemet ápolgatni. Úgy fel tudok háborodni, tudod, hogy ha látok valamit és igazságtalannak tartom, úgyhogy nekem valami ilyesmi kéne.”

(1999, 24 éves tatabányai könyvelő lány)

És természetesen olyan is van, aki anyagi és más körülményei miatt teljesen borúsan látja a helyzetet, és úgy érzi, hogy esélye is alig van ebből kitörni. A két mezőtúri lány munkahelyek hiányában és az alacsony fizetések miatt sem nagyon lát kiutat a helyzetéből. Egyikőjük családi körülményei miatt az általános iskola befejezése után nem tudott továbbtanulni (egy testvére meghalt, édesanyja kórházba került, édesapja pedig rokkantnyugdíjas volt, így neki mint legidősebb testvérnek kellett valahogyan pénzt keresnie), korábbi munkatársának pedig, aki jelenleg munkanélküli, szintén családi körülmények miatt kellett korán bármilyen munkát elvállalnia (18 éves testvérét

7. ábra

Iskolai szint (elvégezteltanul) együtt (N=542)

egy orvosi műhiba következtében születése óta műtik, ami rengeteg pénzt emésztett fel). Ő azonban lát némi reményt:

„Én még szeretnék tovább menni, valamit tanulni. Mert így, mikor hagytam abba? Négy éve? Biztosan nagyon nehéz lesz újra elkezdni, hogy ez a négy év kiesett, de szerintem hogy ha tanulok, akkor több lehetőségem van. Arra, hogy nem maradjak ott Mezőtúron. Mert ott semmi nincs. Se munka, semmi lehetőség nem marad. Onnan el kell menni, amíg lehet.”

(1999, 18 éves Budapest környéki lány)

A próbálkozás és kísérletezés beépülése a fiatalok életvitelébe már pályaválasztásuk során megjelenik. A fiatalabbak valamiféle olyan pályát képzelnek el, ami egyfelől értékesíthető tudást ad, másfelől pedig közel áll az érdeklődési körükhöz. Egy 18 éves Budapest környéki lány, aki szeptemberben kezdte a tanárképző főiskolát angol-matematika szakon, ezt úgy fogalmazta meg, hogy:

„Nálam ez úgy van, hogy nem tudom, hogy mi akarok lenni, és keresnem kellett két olyan dolgot, amit tanulok, hogy az megéri végül is. Az angol megéri, mert abból kapok egy felsőfokút, hogy ha elvégzem, a matek, az meg a logikát fejleszti, meg azért a matekkal lehet valamire jutni, én ezért választottam ezt.”

(1999, 18 éves Budapest környéki lány)

Barátnője, aki szintén 18 éves és Budapest környéki, szeptemberben Szolnokon a Kereskedelmi és Gazdasági Főiskolán kezdte meg felsőfokú tanulmányait, a pályaválasztásáról ezt mondja:

„Amúgy fogalmam sincs, hogy mit jelent az, hogy kereskedelmi szak, csak én is úgy mentem neki, hogy valami diploma a végén legyen a kezemben, és én utána mindenképpen tovább fogok tanulni, megnézem, hogy mi ez, amit ad, ha nem tetszik, akkor legfeljebb elmegyek tanárnak, mert ahhoz meg még kedvem is lenne, hogy tanár legyek. Csak tényleg az nagyon fontos szempont volt, hogy ... hát az anyagiak, hogy a tanári pályát nem nagyon fizetik meg, és akkor mondták, hogy oké, legyek tanár, de azért legyen más is a kezemben. Úgyhogy ezért lett a kereskedelem.”

(1999, 18 éves Budapest környéki lány)

Egy Budapesten élő lány pedig kreatív reklámszakember szeretne lenni, tanulmányait azonban szeptembertől egy tanárképző főiskola művelődésszervező szakán kezdte el, hiszen oda vették fel. Barátnője pedig a Nemzetközi Gazdasági Főiskolán kezdte meg tanulmányait szeptemberben, az ő álma pedig valami rockzenéhez kapcsolódó munkakör, egy rock-kocsmát nyitni, vagy rock-zenészeknek tolmácsolni. Egy irodalmi újságírónak készülő orosz lány pedig egy tanítóképző főiskolán kezdte meg szeptemberben a tanulmányait, ahol legalább a magyar irodalmat tanulhatja, hiszen a tanárképző főiskola magyar-kommunikáció szakára nem vették fel. A továbbtanulásnál megfigyelhető, hogy elsősorban az a fontos, hogy valahol továbbtanuljanak, hiszen ezáltal későbbi karrier-lehetőségeik kitágulnak és tovább élvezhetik a bulizás és a fiatalság örömeit.

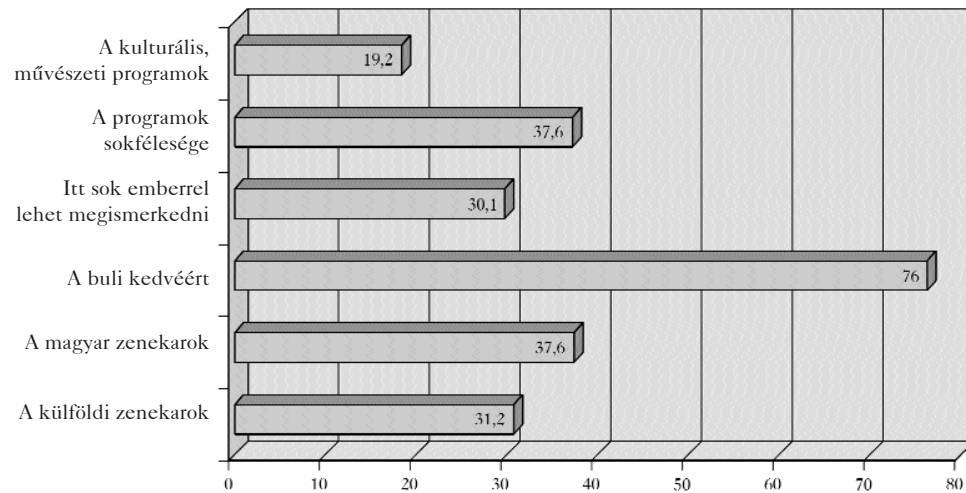
A munkavállalás és a tanulás is nagyobb önállóságot és szabadságot követel meg a fiataloktól, mert az eddig említett tényezők beépülése az ifjúsági életszakaszba egyfelől azzal jár, hogy a tanulás és a munkavállalás nem különül el olyan élesen egymástól, mint korábban. Az interjúkban vissza-vissza térő mozzanat, hogy ha a Szigetet úgy fogjuk fel, mint az ifjúsági szabadidő eltöltés egy része, akkor ehhez a szükséges pénzt saját magának kell megteremtenie. Saját magának kell megteremtenie azt is, hogy CD-t vásároljon, vagy a számítógépét fejlessze. Tehát már a középiskolás kortól, de egyetemista korban különösen felértékelődik az önálló munkavállalás szerepe.

A tanulás és a munka összekapcsolódását támasztják alá a statisztikai adatok is. A szigetlakók 15%-a tanul és dolgozik. Napjainkban már a középiskolásoknak egytizede, a főiskolásoknak, egyetemistáknak több mint fele tanulmányai mellett dolgozik. A Budapesti Műegyetemen folytatott vizsgálatunk is megerősíti azt a tendenciát, hogy a tanulás melletti munkavégzés az egyetemi hallgatók életének igen fontos részévé vált. A munkavégzés intenzitás fokát nézve azt találjuk, hogy teljes munkaidőben dolgozik 2,8%, 8,8% saját illetve családi vállalkozásban dolgozik, 11% pedig részmunkaidőben, és alkalmi munkát vállal 39,7%. Különösen vonatkozik ez azokra az egyetemi hallgatókra, akik voltak már a Szigeten. Azoknak, akik voltak a Szigeten 5,4%-a dolgozik teljes munkaidőben, 17,6% részmunkaidőben, és 47,3%-a végez alkalmi munkát.⁵

A szigetlakóknál megfigyelhető szerte a világon a fiatalok élettervezésében egyre inkább elterjedő tendencia, hogy egy-egy nagyon fontos életesemény nem egymás utáni sorrendben követi egymást. A verseny a munkaerőpiacon, illetve a fogyasztói ipar kihívásai, arra késztetik a fiatalokat, hogy tanulás mellett munkát vállaljanak, illetve

⁵A vizsgálatra a Pepsi Sziget 2000 előkészületei során, 2000 júniusában került sor a Budapesti Műegyetemen, 253 egyetemi hallgatót kérdeztünk meg.

8. ábra
Mi vonzotta a Szigetre (N=542)

akkor vállaljanak munkát, mikor erre kedvező lehetőség adódik, ezért a főiskolások és egyetemisták körében szerte Európában nem ritka, hogy megszakítva tanulmányaikat munkába állnak egy jól fizető munkahelyen például egy multinacionális vállalatnál, vagy magán cégnél.

A kilencvenes változásainak hatására kialakuló új ifjúsági korszak, az iskolai ifjúsági korszak fiataljainak igénye újra értékelte a Szigetet. A fiatalok Sziget iránti igénye megnőtt, mert egyre intenzívebb teljesítményt végző, a közintézményekben egyre inkább „elmagányosodó”, „elidegenedő” fiataloknak egyre inkább szüksége van olyan közösségi találkozásokra, amelyiken nem egyszerűen zenét hallgatnak, hanem akár csak megfigyelés révén nézeteket, mintákat tudnak megismerni, illetve gondolatokat, viselkedési formákat tudnak kinyilvánítani, kipróbálni.

A Sziget vonzerejét – és ezt szinte minden interjúalanyunk elmondta – meghatározza, hogy közösségi hovatartozást jelent. A szabadidő eltöltése egy szórakozóhelyen egy olyan szűkebb csoporttal történik, akikkel egyébként is együtt vannak, kevésbé van találkozási lehetőség másokkal. A fiatalok a Szigeten tudnak találkozni másokkal, akiket meg lehet őket szólítani, akikkel lehet beszélgetni, és az az élmény, hogy „mások is olyanok mint én, nem kell ellepleznom, hogy mit csináljak” viselkedésüknek, identitásuknak megerősítését is szolgálja. A Sziget mint szórakozási forma összekapcsolódik a változással is, ami a fiatalok szabadidő tevékenységében bekövetkezett: A változás, egyrészt szerkezetileg más munka- szabadidő megosztást eredményezett, másrészt magasabb intenzitásfokra emelte a munkavégzést és a szórakozás igényét is: a szigetre ellátogató fiatal intenzíven tanul vagy dolgozik, tudatosan próbálja megtervezni az életét, és az intenzív szórakozás reményében vesz részt a szigeti rendezvényeken... A szigeti fiatalok egy olyan generáció tagjai, amely a professzionális munkavégzésre és versenyhelyzetre tudatosan készül...” (Gábor – Vízér, 1998).

Az intenzívebb szabadidő-felhasználás összefügg az iskolai idő kitolódásával, de korábban egymást követő esemény a tanulás és munka tömeges összekapcsolódásával is, mely együtt jár a fiatalok között a tudásjavak megszerzéséért folyó egyre növekvő versennyel. Az erősödő versenyben egyre több olyan versenyben fontos tudásra (nyelvismeret, egyetemre való felkészítés, stb) kell szert tenni, amelyek növelik az iskolán kívüli tanulásra fordított idő mennyiségét, azaz a fiatalok egyre kevesebb szabadidővel rendelkeznek, amely maga után vonja a szabadidő eltöltésének egyre intenzívebb formáit, maga a szabadidővel mint egyéni fogyasztó kerül kapcsolatba, saját magának szervezi a szabadidejét:

A: Régen ez úgy volt, még 15-16 évesen, hogy tudtam előre, hogy melyik fesztivál mikor hol van. Van egy nagy haverom, akivel régen ezeket jártuk mindig, vettünk is régen egy ilyen öreg lakókocsi-szerűséget, ilyen kis teherautót, amivel jártuk végig a fesztiválokat. [...]: EFOTT, motoros találkozó, Svájcban volt egy nagy három napos fesztivál rendszeresen, és akkor úgy körbejártuk amit csak lehetett, végig fesztiválóztuk az egész nyarat. Szerintem annyira jó időtöltés, hogy az ... mindenhol jár az ember, mindig ki lehet menni a fesztiválokról, körbe lehet nézni, hogy mi van még ott ezen kívül, tehát a városba, vagy a faluba, vagy hát ahol van.

K: És az idén, ha jól értettem, akkor már nem így csináljátok.

A: Most már azért szervezettebben kell csinálni, hát amiatt is, hogy dolgozni kell meg tanulni kell, tehát van egy vizsgaidőszak, ami eltart egy ideig, amiatt nem nagyon lehet elindulni semerre, aztán van ugye a munka, amiért ... ha nem is egyfolytában, de néha azért kell egy kicsit dolgozni, hogy legyen miből fesztiválozni, tehát annyira kell szervezni kb. a dolgot. Hogy tudom azt, hogy most lesz a Sziget, akkor azt nagyjából megszervezem előre, hogy akkor ne legyen semmi dolgom, legyen is rá elég pénzem.

(1998, 25 éves budapesti fiú)

Nekem a Sziget a nyaralás. Jóformán hát ezért dolgoztam, hogy ide eljöhessenek, meg legyen rá a keret, és akkor a haverokkal együtt legyünk, sátorozunk, buli van.

(1997, mezőtúri fiú)

A: Hát én tanuló is meg dolgozom is, mind a kettő.K: A tanulás mellett dolgozol, vagy a dolgozás mellett tanulsz?A: Hát ezt nehezebb lenne megmondani, mert diplomáznom kéne, az van még hátra, valójában most már kevesebbet tanulok, de a diplomamunkám ... időről-időre felfüggesztem a dolgot, egyébként meg dolgozom, hát 29 éves vagyok és az alap, hogy dolgoznom kell.

[...]

K: Amíg végeztél a főiskolát, végig volt mellette valamilyen állásod, vagy alkalmi munkák?

A: Inkább alkalmi munkában nyomultam, de elég jól jöttek össze, meg elég kötetlen volt az iskola is, elég jól meg tudtam oldani az óráimat, meg ott meg lehetett oldani. Akkor alkalmi munkák voltak, de aztán el kellett egy idő után menni.

K: És akkor most nem alkalmi munkákban dolgozol, hanem van egy fix állásod?

A: Alkalmi munkák is, meg van egy fix állásom is. A fix állás mondjuk egy biliárdterem, ott egész nap tudok olvasni.

(1998, 29 éves budapesti-tatai fiú)

„Nekem szakmunkásom van, de jó lenne egy szakközép is, mint ahogy említettem, hogy lásd az állásajánlatok, hogy vannak, hogy minimum szakközépfiskola, vagy valami ilyesmi, és akkor mit tudsz csinálni. Oké megkapod esetleg az ajánlatot a volt munkahelyemről, hogy oké, nagyon frankó voltál, oké, jó voltál, vagy valami, egy bélyegző, oké, de hát esetleg kérnék ugye az érettségi bizonyítványt, ami ugye nincsen, mert nem raktad le, szóval lehet, hogy ezért lenne jó. De nem tudom, mert nekem van olyan ismerősöm, aki ... ilyen ... Lay's meg Chio Chips meg ilyeneket forgalmaz ... forgalmaz ... hát ... fölveszi a megrendelést és akkor a kollégája meg lenyomatja a boltokba ... és azok is nagyon sokat keresnek és ott is az van, hogy nem érettségi, hanem ismeretség. És azt mondják, hogy tíz-tizenöt évvel ezelőtt is nagyon sokat segített az ismeretség, és hogy most már nem. Fenét nem, most is nagyon sokat segít az ismeretség. Az ismeretség, hogy ha valakit ismersz, hogy ha valaki olyat, akkor még most is nagyon jól el tudsz helyezkedni, az biztos, legalábbis én úgy gondolom, hogy az tuti.”

(1998, 22 éves ajkai fiú)

A magánszféra illetve a piaczgazdaság kiépülése is jelentős mértékben átalakította a dolgozó fiatalok életét is, egyfelől azért mert a munkahely egyre intenzívebb munkát követel meg tőlük:

„Nem nagyon, van szabadidőm. Annyi, hogy én odamegyek mit tudom én, nyolcra, kilencre dolgozni, és akkor olyan hatig, hétig ott vagyok, ameddig ott vagyok, mert hogy megkönnyítsem a holnapi munkámat, ezért egy picikét benn maradok, ugye ezért több pénzt nem kapok, csak könnyebb legyen a holnapi munkám, ezért inkább benn vagyok, de hát a holnapi munkámat is ugyanígy csinálom, hogy mivel könnyebb legyen a holnapi munkám ezért megint benn vagyok, szóval igazán így nincsen, szabadidőm nagyon nem... Volt olyan az áruházban, ahol gyakorlaton voltam, hogy oké öt óra, jött be az emberke, felmosunk, mert hát kezit csókolom, kifelé, zárva vagyunk. Ugye itt már nincsen olyan [...], hogy mit tudom én záróra van, „nyugodtan, tessék csak bejönni” de ugye már küldted volna el, de azért te pénzt kapsz, hogy ... hogy még ott van, rengeteg olyan ismerősöm, barátom van, aki előtte tényleg mindig volt a Szigeten egy hétre, most már nincsenek itt, dolgoznak. És miért? Pénzért. A pénz az sokat számít.”

(1998, 22 éves ajkai fiú)

A kockázatvállalás és próbálkozások beépül a fiatalok életvitelébe. Bár kiszélesedtek a lehetőségek az iskola vagy a munkahely megválasztására, a fiatalok azonban úgy érzik – még akkor is, ha jól fizető állásuk van –, hogy nem értek rá, munkahelyük bizonytalan lehet, és újra és újra bizonyítani kell, bizonyítványokat kell bemutatni, újabb és újabb tudásokat kell felmutatni (érettségi, nyelvtudás, PC ismeretek, stb).

A fiataloknak egyre növekvő kockázattal is kell számolniuk, és számolniuk kell váratlan helyzetekkel, ez oly módon is tudatosul, hogy az előrehaladáshoz ezt a kockázatot vállalni kell. A kockázat természetesen többféle lehet, például azok a munkanélküli fiatalok, akik megfelelő szakmával rendelkeznek, azok „maszekolnak” egy vállalkozónál, így igen magas jövedelemre tesznek szert, ez azonban csak alkalmi munka. Az alkalmi munka szerepe gyakran visszatért az interjúkban, és a fiatalok hangsúlyozzák a próbálkozások és a különféle lehetőségek megragadásának fontosságát. A szabadság és önállóság és az ezzel járó kockázat a fiatalok életének részévé válik, és részévé válik a szabadidő tevékenységüknek is. A fiataloknak egyre korábban és egyre önállóbban kell döntenie életének alakulásáról, például az egyetem vállalása, az egyetemi életforma egyre több tőkebefektetést jelent, az nem csupán annak a függvénye, hogy a szülők szegények vagy gazdagok-e, hanem nagyban függ a fiattól is, hogy ki tud-e alakítani egy olyan életvitelt (például egyetem melletti munkavállalás), amellyel ehhez a befektetéshez hozzá tud járulni, vagy meg tud-e szerezni olyan tudásjavakat, amelyek nagyon jól kamatoztathatóak, már az ifjúsági életszakaszban is. Például az internet elterjedése nem csak a játékok tágabb tárházát jelenti a fiatalok számára, hanem számos olyan információt is, amelyek szakmájuk, életvitelük szempontjából igen fontos lehet.

A szigetlakók a Szigetről úgy gondolják, hogy egyfelől lépést tart azokkal a változásokkal, amelyek a kilencvenes években bekövetkeztek, másfelől pedig egy olyan életformát kínál, amely egy választott közösségi formát jelent. Amikor azt kérdeztük, hogy szerintük hogyan változott a Sziget az elmúlt évek folyamán, akkor a fiatalok azt válaszolták, hogy a sziget szervezői, ideák, értékek mentén képzelték el, hogy szerveződjének közösségei a fiataloknak, amely testet öltött zenei ízlésükben, választásaikban, és amelynek lényege az, hogy önmaguknak kell meg teremteni önmaguk közösségét, és fel kell vállalni ezt a közösséget. Voltak, akik az „ős-Szigetesek”, akik negatívumként tekintettek a Sziget életében bekövetkezett változásokra – mintegy szimbolikusnak tekintették, hogy napjainkban a Diáksziget helyett Pepsi Szigetnek hívják, amellyel a piaci szereplők sokkal nagyobb szerepet kapnak, – de ők is fontosnak tartották a Sziget értékelésében a közösséghez tartozás élményét.

A szigetlakók másik csoportja abban különbözik az „ős-Szigetesek”-től, hogy ezeket a változásokat természetesnek, az élet velejárójának tartják, másrészt úgy gondolják, hogy a Sziget a sokszínűségével éppen azt a kínálatot teremti meg, ahol ők választhatnak. Másfelől úgy gondolják, hogy ennek a világnak a piacosodása, a fokozódó verseny teszi éppen szükségessé egy olyan közösséghez való tartozást, ahol kiszakadhatnak, ebből a külső világ által kötelezően felvállalható világtól, ahol elengedhetik magukat, szembenézhetnek magukkal, megerősíthetik magukat arról, hogy mások is vannak, akik hozzájuk hasonlóan élnek, éreznek, valamiféle erő meríthetnek az év további részéhez, hogy ott eleget tudjanak tenni ezeknek a külső kihívásoknak. Az ősi szigetlakók bizonyos ideákhoz és eszmékhez kötődtek. Ebből kiindulva fogalmazták meg, hogy miért van szükség közösségre, hogy miért kell különböző dolgokat kipróbálni – például a drog egyenlő a szabadsággal –, és ez teremtette meg a Sziget „piacát”.

A kilencvenes években felnőtt fiatalok a mindennapi életükben: a tanulásban, a munkában szükséges próbálkozások, illetve a valós életben diktált intenzitás és verseny és ezek során megélt kudarcok miatt tarják szükségnek a szigetlakók közösségét.

A sziget-lakók közössége véleményük szerint hozzájárul az én-fejlesztéshez. Az én, amely a sziget-lakók központi principiuma, az én fejlesztése miatt fontos az, hogy legyen egy választható közösség, hogy szabadabbak legyenek, hogy egy pillanatra másabbak legyenek, mint a mindennapi életben, illetve hogy mindent ki kell próbálni ahhoz, hogy olyan edzett állapotban legyenek, hogy el tudják viselni magát a valóságot.

A Sziget és a szigetlakók értéke – tolerancia

A kérdőíves adatokból az derült ki, hogy a szigetlakók körében a tolerancia igen fontos érték, melyet a mélyinterjúk is alátámasztottak. Az interjúkban ez vissza-visszatérő momentum volt, hogy a Szigeten nagyobb a megértés, az elfogadás, mint azokban a terekben, ahol a mindennapi életben megfordulnak.

A tolerancia az interjúalanyok szerint magasabb fokú a szigetlakók között, mint a Szigeten kívül. Ennek oka a Szigetre jellemző rendkívül sokszínű és széles zenei-kulturális kínálat, hiszen így a fiatalok olyan programokon, koncerteken is részt vesznek, amelyekre egyébként nem mennének el. A közönség is olyan sokféle zenei ízlésű és stílusú rétegből tevődik össze, hogy a magas szintű tolerancia nélkül rengeteg konfliktus lenne. A Sziget reklámszlogenje, a „kell egy hét együttlét” is arra a fenntartások nélküli közösségi élményre utal, ami komoly vonzereje a Szigetnek, a szigetlakók nagyon jelentős része ezért a hangulatért jön el.

„Szerintem itt maximális tolerancia van, ami a programok változatosságából adódik. Ha valaki sokat ivott vagy elálmosodott és keresztbe fekszik egy színpadnál a földön, nem úgy mennek az emberek, hogy belerúgnak meg rálépnek, hanem kikerülnek és tudnak lépni egyet. Szerintem általában toleránsak az emberek. Kivételek vannak. Meg lehet említeni ugyan csoportokat, például a skinheadek, de ők más világ. Nem tudom őket elfogadni, de azért persze elviselem őket.”

(1999, 19 éves miskolci fiú)

„Eleinte volt bennem félelem, mert itt sokkal vegyesebb a társaság, mint egy bluesfesztiválon. A nagy toleranciát akkor veszem észre, amikor valami miatt ki kell mennem. Akkor tűnik fel, hogy odakint milyen mogorvák meg utálják egymást és itt meg nem. És akkor azt mondják hogy itt a sok gazember meg minden, pedig inkább kint van ez. Itt sokkal toleránsabbak és közvetlenebbek az emberek.”

(1999, 24 éves tokaji lány)

„Itt sokkal jobban elfogadják a másságot. Ha otthon abba a cuceba mászkálnék, mint itt, hát... Van egy koponyás pólóm, férfi alsógatya, meg bakancs, ha én ebbe a faluban végigmennék, ahol lakom, így 26 évesen, hát arról beszélne két hétig a falu, az biztos. De itt kutya nem néz rám. Egész más. Otthon egyáltalán nem így öltözködöm, legfeljebb buliba veszem fel a bakancsomat...”

(1999, 26 éves zalaegerszegi lány)

Mégsem viszonyul mindenki egyértelműen ehhez a helyzethez, többek szerint ez a nagyfokú elfogadás nem más, csak egy póz, „szigeti divat”, amit a Szigetet elhagyók rögtön levetkőznek.

„Itt toleránsabbak, mint a Szigeten kívül. De itt mindenki túlságosan barátságos és ez nem tetszik nekem, mert ez nem őszinte, inkább furcsa. Mindenki haver, meg adj egy sört, tölts egy kortyot, adj egy cigit. Kint nem hiszem, hogy ez előfordulhat. Ez csak póz, nekem ez egyáltalán nem tetszik.”

(1999, 21 éves debreceni fiú)

„Álbarátságok, álszövetségek kötődnek itt a Szigeten. Úgy látom, hogy nem érdekli az egyiket a másik, de valahol azért mégis.”

(22 éves ajkai lány)

A homoszexuálisokat még a tolerancia szigetén is az átlagnál kevésbé fogadják el az interjúalanyok szerint.

„Tegnapelőtt két fiatal srác önfeledten smárolta egymást a Bahia-sátorban. Annyi ember szeme láttára. A többiek nagyon undorodtak, meg akarták verni őket, volt aki azt mondta, hogy odamegy, aztán megöli őket. Könnyen mondanak ilyet a környezetünkben is, de remélem, nem tennék meg. Szerintem nem tennék meg, csak könnyen kimond ilyeneket az ember. De én például még ettől sem undorodtam. Csodálkoztam, mert ilyet még nem láttam. Látszott az egyik srácon, hogy annyira szerelmes a másik fiúba. Inkább sajnáltam őket, mert ez nem ilyen hobbi, hanem amelyik tényleg ilyen az hibás, genetikailag rosszul van összerakva. Erről ő nem tehet, az egy betegség. A legtöbb srác utálja a buzikat. A lányok már sokkal kevésbé ellenségesek. Én például semennyire sem vagyok az.”

(1999, 26 éves zalaegerszegi lány)

„Hála Istennek, homokosok itt nincsenek”

(1999, 25 éves szabadkai fiú)

Az egyik lány a punkokkal kapcsolatos negatív érzelmekről számolt be:

„Sokan utálják a punkokat. Lopósoknak tartják őket nagyon, meg szemteleneknek. Aztán nem is biztos, hogy olyanok. Mondja az egyik ember a másiknak, aztán meg továbbadja. Én nem ítélem el őket. Tényleg fura, hogy azt mondják, hogy ők a szegények, meg kéregetnek, de ott van rajtuk a bőrgatya meg a bakancs, de hogy tényleg miből veszi azt, hát azt nem tudom. Én alapjában véve senkit nem ítélek el, még a punkokat sem, irigylem őket, hogy marhára összetartanak és milyen jól érzik magukat együtt.”

(1999, 26 éves zalaegerszegi lány)

A romák 1999-ben is nagyon alacsony számban látogattak el a Szigetre, akik jelen voltak, azoknak nagy része is dolgozni jött ide, annak ellenére, hogy többen azt mond-

ták, hogy „Az előző években több skinhead volt, és nem volt roma, most vannak romák.” (1999, 27 és 24 éves szombathelyi fiú)

A Néprajzi Múzeum azonban a Szigeten rendezett egy fénykép-kiállítást, amely a cigányság XX. századi történetéről szól. Ez a kiállítás egy korábbi kiállításnak volt egyik változata, melyről korábban a következőket írták: „Esettanulmányok szerepelnek a kiállításon. Legtöbbször konkrét történeteken, közösségeken és példákon keresztül szemléltük az egyes cigánynak vagy romának nevezett csoportokat.” „A kiállítás egyik alap gondolata, hogy a többség és a kisebbség kölcsönhatásában kívánják bemutatni a roma identitást.” (Amaro Drom, 1997 decemberi szám)

Vélemények A világ létra, melyen az egyik fel a másik le megy – képek a cigányság XX. századi történetéből c. kiállítás vendégkönyvéből:

- ◆ Jó ötlet a Szigeten egy ilyen jellegű kiállítás.
- ◆ A cigányságot ábrázoló képek lenyűgözők és néha borzasztóak.
- ◆ Az a két kis cigány gyerek nagyon laza azzal az elég nagy trombitával.
- ◆ Fantasztikus élmény volt. A vándorló oláh cigány képet legszívesebben ellopnam és kitenném a falamra, és előtte imádkoznék valakihez, Istenhez, emberhez, Istenemberhez, Cigányjézushoz.
- ◆ Szeretem a régi fotókat, mindig megható. Egy élménnyel több van. Köszi.
- ◆ Szerintem kurva jó az egész kiállítás, az tetszik benne, hogy a képek mélyek és őszinték.
- ◆ Gyönyörű emberek, rohadt világ.
- ◆ Érdekes és elgondolkodtató.
- ◆ Állítólag az ükanyám cigány volt, és mivel valószínűleg béres volt, érdekes volt látni ezeket a képeket, furcsa szembesülni az őszömmel. Ez vagyok én is?
- ◆ Milyen durvák, moeskosak és igénytelenek ezek a romák. Totál kizárt, hogy egy ember az esküvőjén tisztálkodjon először. Ezekből a képekből mégis ez derül ki, úghogy király.
- ◆ Számunkra újfajta megvilágításba láttuk itt a cigányokat. Tetszett. Nagyon jól benne van az élet.
- ◆ Jó ötlet volt a kiállítás, a legjobb kép a vályogégetés.
- ◆ Jó ötlet volt idehozni ezt a képanyagot. Gratulálunk.
- ◆ Már először is nagyon tetszett, de most még jobban tetszik.
- ◆ A kiállítás tényleg jó, de mi akkor is utáljuk a cigányokat.
- ◆ Köszi, hogy elhoztátok. Furcsa látni, hogy emberek hogyan élnek.
- ◆ Ez a kiállítás egészen más gondolatokat ébresztett bennem, amik a beszélésük után törnek fel bennem. Én már gondolkodtam sokat a sorsukról, jövőjükéről, mert itt az ideje, hogy ők is ezt tegyék. Ötletek és munka után járjon a segély, közmunka is megfelel, persze, ha az építő. Végezetül egy szlogen: sajnálom a romákat. Rossz lehet 500-as mercibe lakni.
- ◆ Vélemény 1. A zenész cigányokról: tisztelem a tudásukat. Vélemény 2. A dolgozó cigányokról: a franc sem hiszi el. Vélemény 3. A szegény cigányokról. Ez 10%-ban igaz, azonban a maradék 90%-nál meg lehet figyelni, hogy gazdagabbak, mint az átlagállampolgár, és pófátlanul állnak sorba az önkormányzatok előtt és az adók je-

lentős részét rák költik. A börtönökben a foglyok 90%-a roma. Ezen egy picit el kellene gondolkodni.

A kiállítás látogatóinak bejegyzései nagyrészt pozitívak voltak, ahogyan a megkérdezett interjúalanyok viszonyulása is vagy semleges, vagy pozitívnak mondható. Lehetett hallani azonban negatív véleményeket is, sokak szerint egyáltalán nem volt probléma, hogy nincsenek jelen a Szigeten és nem lenne jó, ha többen jöttek volna el.

A Szigeten kívüli helyzetet a már idézett középkorú interjúalany a következőképpen látja:

„Az elkényeztetett gyerekek túlmagyarkodják magukat. Azt hiszik a helyes politikai irányvonal a fajgyűlölet meg egyebek. Azt hiszi a nagy bőrféjű, hogy azért nem dolgozhat, mert itt van a sok kínai meg egyéb bevándorló. Azt hiszi, elveszik előle a kenyert. Pedig ezek a fiatalok nem is akarnak elmenni dolgozni. Csak azért, hogy mások előtt megjásszák magukat, ha meglátnak egy enyhén sötétebb bőrű embert odamenni és megrugdossák. Csak úgy, poénból, meg hogy ne maradjon le a többitől. De lehet, hogy ha egyedül van ezt nem tenné meg. A másik oldal, a cigányság. Ők sem akarnak elmenni dolgozni, pedig mindig segítették őket. De ők is csak csordában ilyenek. Ahogy az erdélyi magyarság nem akar beolvadni a románságba, úgy az itt élő kisebbségek sem akarnak beolvadni a többségbe. Soha. Más a kultúrájuk, az identitásuk... Nem vagyok fajgyűlölő. Valamikor nagyon az voltam, de rájöttem, hogy ez nem vezet semmire. Teljesen felesleges vitatkozni a másikkal azért, mert másképp néz ki, mint én. Úgy vagyok velük, mint a szilvával. Az érettet megeszem, a férgeset meg kiköpöm. Mert vannak közöttük jók is.”

(1999, 40 éves kispesti férfi)

Az is kitűnt, hogy az erőszak, bizonyos értelemben a rámenősség, bizonyos értelemben az intolerancia a mai világnak a velejárója. Még azt sem állíthatjuk, hogy a szigetlakók az elsősorban a piac, az érvényesüléshez kötődő erőszakot ne fogadják el. Amiben különböznek az az, hogy fontosnak tartják, hogy legyen az embernek egy olyan „szigete”, ahová vissza tud vonulni a mindennapi életben szükségszerű törtéte, mindenáron való érvényesülés hajszájából, és hogy ez legalábbis kulturálisan egy olyan világ is legyen, ahol mindenféle másságot elfogadnak. Szembesülve azzal, hogy a siker érdekében másságukat kell kifejezniük, tehát szükségük van egy olyan világra, amelyben a másságukat kifejezhetik, és azt elfogadják. Hogy ez a felfogás mennyire ellentmondásos és dilemmákkal terhelt, azt jól mutatják azokra a kérdésekre adott válaszok, amelyek a romákhoz való viszonyt firtatták, mert egyfelől látható volt, hogy maguk a kérdezettek is zavarban vannak, vissza-visszatérő volt a töprengés, és végül is a kulturális különbség elfogadása volt az a pont, ahol még leginkább elfogadták a romákat (ezt nagyon jól mutatják a kiállítás jegyzőkönyvébe írt sorok is). Ebben a vonatkozásban azt lehet mondani, hogy a Szigetben meghirdetett jelszó, tehát a másság elfogadásának van valamiféle szocializációs ereje, és van rá hajlandóság, hogy ezt el is fogadják, nem csak kényszerből, hanem saját mindennapi életük alapján is.

A Sziget és „szigetek” közössége

A Sziget mint közösség, a különféle színhelyek révén mint a „szigetek” sokfélesége írható le. Ez azt jelenti, hogy a leggyakrabban megjelölt színhelyek nem csak nem, kor, iskolázottság, települési hovatartozás szerint különböznek egymástól, hanem kulturális stílusokban, életformában, életfelfogásban, értékekben is., mert éppen az utóbbiak alapján képeznek közösségeket. Azt is látnunk kell, hogy éppen ebből adódik a Szigetnek, mint közösségnek az ellentmondásossága, illetve itt rajzolható meg egy sokkal árnyaltabb közösség-szerkezet.

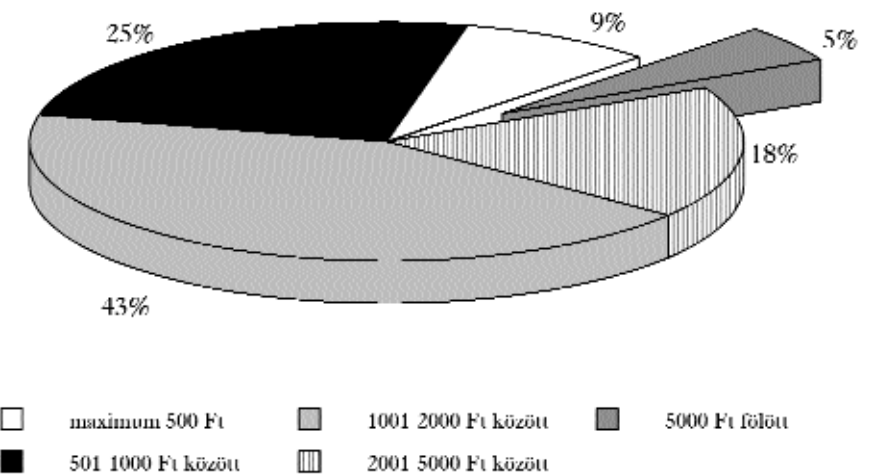
A szigetlakók közösségének jobb megismerését segíti, ha a Sziget fontos jellemzőjét, a színpadokat, illetve azoknak látogatóit vesszük közelebről szemügyre.⁶

Z+

A Z+ színpad zeneileg a legvegyesebb, hiszem a kifejezetten populáris zenét játszóktól kezdve (pl. Animal Cannibals) a punk zenekarokig szinte minden zenei irányzat megtalálható volt a programban, naponként zenei stílusonként nagyjából csoportosítva. Igaz ugyan, hogy a legkisebb súllyal a keményebb zenei stílus (a Z+ csatorna „Zúzda” című műsorának szereplői) szerepeltek. A színpad műsorának jellemzője talán az lehet, hogy viszonylag sok olyan fellépő szerepelt, akiknek hírneve most van kialakulóban, de már valamelyest ismert a nevük, klipjeiket rendszeresen játssza a csatorna, nem egy esetben a slágerlistákat is meghódító zenekarokról van szó (pl. Heaven Street Seven, Nyers, Fekete Vonat, stb.). talán jellemző a sátorra, hogy a kizárólag populáris és elsősorban a fiatalabbaknak szóló zenére koncentrált Popcorn magazin a Pepsi Szigetet bemutató cikkében a Nagyszínpad sztárjai mellett egyedül a Z+ sátorral foglalkozott (bár a keményebb zenét játszó együtteseket egyszerűen szó nélkül hagyták).

A kedvenc színhelyek között a Z+ sátor jelölték meg legtöbben és közönsége igen jól körül írható. A közönsége a legfiatalabb (17 év alatti) nemzedék közül kerül ki, tanuló fiatalok és többsége gimnazista. A kutatásunk során a szigetlakók körében a felnőtt társadalom intézményeihez (rendőrség, saját család) és a kortárs csoportokhoz való viszony alapján két markáns csoportot különítettünk el: azokat, akik elfogadják a felnőtt társadalom intézményeit és távolabb helyezik magukat a kortárs csoportoktól felnőtt minta-követőknek, azokat pedig, akik elutasítják a felnőtt társadalom intézményeit illetve a kortárs csoportot helyezik előtérbe, infjúságcentristáknak hívjuk. A Z+ sátor közönségének többsége az ifjúságcentrista, lázadó fiatalok közül került ki. A költési szokások alapján pedig a Z+ sátor törzsközönségének az a jellemzője, hogy az átlagtól negatívan térnek el, (az átlag napi 1000-2000 forintot költ a Szigeten), döntő többségük az 501-1000 forintos kategóriába tartozik a Szigeten való pénzköltés tekintetében. A Z+ sátor közönsége testesítette meg leg-

⁶ Azokat a színpadokat választottuk, amelyeket a kérdőíves lekérdezés során a szigetlakók kedvenc helyszíneként jelölték meg. A fesztivál jellegéből adódóan nem vettük figyelembe azokat, akik a Nagyszínpadot jelölték meg kedvenként.

7. ábra

Mennyit költ a Szigeten egy nap alatt (a belépőjegy árán felül)? (N=542)

inkább a média függő nemzedéket, azáltal, hogy ez a közönség ismereteit, mintáit elsősorban a médiából szerzik. Erre utal az is, hogy ezt a csoportot találta meg leginkább a reklámkampány, hiszen közöttük a többi Sziget-lakó átlagánál jóval magasabb azok aránya, akik a két reklámfigurát jó fejnek tartják, és szinte nincs közöttük olyan, aki nem ismerte ST-t és Izilt. A Sziget programkínálatából őket jobban érdeklik a magyar zenekarok, mint a többieket, viszont kevésbé érdeklődnek a kulturális, művészeti programok iránt.

Bahia

Zenei kínálatát leírni meglehetősen nehéz. A Bahiára mindig is jellemző volt, hogy a Bahia Music Kiadó gondozásában megjelenő formációknak ad teret, ez idén is így volt, a fellépők kb. 60%-ának a Bahiánál jelent meg, vagy fog megjelenni hanghordozója. A Bahia Music jelentette meg egykoron a nyolcvanas évek underground zenekarait is (pl. az URH-t, a Balatont, az Európa Kiadót, stb.), majd később olyan zenekarokat is, amelyek nem kifejezetten a széles közönséget célozták meg (pl. a Másfél, az Úzgin Üver). Idén is elsősorban olyan zenekarok léptek fel ezen a színpadon, akiket a TV-ben vagy a kereskedelmi rádióállomások adásaiban szinte soha nem lehet hallani (kivételek természetesen van, pl. a Quimby), az etnozenekaroktól (pl. Korog, Kanizsa Csillagai), az új tehetségeken át (pl. Kiss Erzsébet) a régi alternatív vonulatba tartozó zenekarokig (pl. Wahorn András vagy a Kampec Dolores).

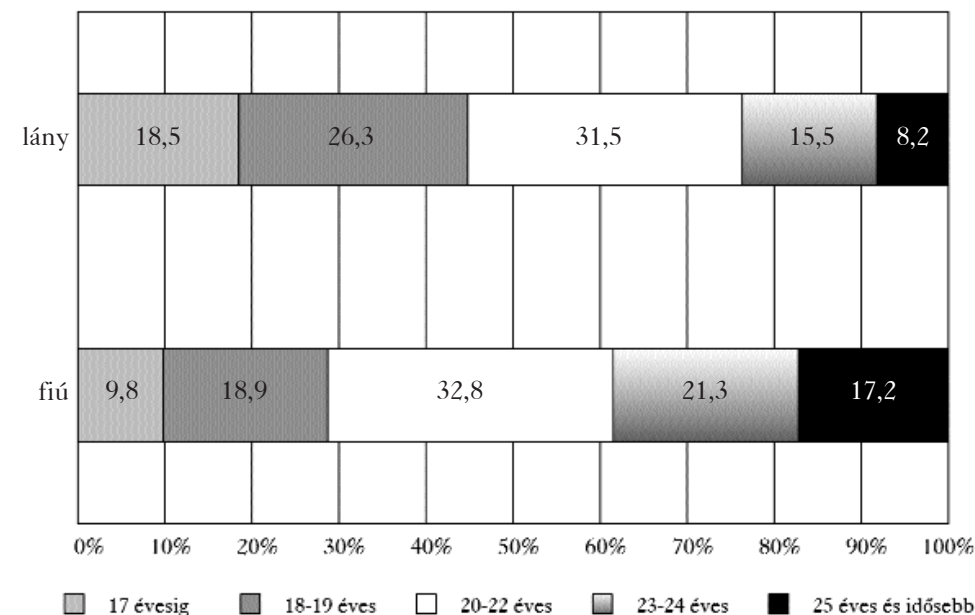
A Bahia Színpadot leggyakrabban látogatókat inkább negatívan tudjuk körülhatárolni, tehát ide legkevésbé a gimnazisták és a budapestiek járnak. A leginkább megjele-

nő csoport a 23-24 éves korosztály, illetve a vidéki városokból érkezők. A Szigeten költés tekintetében azt mondhatjuk, hogy inkább a napi 2000 forint felett költők járnak a Bahia Színpadra, a hétvégi költésük pedig ezt szignifikánsan erősíti meg, legkevésbé az 501-1000 forintot költők kerülnek ki közülük. Jellemzője még ennek a csoportnak, hogy mindhárom mért feszültségoldó technika (dohányzás, alkoholfogyasztás, drog kipróbálása) alkalmazása szignifikánsan jellemzőbb erre a csoportra, mint a többi Szigetlakóra. Ezt mutatja az is, hogy két ifjúsági csoportot – a kábítószer-élvezőket és a punkokat – annak ellenére, hogy magukat nem tartják magasabb arányban az adott csoportokba tartozóknak, a többi részvevőhöz képest sokkal kevésbé utasítják el. Figyelemre méltó, hogy azok közül kerülnek ki azok, akik pesszimistán látják saját jövőjüket. Ez az a 23-24 éves vidéki főiskolás és egyetemista városi korosztály, akik számára a legtöbb dilemmát veti fel a jövőről való gondolkodás, más vizsgálatainkból tudjuk, hogy ők azok, akik számára már világosan látszanak a karrier-lehetőségek, de elsősorban a vidéki városhoz való kötődésük miatt ezeknek a lehetőségeknek a korlátai és kockázatait is.) A többi részvevőhöz képest sokkal inkább érdeklik őket a magyar zenekarok.

Wanted

A Wanted színpad műsorát elsősorban a keményebb zenék jellemezték, a punk, a hard-core. A Bahiához hasonlóan ezen a színpadon is azok az együttesek voltak túlnyomó többségben, akiket a TV-nézők és kereskedelmi adókat hallgató közönség legfeljebb csak hírből ismerhet (kivételesen itt is volt, pl. az Üllői Úti Fák), a rock-klubokat rendszeresen látogatóknak és az ezeket az irányzatokat kedvelőknek azonban nagyon is ismerősen csengtek a nevek.

A Wanted Színpadot leggyakrabban látogatókat tudjuk legjobban körülírni, ők fiúk, elsősorban a szakmunkásképzőbe járó, illetve szakmunkásképzőt végzett dolgozó fiatalok. Ifjúságcentristák, tehát azok a fiatalok, akik leginkább elutasítják a felnőtt társadalmat, a felnőtt társadalom intézményeit illetve igen magasra értékelik a kortárs-csoporthoz való tartozást. Költési szokásaik szerint inkább az mondható, hogy szélsőségesek tapasztalhatunk, a két szélső kategória megjelenik, a maximum 500 forintot és az 5000 forint fölött költők, az utóbbit megerősíti az, hogy a Wanted Színpadra járók egy átlagos hétvégén inkább tartoznak az 5000 forint felett költők közé. Az ifjúsági csoportstílusokhoz való viszonyulás tekintetében még a többiekénél is jobban elutasítják a skinheadeket, ami nem is csoda, hiszen a Wanted törzsközönsége között erősen felülreprezentáltak a magukat punknak valló fiatalok. Emellett még a magukat kábítószer-élvezőknek vallók aránya is igen magas. Annak ellenére, hogy ez egy viszonylag fiatalabb korosztály, közöttük többen vannak olyanok, akiknek a szüleit nem érdekli, hogy ők a Szigeten vannak. Ezzel hozható összefüggésbe, illetve azzal is, hogy ez egy fiatal, lázadó, a saját és társadalom jövőjét pesszimistábban megítélő csoport, hogy közöttük magasabb azok aránya, akik gyakran fogyasztanak alkoholt (heti 3-4 alkalomnál gyakrabban), illetve kipróbálták a kábítószerrel.

8. ábra
A kormegoszlás nemek szerint (N=542)

Blues-Rock

Mint azt a neve is mutatja, ezen a színpadon a magyar rockzene, elsősorban a heavy metal és a blues nagyjai léptek fel, az igazi nagy nevek mellett (Deák Bill, Hobo, Mátyás Attila, Tátrai Tibor, Pokolgép, Ossián, stb.) fiatal zenekarokkal is.

A Blues-Rock Színpadhoz negatív megközelítésben azt mondhatjuk, hogy 17 év alattiak illetve a 18-19 év közöttiek látogatják legkevésbé, és inkább látogatják ennek alapján a 20 éven felüliek, különösen a 20-22 év közöttiek. Jellemzőjük még az, hogy kevésbé látogatják a tanuló fiatalok. Inkább tartoznak azok közé, akik a Szigeten naponta 2000-5000 forintot költenek, hétvégi költésük viszont ellenkező irányt mutat, ami azt jelenti, hogy a Szigetet tartják egy olyan eseménynek, ahol ha már ott vannak, akkor költenek is. Ez az az idősebb korosztály, amelyik kevésbé fogadja el az elsősorban fiatalabbakat jellemző ifjúsági csoportstílusokat: a számítógép-rajongókat és a kábítószer-élvezőket. Jellemzőjük még, hogy a többiekénél jobban érdeklődnek a magaskultúra iránt, ezen kívül pedig a magyar zenekarok is jobban vonzzák őket, mint az átlagos szigetlakókat (ilyen értelemben mintegy ellenpólusát képezik a Z+ sátor törzsközönségének).

Tilos Rádió Sátor

A *Tilos Rádió Sátor* kedvenc helyszíneként megjelölőknek az a jellemzője, hogy ők elsősorban fiúk és a 20 éven felüliek, valamint elsősorban olyanok, akik már dolgoznak. Ezzel összhangban inkább tartoznak azok közé, akik a Szigeten naponta 5000 forint fölött költenek, és hétvégeken is 2001-5000 forint között költenek szórakozásra. A többiek közül legmarkánsabban a kábítószer-fogyasztásra vonatkozó kérdésekben térnek el, hiszen közöttük jóval magasabb a kábítószer-kihasználók aránya, és lényegesen magasabb a szigetlakók átlagánál a magát kábítószer-élvezőnek tartók aránya. Jellemzőjük még, hogy leginkább elutasítják a yuppie-kat. Ők a szigetlakók második nemzedéke, akiknek a többsége kb. 1996 óta jár a Szigetre.

Sörsátorok

A *valamelyik sörsátor* megjelölőknek nem sok különös jellemzője van, csak annyi, hogy ők inkább fiúk és inkább olyanok, akik a Pepsi Szigeten 2001-5000 forintot költenek. Ezt megerősíti, hogy hétvégén is inkább az jellemző rájuk, hogy 2001-5000 forintot költenek el egy hétvégén.

Internet sátor

A szigetlakók mintegy egyötöde rendelkezik mobil telefontal, több mint kétötöde személyi számítógéppel és körülbelül ugyanannyian használják a világhálót. A szigetlakóknak mintegy tizede a Szigeten is rendszeresen internetezik. Az internetező megkérdezetteknek mindegyike⁷ használja az Internetet más emberekkel való kommunikációra: e-mail elérhetősége szinte mindenkinek volt, és a hálózati csevegés lehetőségével is majdnem mindenki élt. Az e-mailnek nagy szerepe van a távoli – főleg külföldön tartózkodó – ismerősökkel, rokonokkal való kapcsolattartásban.

Érdekesebb a CHAT vagy az IRC, amely egy időben történő kommunikációt tesz lehetővé írott formában. A telefontól csupán annyiban tér el, hogy itt a kommunikáló felekhez csupán egy információ jut el: a beszélgetőpartner gondolatai írott formában. Persze fel lehet vinni az Internetre mindenféle egyéb adatokat is magunkról (fénykép, hobbi, magasság stb.) és ily módon felkelteni mások érdeklődését, de ezzel a lehetőséggel a megkérdezettek nem éltek. Úgy gondolom, hogy azért nem éltek ezzel a lehetőséggel, mert a „csetelés” lényege éppen az anonimitásból adódik, ami a beszélgetőpartner egész lényét körülveszi. Egy teljesen új társalgási szituáció jön létre, amelyben a közölt gondolatokon kívül semmi nem lényeges. Senkit nem érdekel, hogy ki vagy, honnan jöttél, egy a fontos: olyan információkkal állj elő, amelyek érdekelhetnek valakit. Az egyetlen dolog, ami plusz információval bírhat a többi „csetelő”

⁷ A Pepsi Szigeten a Matáv Internet sátrakban Komenczi Bálint készített interjúkat az ott Internetező fiatalokkal. 11 fiatallal készült interjú. A megkérdezettek átlagosan jólszituált külsővel rendelkeztek egy kivételtől eltekintve: egy fiúnak volt az egyik szemöldökében karika, és az általa kedvelt zenei stílushoz közelálló ruhát hordott (hard core). Teljesen átlagosan kinéző fiatalokról van tehát szó, akikről külsejük alapján leginkább azt lehetett tippelni, hogy valamilyen felsőoktatási intézményben esetleg középiskolában tanulnak, vagy szellemi munkával keresik a kenyerüket.

számára, az a név, amin bejelentkezik az ember. Többen említették, hogy a név alapján választják ki partnerüket: ha érdekes, fantáziadús névvel találkoznak, nagyobb valószínűséggel kezdenek el beszélgetni viselőjével. A név tehát megmarad mint előzetes szelekciós tényező: sűrített információt tartalmaz, ami alapján a „csetelő” eldönti, hogy érdemes-e szóba állni a viselőjével, vagy sem.

Az érintkezés formája is egészen más mint a „személyes kommunikációnál”. Itt kerülnek az emberek a megszokott udvariassági formulákat, a bevezetéseket: egyből a lényegre térnek, és ha nem szimpatikusak a másik gondolatai, akkor egy gombnyomással odébb lehet állni. Ez a fajta kommunikációs hatékonyság többeknek tetszett. Emellett nagyon fontos az, hogy mindenféle plusz befektetés nélkül érintkezhetünk a világ bármely pontján lévő ismeretlen emberekkel. Ezt az egyik fiú nyelvgyakorlásra használta fel.

Mindezek ismeretében elmondható, hogy a „cseteléssel” egyfajta virtuális közösség jön létre, ahol az összekötő kapocs az információ. Ez a közösség igen dinamikusan változik: egyesek abbahagyják, mások csatlakoznak a kommunikáló csoporthoz, vannak visszatérő nevek, megszokott partnerek, és vannak, akik csak „beugranak egy félóra”.

Hogy kinek mit jelent ez a kommunikációs forma, az teljesen változó. A megkérdezettek egyik csoportja valóban csevegésként fogta fel a hálózaton folyó kommunikációt, azaz olyan kapcsolatokat alakítanak ki az „ott levőkkel”, amelyek csak a hálón léteznek és nem igazán fejlődőképesek. Így például, ha valaki kilép a kommunikációs csoportból, az egyszerűen elfelejtődik, de lehet hogy az is elhagyja a kommunikáció terepét, aki egyáltalán emlékezhetne rá. Stablnak tehát semmiképp nem mondható egy ilyen közösség. A legtöbben úgy írták le az ilyen kommunikációt, hogy ők nem akartak semmilyen egyéb kapcsolatot kialakítani azokkal, akikkel „csetelni” szoktak. Voltak, akik úgy nyilatkoztak, hogy ha valaki rákérdez a telefonszámukra, akkor nagy valószínűséggel nem fogja megkapni a kívánt telefonszámot, mivel viselkedése nem felel meg az elvárásoknak: tartsuk meg a kellő távolságot egymással szemben. Ilyenformán felfogható könnyed szórakozásként is a dolog, és akkor jogosan viseli a „hálózati csevegés” címkét.

Azonban nem elégszik meg mindenki a hálón keresztüli ismeretséggel, ezek az emberek találkoznak a való életben is beszélgetőpartnerükkel. Kettő is beszámoltak ilyenformán szerzett ismerősökről. Egyszerűen szimpatikusnak találták egymást, egy idő után „keresték egymás társaságát” és egyszer csak eljött az a pillanat, amikor elérkezettnek látták az időt a találkozásra. Egy fiúnak például több olyan ismerőse is volt a Szigeten, akikkel csetelés közben ismerkedett meg. Ez azt jelenti, hogy még a mai napig is tartják a kapcsolatot a Világhálón keresztül, hiszen naprakész információval rendelkeznek egymásról. Ahhoz, hogy ez a kapcsolat fennmaradjon huzamosabb ideig nem árt találkozniuk egymással élőben, és más módon is tartani a kapcsolatot, hiszen a csetelők közössége meglehetősen dinamikusan változik, és ha valaki eltűnik a képernyőről, azt utána lehetetlen a való életben megtalálni.

A színpadok és színhelyek közönségének vizsgálata megmutatta, hogy egy-egy helyhez, irányzathoz szociálisan, életkorban, talán még nemek szerint is eltérő csoportok kötődnek. Ezek a nemek közötti, szociális, életkor szerinti különbségek már eleve eltérő szocializációs utakat jelenthetnek. Tehát más elvárások, értékek normák kötőd-

nek a fiúkhoz, mint a lányokhoz, máson szocializálódnak a mai tizenévesek, mint a huszonévesek (gondoljunk csak a média szerepére), illetve a különböző társadalmi környezetben felnőtt (pl. városi, falusi, stb.) fiatalokhoz nem csak eltérő esélyek tapadnak, hanem eltérő norma- és értékérvényesítések is. Az mindenesetre kérdés, hogy ezek a hozott normák mennyire tudnak megférni egymással, illetve mennyire lehetnek a továbbiakban konfliktusok hordozói, meddig terjedhet ki a szabadság, hol van az individualitás határa. A szabadság a fiatalsággal együtt jár, ennek szükségesek a terei, de ha felnőtté válik, ha megházasodik, ha gyerekei vannak, akkor már nem vonatkoznak rá ezek a „törvények”. Van ugyanakkor egy másik csoport, amelyik ezeket a „törvényeket” szeretné látni a külső világban is, ilyen értelemben az egyszeri állapotból egy állandó magatartást, egy állandó világot próbálna konstruálni. Ebből a szempontból a modern világnak lehetnek olyan elszigetelt részei, mint például az internet, ahol mindenki megtalálhatja saját világát.

A Sziget egy nemzedék szimbóluma és világának kifejezője

A sziget-lakók közösséghez tartozásának igénye két tendencia figyelembe vételével értelmezhető: az egyik az önállósodás, a másik az individualizálódás. Ez két folyamattal jellemezhető: az egyik az önállósodás, a másik az individualizálódás. Életüknek minden fontos döntésében – a szórakozástól, az iskolától, a munkába állástól a barátok megválasztásáig, a házasságtól a gyerekvállalásig – felvetődik, hogy úgy kell dönteni, hogy leginkább önmagukat adják, ugyanakkor viszont mind az iskola, mind a munkahely, mind egy tartós baráti kapcsolat, mind a házasság, mind a gyermekvállalás szükségszerűen korlátozza saját kialakított énjüket, következésképp a társadalmi személyiség pszichologizálódik. Azaz a problémáknak és kérdéseknek egy nagy része az egyénnek, mint személyes problémájára vetődik fel. Ezért is tapasztalható az, hogy az a közösség, ami az én szempontjából mintegy hasznos közösség, amit ő maga választ meg, így értékelődik fel a közösség megválasztása. Másfelől az, hogy az ént leginkább ki lehessen fejleszteni, hogy a vágyait leginkább meg tudja valósítani, annak szükséges velejárója a próbálkozásoknak és a kísérletezéseknek az időbeli fenntartása, és sok esetben kitolása az életkorban. A kérdőíves vizsgálatból is és az interjúkból is az derült ki, hogy ezek a fiatalok osztály-hovatartozásukhoz képest fogyasztásukban reprezentálják azokat a rétegeket, ahonnan jönnek (tehát a gimnazistákat, az egyetemistákat, a főiskolásokat, stb.). De ha élettervezésüket, mindennapi életvitelüket nézzük, akkor az derül ki, hogy ezek a fiatalok korábban önállósodnak, mint az ezekben a rétegekben tartozók általában, illetve sokkal több dolgot kipróbálnak, és sokkal több kockázatot is vállalnak (például szexuális tapasztalat, alkohol, drog, dohányzás). Ebből a szempontból kísérletezőbbek, önállóbbak, és ha úgy tetszik „markánsabb” egyéniségek, mint a fiatalok általában. Ennek nagyon sok következménye van: a korábbi önállósodáshoz kapcsolódik az is, hogy individualizáltabbá válik az egyén, így sokkal inkább felértékelődnek a kortárs csoportokon belüli megválasztott baráti kapcsolatok, körök. Ezt is megerősítik a vizsgálatok, hiszen valóban nagyobb szerepet játszanak a baráti csoportok és a „köz”-terek, azaz az olyan terek, ahol társas életet lehet élni, beszélgetni lehet. Nagyon szerepet játszanak azok a csoportok is, amelyek ténylegesen megválasztott csoportok, kö-

zösségek. Ilyenek például a punkok, akik sokkal nagyon arányban vannak jelen, mint általában a fiatalok között, de igaz ez olyan csoportok esetén is, akik akár alulreprezentálva vannak jelen a Szigeten (például a skinheadek), ők is szinte ideologizáltan fejezik ki a közösséghez tartozásukat. Nagyobb szerepe van ezen kívül a barátoknak, barátnőknek, a valamilyen tevékenységhez kapcsolódó csoportoknak. Ezek a megválasztott közösségek fontos szerepet játszhatnak abban, hogy kísérletező kedvűek, hogy többféle dolgot kipróbálnak, másfelől azonban komolyabban vetnek fel dilemmákat az életformaváltáskor, ahol egy új életforma (pl. házasság, gyerekvállalás következményeképp) és az ahhoz kapcsolódó társadalmi elvárások és a kialakult közösség közötti választás dilemmájaként vetődik fel. Ezért értékelődik fel a Sziget közösség-teremtő szerepe, mert mindazokon túl, hogy itt tényleg az lehet, aki akar lenni, és ebben tulajdonképpen semmi és senki nem korlátozza, ezen túl ez még egy olyan hely, ahol még választhat is különböző minták között, megerősítést kaphat a kételyekkel felvállalt dolgaira, és vigaszt találhat elviselt sebeire és problémáira. Ezek lehetnek lelki vigaszok, a felvállalt identitás problémái is. Ugyanis azt is látni kell, hogy a fiatalok többségénél a mindennapi életben ezek a választható terek nagymértékben korlátozva vannak. Olyan zenei irányzatok, szórakozóhelyek, mint a Sziget nem csak a kínálatával, hanem a mintáival együtt is a szűkebben vett környezetükben nem léteznek. Ez számunkra is döbbenetes élmény volt, hogy a zenei irányzatokban a Sziget-lakók ízlés-világa teljesen eltér attól, mint ami akár egy nagyobb magyar városban is szórakozóhelyeken elérhető lenne.

A szigetlakók meghatározónak tartják – a más számára szinte szóban leírhatatlan – sziget-feelinget, a közösséghez tartozást, az érdeklődési körhöz kapcsolódó élmények megtalálását. Ezek alapján mondhatjuk, hogy a Sziget egy olyan színhely, ahol egy újra egy alternatívásban gondolkodó nemzedék szerveződik:

A vizsgálatunk alatt azt tapasztaltuk, hogy a Sziget a középosztály szigete, ami azt jelenti, hogy olyan, elsősorban tanuló, fiatalok mennek el, akik korán önállósodnak, önálló fogyasztói státusszal rendelkeznek és szabadidő-tevékenység igen fontos szerepet játszik az életükben, amely elsősorban a kortárs csoportokhoz köti őket. Ez utóbbi azt is jelenti, hogy igen fontos szerepet játszik életükben az ifjúsági kulturális minták követése, amelyben meghatározó szerepet töltenek be a zenei irányzatok, amelyek nem egyszerűen csak zenét jelentenek, hanem kulturális, fogyasztási illetve társadalmi-politikai cselekvési mintákat is. Ebben az összefüggésben fontos azt hangsúlyozni, hogy a politikai és a társadalmi cselekvési mintákban meghatározó a tolerancia, a más elfogadása. A kérdés úgy vetődik fel, hogy ezek a fiatalok milyen mértékben reprezentálják a középiskolás illetve főiskolás és egyetemista fiatalokat.

Az 1999. évi kutatásunk egyik fontos eredménye, hogy még osztály hovatartozás szerint, családi és anyagi körülményeik szerint, illetve aspirációikban, törekvéseikben ezek a fiatalok a középosztályt reprezentálják, addig az önállóságban, a fogyasztási mintákban és az általuk kialakított illetve követett ifjúsági kulturális mintákban lényegesen eltérnek az általuk származási, osztály hovatartozásban is reprezentált fiataloktól.

Mind a középiskolás, mind az egyetemista vizsgálataink azt mutatják, hogy az a jellemző, hogy a szülők többsége középosztályosodik, ami azt jelenti, hogy bekapcsolódott a piacgazdaságba, kisburzsoá illetve középosztályi szinteken, illetve a munkás hát-

terüek is a jobb anyagi háttérűek között vannak, elsősorban a polgári mintákat próbálják követni, objektív körülményeik miatt is, hiszen a munkás szülők többsége a magángazdaságban dolgozik. Különösen vonatkozik ez az állítás a szakközépiskolás és gimnazista fiatalokra, és egyértelmű az egyetemista fiatalok esetében. Ez azért fontos, mert a Szigeten a tanuló fiatalok döntő többsége szakközépiskolás, de főleg gimnazista, főiskolás, egyetemista. Ez a családi háttér két szempontból fontos. Az egyik, hogy a polgárosodó mintákat követik, azaz olyan mintákat hoznak otthonról, amelyek a élettervezésükben, életkarrierjük megteremtésében egy piac-konform magatartásra szocializálja, azaz arra, hogy teljesítmény-orientáltak legyenek, amely összekapcsolódik egyfajta én-központúsággal, amely szerint a boldoguláshoz saját éniük, saját képességeik fejlesztése vezet, valamint az önálló döntések meghozása, amelyhez saját tapasztalatok megszerzése is tartozik. Másrészt pedig ez a háttér lehetővé teszi, hogy önálló fogyasztói státuszra tegyenek szert, a saját szobától a saját hifi tornyon át a sporteszközökig és bankkártyáig rendelkezésükre állnak azok a tárgyi feltételek, amelyek nélkülözhetetlenek a kilencvenes évek fiataljainál ahhoz, hogy magánéletüket, saját szabadidejüket önállóan alakíthassák, formálhassák, élhessék. Ezek mintegy kiindulópontját képezik annak, hogy megváltozik a fiatalok élettervezése, korán kell önállósodni, amely feltételez egyfajta „függetlenedést” a családtól, ugyanis a korai önállósodás azt jelenti, hogy egyre korábbi életszakaszra tevődik bizonyos élettapasztalatok megszerzése, amelynek területe éppen a szabadidős tevékenység (korábban mennek el szórakozni, korábban kezdik a nemi életet), valamint az ehhez szükséges kívánalmak, azaz hogy az iskola mellett korábban kezdenek el dolgozni. Mindezek a tevékenységek abba az irányba tolnak el, hogy egyre több időt töltenek el a kortárs csoportokban, és egyre fontosabbá válik az is, hogy valamilyen kortárs csoportba tartozzon, hiszen ennek hiánya éppen a szabadidős tevékenységekbe való bekapcsolódás gátjai lehetnek. Harmadrészt pedig korábban kapcsolódnak be, sőt bizonyos szempontból nem tudnak létezni olyan minta-közvetítők nélkül, mint a médiák, a fogyasztói ipar, stb. A függetlenedés ugyanis távolodást is jelent a családi és felnőtt mintáktól, mintákra azonban szükség van, ezért is értékelődik fel a fiatalok számára a fogyasztás világa.

A Szigetre kilátogató fiatalok elsősorban az önállósodáshoz kapcsolódó területeken térnek el az általuk reprezentált fiataloktól. Bár az önállósodás mint tendencia többségénél is megfigyelhető, de az önállósodás folyamata, valamint az, hogy milyen kulturális mintákat követnek, eltér. Az önállósodás legfontosabb tere a szabadidős-tevékenység, illetve a kortárs csoportban végzett tevékenység. Az eltérés lényege, hogy a szabadidős-tevékenység és a kulturális minták követésének középpontjában a fogyasztói kultúra áll. A fogyasztói kultúrának is az a része, amelyik a legkönnyebben megvásárolható. A szabadidősipar kiépülése Budapest kivételével lényegében a szórakozási formáknak és a viselkedési mintáknak a legkommerszebb változatait kínálja, igen szűk teret hagyva az alternatív kultúrának, még az alternatív kultúra mainstreamjének is. Ennek a kultúrának lényegében nincsenek közösségi terei, a felvetődő kínálat az, ami a médiák – pl. a Z+ egyes műsorai által, vagy bizonyos lapok – révén jut el a fiatalokhoz.) A szabadidős-tevékenységnek ez a dominanciája jelentős mértékben alakítja a fiatalok közösségi cselekvési mintáit, az érintkezési formáit, értékorientációit. Az alternatív kulturális minták perifériára szorulása azt is jelenti, hogy a fiatalok önállósodá-

sára és próbálkozásaira mintaként dehumanizált értékek és minták kapnak egyre nagyobb szerepet; a fogyasztás látszatának fenntartásától, a fogyasztást maguknak megengedni nem tudók elutasítása, kirekesztése, valamint az erőszakos minták.

Ez azonban egy paradoxont is rejt magába a Sziget számára, nevezetesen azt, hogy amit a Sziget kínál, az alternatív kultúra, *ahogyan* kínálja, az viszont nagyon sok ponton emlékeztet a mainstream fogyasztói kultúrára. Az előzetes interjúkból és a vizsgálatból is az derült ki, hogy annak a réteg, amely potenciális vevője lehet a Szigetnek és az általa kínált alternatív kultúrának, van egy jelentős csoportja, amely nem tudja elfogni ezt a paradox állapotot, de legalábbis kételyei vannak. Ennek a csoportnak egy része azért elmegy a Szigetre, hiszen ott olyan kulturális kínálatot kap, amit máshol nem, vagy baráti köre „nyomására”, és elnyomja magában az ellenérzéseit, egy másik része azonban otthon marad.

A másik nehézség, hogy az alternatív kultúráról való elképzeléseknek is van egy generációs szakadéka. A fiatalabb korosztály, elsősorban a tizenévesek, ezzel a fogyasztói világgal együtt nőttek fel és ennek a világnak a közvetítő csatornáin keresztül jutottak el az alternatív kulturális mintákig, így számukra igen fontos igény a Sziget szolgáltató infrastruktúrája. Ők nem döbbennek meg a Sziget felett megjelenő Pepsi léghajón, mert életük természetes velejárója. Az idősebbek azonban (és közéjük sorolhatók a főiskolások, egyetemisták nagy része, illetve egyértelműen ide sorolhatók a pályakezdő értelmiségiek) egész más úton jutottak el az alternatív kulturális mintákig, és sokkal inkább szembenállásként értelmezik az alternatív kultúra és a fogyasztói kultúra viszonyát.

A Sziget és az ifjúságfelfogások nyilvánossága

A Sziget igen fontos kísérőjelensége a különböző ifjúságfelfogások nyilvánosságra kerülése. Ez több szempontból is új jelenség Magyarországon, ahol egészen a kilencvenes évekig az ifjúsági felfogás állami monopólium volt és a különböző társadalmi csoportok (értelmiségiek, kispolgárok, stb.) ifjúsági felfogása létezett ugyan, de voltak felfogások, amelyek tiltva voltak, mások pedig a nyilvánosságból kirekesztve informális csatornákon és szigorúan a magánszférában jelentek meg. Például a nyolcvanas évektől a fiatalok egyik központi és a családok által támogatott értéke volt az anyagi boldoguláshoz szükségesek voltak, azok családi vagy egymás közötti beszélgetésekben, informálisan terjedtek. Másik példa az, hogy a boldogulás útjainak megválasztása nagyon sok esetben sorompókkal volt akadályozva: a nyolcvanas években elég sok fiatal érettségi után ment ki nyugati országokba, ahol megszerezte azokat a tudásjavakat, amelyek a boldoguláshoz elengedhetetlenek, de itthon nehezen megszerezhetőek voltak, majd később, a nyolcvanas években az ott szerzett ismereteket próbálta kamatoztatni. Ugyanígy tabu témák voltak bizonyos társadalmi-történelmi tapasztalatok, például 1956-os forradalom eseményei, az 1945 utáni kitelepítések, a kispolgári-kisvállalkozói életforma a második világháború előtt, stb. A nyolcvanas évek második felében a fiatalok elitcsoportjainál igen fontos szerepet játszott e kétféle felfogás találkozása, nevezetesen az elnyomott, tiltott, elsősorban az ellenzéki human értelmiségi körében megjelenő felfogás, illetve a családi környezetből hozott felfogás találkozása.

A Sziget körül bábáskodók ifjúságfelfogásának gyökere a kritikai humán értelmiségi ifjúságfelfogása. Ennek a felfogásnak a középpontjában a társadalom kritikusi megismerése és a fiatalok aktív közéleti cselekvése áll, valamint az a hit, hogy a fiatalok a megújulást képviselik, a társadalom megújulásának élcsapata. Ez azt is jelenti, hogy a fiataloknak nagy szabadságot kell biztosítani, lehetővé kell számukra tenni a társadalom sokoldalú megismerését, és a különböző életformák, tevékenységi formák kipróbálását. Ebben az ifjúságfelfogásban igen nagy szerepet kap az alternatív, underground művészet, irodalom illetve a közösségi és szeretet filozófiák. A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején ez az ifjúságfelfogás kifejezésre jut a hatvanas évek diákmozgalmairól megmutató nosztalgiaiban, egyben egy magyar jelenség is, hiszen ekkor kap először nagy nyilvánosságot az underground zene, művészet, kultúra.

A másik ifjúsági felfogás, amit a globalizált világ ifjúságfelfogásnak nevezhetünk, nagy átalakuláson megy keresztül a kilencvenes években. A középpontjában álló anyagi boldogulás, anyagi karrier a multinacionális cégek filozófiájában öltözik testet, amelyek nem utolsó sorban abból a felismerésből fakadnak, hogy a fiatalok az egyik legfontosabb fogyasztók, kiemelt szerepet tulajdonítanak a fiatalok önállóságának, a fiatalok számára olyan életforma-mintákat kínál, amelyben a szépség, az erő, a dinamizmus dominál.

A harmadik ifjúságfelfogás azt hangsúlyozza, hogy a fiatalokat rövid pórázon kell fogni. E felfogás szerint a fiatalok növekvő szabadsága, a fogyasztás, az anyagiasság központba kerülése hozza a fiatalokat és a felnőtt társadalmat egyre veszélyeztetettebb helyzetbe és olyan rendezvények, mint a Sziget, ezeknek a veszélyeztetettség terjedésének táptalajává válnak. Ennek tipikus példája a Sziget Drogsgigetté nyilvánítása, ahol nem azok a tényezők válnak kérdéssé, hogy mi az oka a drog elterjedésének, hanem mintegy premisszává válik, hogy a Sziget a drog egyik legfontosabb terjesztője. Ez az ifjúságfelfogás meg sem kísérelni értelmezni, hogy mi rejlik a kifestett körmök, hajak, extrém ruhák és testékszerek mögött, hanem mintegy tételként állapítja meg, hogy ez a fiatalság az, amelyre a társadalomnak nincsen szüksége, amely ráadásul a tisztességes fiatalokat is a rossz mintákkal a „fertőbe” viszi.

A médiák ifjúság- és Szigetképe

„Kétmillió-háromszáztizennégyezer-négyezer fő a magyar fiatalság. A fehérre, kékre, zöldre festett hajú, műanyagipari konfekciótermékekbe öltözött- a lányok esetében inkább vetkőzött- holdjáró cipős techno-őrült, a nyolc számmal nagyobb viseletes melós overálra hajazó kertész nadrágban és a mélyen a szembe húzott baseballsapkában virító falfirkász és a hip-hop, avagy más néven rap rajongója-, a bozontos hajzatú, bokorszakállú és agyontetovált motoros rocker, az anyuka gardrójából előkotort virágmintás nejlon blúzt és köldökérvényesítő trapéz nadrágot hordó poszthippi honleány vagy a szögecsekkel kivert bőrdzseki alá vett fekete pólón véres horrorjelenetekkel demonstráló metálós egyaránt ehhez az ifjúsághoz tartozik.” (Vajna, 1997)

Tenczer Gábor, a Népszava újságírója szerint a szigetlakók többféle stílust képviselnek. *„Békésen megfér egymás mellett a tarajos punk, a hyperszöke este is napszemüveget hordó rapper, az agyontetovált, kőbunkó motoros rocker, a térdgatyás, magasszárú edzőcipős rapper vagy a hosszú hajú, fehér pólós >egyetemista arc<.” Egy azonban azonos a cikk írója*

szertint ezekben a különböző stílusú fiatalokban:”éjféltre mindenki egyenrészegre issza magát.” (Tanczer, 1997)

Ha a szigeten jelenlévőket akarjuk csoportosítani, akkor két féle fiatal van a „szigetelés filozófiáját” tekintve. A többség azokból áll, akik csak esténként határozott elképzelésekkel jönnek ki egy-egy programra. Igazán jól azonban csak a másik tábor érezheti jól magát, akinek a szigetelés állapot, átmenetileg létforma. Aki nem alkalmazkodik másokhoz, programokhoz, lehetőség szerint anyagiakhoz sem, és nem tervezget, csak alázatosan elfogadja azokat az élményeket, amelyeket a Sors rá mért.

A közvélemény csak azokat a fiatalokat látja a Szigettel kapcsolatban, akik koszosak, igénytelenek, s mindenféle fertőben élnek. Csak részegen dülöngélő, szüleik tudta nélkül sátorozó, alkoholmámorban úszó fiatalok vannak e nézetek szerint. Ezt a képet erősíti fel a média is. Az újságokban megjelenő képek például csak punk fiatalokat, vagy épp a sátor előtt, a szana -szétszórt holmik között, vagy épp a hulladékok közepette alvó nagy bakancsos fiatalokat ábrázolnak. Az öbudi hajógyári sziget a fertő és a mocskok, az elszabadult indulatok, a megfélemezhetetlen fiatalság gyűjtőhelye.

A legextrémebb példa erre egy konkrét esetet mesél el a kávéházzá mitizált Lukács-fürdőbe látogató szigetlakókkal kapcsolatban. *„Vidéki, szakadt, bakancsos rockerek és tarajos posztpunkok” tévedtek a fürdő elé – innen a cikk: „Nagy volt a riadalom. Gondosan karbantartott pengeszájú nénikék kiáltottak az úszómesterért: hogy engedheték be ezt a csürhét! Biztosan hetek óta nem fürödtek. Mi lesz a vízzel és a nyugalommal? A tóterasz korlátjához tódultak a napfürdőzők, hogy biztonságos távolságból nézzék a medencék közé beengedett nagyvadakat. Szigorú felügyelet alatt külön öltözőben adtak szekrényeket nekik. A kifinomult és publikációiban feltehetőleg végletesen kulturált közönség adrenalin szintje láthatólag megugrott. Kirekesztést követeltek. A házirend passzusait citálták, hogy biztosan nincs fürdősapkájuk. Lett. Homlokukba húzták és a medencéket gondosan kikerülve tolongtak a büféhez. Víz nem vettek magukhoz.” (Népszabadság, 1997)* Ez a rövid cikk részlet különösebb kommentárt nem igényel. De nézzük csak tovább milyen a sajtó szerint a Sziget fiatalsága.

Érdekes, hogy miért ilyen, s ehhez hasonló a kialakult kép. Az emberek nagy része lesújtóan nyilatkozik, *„mintha maga a fertő burjánzana az árnyas fák alatt, belőve fetrengő kábszeresekkel, okádékban fuldokló részekkel és egymást gypáló rockerekkel és punkokkal.”*

Pedig elég lenne néhány óra barangolás a szigeten ahhoz, hogy meggyőződjenek az előítéletességgel terhelt emberek is arról, hogy ilyesmiről szó sincsen.

A szubjektív véleménynek is hangot adnak az újságírók. Ezek a legérdekesebb és a legértékesebb írások. Például Új Péter a Népszabadságtól a Diáksziget ügyét a szívükön viselőkhöz tartozik. Ő teszi fel egyik publikációjában azt a kérdést, hogy miért is bűnös dolog a sziget? A válasza az, hogy ez egy nagy buli. Ez a buli, melyen a fiatalok jól érzik magukat, pukkasztja a polgárokat. *„Lehet hallani a pukkanásokat egy héten át.” (Új, 1997)*

Farkasházi Tivadar, publicista is megköszöni a Sziget szervezőinek és a fiataloknak is azt, hogy jelen lehetett, hogy élvezhette ezt a rendezvényt.

„(...) hajnaltájban már a magam korú, éltebb ember már alig áll a lábán, örül, hogy elvándorog a taxihoz. De a kocsi terpeszkedve azért elmosolyogja magát, mert eszébe jut, hogy itt a szigeten, a porban, hőségben, állandóan reszketve azon, hogy ekveszik az áradatban, azért néhány percig sikerült újra és igazán fiatalnak éreznie magát” (Tyápai, 1997).

A fiatalság bemutatása, pontosabban a „rossz gyerekek” kiemeléséhez hasonló elven működik a Sziget bemutatása is. A fentebb említett fertő jelleget erősítik meg a különböző írások is. Íme néhány példa.

A Mai Nap újságírói így összegzik a Sziget lényegét:

„Buli van. Hét nap, hét éjszaka, mint a mesében. Színház és koncert, előadások és mozi, kabaré és cirkusz, hittérítés és drogsegély, gyerkőcprogram, szabadegyetem. A Diáksziget minden ellenkező híreszteléssel szemben nem a bűn fészke és tanyája, nem a romlás alfája és ómegája. A diáksziget; kultúrsziget. Vagy még inkább: egyhetes kultúrkemping. Ez az, ami igazán vonzó és érdekes benne. Persze el lehet szakadni otthonról meg a városból meg kell egy hét együttlét, de a lényeg, a sziget titka mégsem ebben, s nem is a koncertek sokaságában rejlik. Varietas delectat: a sokféleség gyönyörködtet. Majd félmillió ember ebben az értelemben gyönyörködni jön ki minden évben a Szigetre. Ilyen multikulturális rendezvénysorozat sehol sincs a világon. A titok nyitja tehát a sokféleség.” (Mai Nap, 1998)

Extravagánsabb vélemény a Magyar Hírlapból:

„Színes embermassza, egy hét alatt úgy százötvenezer arc, odabenn. Legalább ennyi, de lehet, hogy tízszer ennyi megrettent tekintet, odakinn. A legnagyobb Duna-party, a legtöbb szemét, koncertek, filmek, színház, vidámpark. Cirkusz. Néhány száz ezer liter alkohol meg Pepsi. Sziget. Mondják kulturális, meg azt is, hogy nem olyan nagyon. Missziós tevékenység üzleti alapon. Multikulturális lacikonyha, hétvégén polgári jelmezben. Vásári búcsú, a teljes ökumené jegyében. Országképformáló médiamix. Katonás keretek. Őrző-védő-verő térerő. Sokszor reménytelen és unalmas órák. Néha pedig csak az extázis.

Sziget a Dunán, néhány ezer reménytelen Szindbád, elkegyülve száz ezernyi fogyasztó között. Soltész Rezső és Ganxsta Zolee egy helyen, a látványtól ijedten Vágtázó Halottkémek. Röhejes külföldi fellépők; sztárok? Mégis biztos, hogy közel s távol az egyetlen Sziget.” (Török – Sengel, 1998)

A magyar fiatalság s kiemelten a Szigeten szórakozók helyzetét a legtragikusabbnak egy egyházi lapban található cikk szerzője festette meg:

„A magyar jövődőt jelentő fiatalok ezrei buliztak a szigeten és erről TV-k és rádiók adtak írt, és minél többször lehetett látni képeket vagy hallani híreket az ott történt eseményekről, annál jobban elmozdult a jó érzésű ember toroka és szíve. Talán ez még sem a magyar ifjúság, hanem ott csak a deviáns, neurotikus, vagy orális-típusok gyülekezésére került sor? [...] Mert ha ez mégis a teljes magyar ifjúságot reprezentálta, akkor ez a vég. Akkor ott látható-csak a média képeire hivatkozom- lányokból aligha lesznek normális anyák, az ott látható fiúkból nem férfiak lesznek, hanem csak emberre emlékeztető élőlények, antropológiai deficittel, és akkor nálunk találják majd meg a missing linket (a majom és az ember közti hiányzó láncszemet), csak a visszafelé fejlődés útján. [...] Nem akarhatunk hinni a szemünknek: a képernyőn két zavaros öltözékű fiatal lány egymásba gubancolódva, vihogva, primitív szókincsrel dicsekednek ország-világ szeme láttára, hogy ők az előbb hivatalosan összeházasodtak, és ezt bizonyítandó hamarosan összecókoltak – és az operatőr nem kapta el undorral a kameráját.” (Ribár, 1998)

A Szigeten jelenlevő vallási közösségek képviselőinek képe a szigetlakókról⁸

Az előző fejezetben láttuk, hogy Ribár János evangélikus lelkész Evangélikus Élet című lapban (*Evangélikus Élet*, 1998). egyenesen a fiatalság tragédiájának aposztrofálja a szigetelést, ami szerinte torz anyákat formál, a fiúkból pedig antropológiai deficittel rendelkező emberre emlékeztető lényeket kreál.

Ellenkező álláspontot képvisel szintén az Evangélikus Életben Marton Tamás (*Evangélikus Élet*, 1998.08.13. 3.p.), aki a szigeti szerveztek mellett elsősorban a kint lévő vallási csoportok, egyházak tevékenységét emeli ki, s szükségesnek tartja, hogy az evangélikus egyház is képviseltesse magát a következő rendezvényen. Ez, ahogy a rendezvényen kiderült, nem történt meg.

A szigeten jelenlevő vallási közösségek segítői Ribár Jánosnál kicsit árnyaltabban fogalmaztak, bár kétségtelen, hogy nagyjából két véleménycsoport körül sűrűsödtek az interjúk.

Az egyik csoportba tartoznak a Chábád Lubavitch, az Evangéliumi Pünkösdi Közösség és a H. N. Adventista Egyház kint lévő segítőinek véleményei. Ezek a vélemények pozitív és negatív elemeket egyaránt tartalmaznak. Elég egyértelműen kirajzolódik az az álláspont, hogy a Szigetre kijövő fiatalok többsége keres valamit, főként az önmegvalósítás lehetőségeit. Ebbe az önmegvalósításban, szerintük a lázadás játssza a legfontosabb szerepet. A lázadásnak pedig megvannak a sajátos kellékei: kábítószeres használat, italozás, az adott rendszer elleni tiltakozás, a hétköznapi eltérő öltözködés, frizura és zenei ízlés, szabadosság a szexben és káromkodás. Maga a Sziget ennek a lázadásnak a legmegfelelőbb terepe, mert azt az érzést adja a fiataloknak, hogy itt rátalálhatnak arra, amit keresnek. A Szigeten mindent lehet, a Szigeten teljes szabadság van, a Szigeten mindenki egy – szerintük ezzel a tudattal jönnek ide a fiatalok. Sajnálják őket, mert úgy vélik, rossz helyen keresik az önmegvalósítást, és rossz utakat választanak.

Az adventisták vezetője szerint a szigetelő viselkedés alapvető jellegzetességei inkább egy átmeneti állapotra utalnak, ami az életkorral jár együtt.

A pünkösdisták közül ketten ezt a fajta viselkedésmódot elsősorban a bűnnel illetve az ún. sátáni-démoni kötelékekkel hozták összefüggésbe:

„Hát, sajnálom őket, hogy a bűn mélységeiben vannak, meg nincs céltudatuk, és az alkoholban meg a drog meg a paráznaság meg az ilyesmikben keresik a boldogságukat [...]”

(22 éves férfi, EPK-tag)

„Volt, egy ilyen sátánista koncert volt, végül is a VHK az eléggé sátánista beütésű, odamentünk, oda azért mentünk, hogy imádkozzunk, azért, hogy ne legyen hatással a fiatalokra az a zene, mert az egy egyértelműen sátánt és démonokat hívó koncert volt [...]”

(21 éves nő, EPK-tag)

⁸A megkérdezettek a következő vallási közösségek képviselői voltak Chábád Lubavitch Ifjúsági Egyesület, a Család, az Evangéliumi Pünkösdi Közösség, Ezoterikus Tanok Egyháza, Hetednapi Adventista Egyház, Krisna Tudatúak Közössége. Az interjúkat Török Virág készítette.

Érdekes volt a csoport vezetőjének véleménye: szerinte az önmegvalósítás olyan kellékei, mint a szakadt ruha, szakadt bakancs, punk-frizura csak álarcok, olyan álarcok, amiket elsősorban értelmiségi fiatalok magukra rántanak a Sziget egy hetében az önmegvalósítás nevében. Egyszerű dísz-rockerekről és dísz-punkokról van szó, akik meg sem közelítik az ezt az életformát valaha keményen gyakorlókat. Az értelmiségi fiatalokról megoszlottak a vélemények.

Míg az EPK-tagok szerint az ő buszukban elsősorban értelmiségi fiatalok fordultak meg, és a Szigeten is igen magasra tették az értelmiségiek számát, addig a Lubavitch Egyesület egyik tagja arról panaszkodott, hogy egyesületük elsősorban az értelmiséget hiányolja:

„[...] jobban örülnék, ha több lenne az értelmiségi, az egyetemista, akik érdeklődnének, mint a részegek, mert nagyon sokszor részegek csak idedőlnek. És velük is szívesen foglalkozunk, de tulajdonképpen értékesebbnek találnánk azt az időt, amit az értelmiségre tudnánk valahogy fordítani.”

A Szigetre látogatók összetételéről, a fent említett kivételtől eltekintve, viszonylag homogének voltak az elképzelések. Interjúalanyaink szerint a főbb motiváló tényezők a buli, a spontán érdeklődés, illetve a kapcsolatteremtés lehetősége másokkal. Ez utóbbit különösen fontosnak tartották. Szerintük sokakat távol tart a Sziget rossz híre, a sajtó által felnagyított negatívumok. Szintén távol maradnak azok, akik nem szeretik a szigeti életmódot és stílust.

Abban mindenki egyet értett, hogy ebben a nagy önmegvalósítás – keresésben a fiatalok nyitottak mindenre és kellőképp nyitottak a hitre, vallási témájú beszélgetésekre is. Ezért például soha nem fordult elő, hogy valaki öt perc után lelépett az EPK-buszról. Minden csoportban beszámoltak kisebb-nagyobb atrocitásokról, de feléjük irányuló agressziót csak a zsidó-csoport tagjai éltek meg (Auschwitz nevét valaki felfestette a sátrukra illetve skinheadekkel is volt problémájuk), de ők is azt vallották mint a többiek: a Szigeten nagyon pozitívan fogadták őket. A pünkösdisták teabuszát rongálta meg valaki, bár szerintük ez nem annak szólt, hogy ők egy keresztény csoport, illetve velük volt a Szigeten egy ferences pap, akire az öltözéke miatt tettek megjegyzéseket.

A Családdal készített interjúk eltérő véleményt tükröznek az előbb említettektől. Ők egyáltalán nem számoltak be negatívumokról a Szigettel kapcsolatban, és egyértelműen pozitív Sziget-képről beszéltek. Főleg a csoport együttesének énekes-zeneszerzőjével készített beszélgetésben kristályosodik ki egy markánsan más vélemény.

„Én nagyon szeretem őket, szóval én úgy érzem itt magam, mint aki egy közülük. [...] ezeket az embereket sokkal jobban megértem, mint azokat, akik nem szeretnek ide kijönni.”

(27 éves férfi, A Család tagja)

Ezt a közös életérzést a lázadás filozófiája adja meg: nem elégedettek azzal a rendszerrel, amiben élni kényszerülnek, hogy csak arról szól az élet, hogy pénzért hajtunk meg a megélhetésért. (Ehhez persze nem árt tudni, hogy A Család alapvető eszméi kö-

zé tartozik az adott rendszer és kötöttségek elleni lázadás) Az ő élete egyúttal példája ennek az életérzésnek:

„Ez a világ, amerre megy, ebből nem kérek, ebben én nem fogok dolgozni – szóval én így fogtam fel. Akkor még sokkal dühösebb voltam, nem tudtam, hogy mi ellen, csak ez az egész rendszer meg életforma, amit nyújtani tudott nekem a nyolcvanas évek elején. Magyarország, énnekem ez nem kellett.”

(27 éves férfi, A Család tagja)

Ezért irtózott minden olyan kötöttségtől, mint iskola, katonaság, állandó munkahely. Számára és A Család többi számára is a közösségük képes arra, hogy lelkileg kivonják magukat ebből a rendszerből, de ebből a szemszögből nézve képesek egyúttal teljesen azonosulni a szigetelőkkel:

„Ide olyanok jönnek, akik egy kicsit hasonlóan gondolkodnak, szerintem. [...] Talán nem elégedettek azzal a rendszerrel, amiben élünk. És ezért megpróbálnak maguknak csinálni legalább egy hétre egy olyan dolgot, amit tulajdonképpen a szívük mélyén szeretnének csinálni [...]”

(27 éves férfi, A Család tagja)

Nézőpontoktól függetlenül el lehet mondani, hogy a fiatalok számára tehát nemcsak egy-egy zenei irányzat, egy-egy öltözködési stílus, egy-egy alternatív életforma adhat útjelzőket a keresésben, hanem úgy tűnik, hogy a vallás is egy ilyen útjelzőül szolgálhat.

A szigetlakók önmagukról – a szigetlakók ifjúság- és Sziget-képe

A Szigeten készített interjúk szinte mindegyikében találunk ilyen mondatokat, hogy:

„Jót tesz az embereknek, hogy itt együtt van ennyi fiatal.”

(1997, budapesti lány)

„Felnőtt egy új generáció közben, egy új fesztiválózó generáció és más.”

(1998, 25 éves budapesti fiú)

Bármennyit is kérdeztük, ennél jobban nem tudták megfogalmazni ez az érzést. A Szigeten járva-keelve megfigyeléseinkből azonban kitévő, hogy ez a generáció olyan értelemben más, hogy igen jól alkalmazkodott a kilencvenes évek feltételeiben mind iskolai mind a munkával eltöltött életében. Elfogadják azokat a szolgáltatásokat, amelyeket a kilencvenes évek magyar gazdasága, társadalma kialakított, eközben egyre inkább izolálódik a felnőtt társadalomból és a felnőtt társadalomnak mindenekelőtt a közéleti szereplőtől és a felnőtt társadalom intézményeitől. A felnőtt társadalomtól való elkülönülésnek fontos szerepe volt a kommunizmus összeomlásának és az új piaci rendszer kiépülésének is.

K: Hány éves voltál a rendszerváltáskor?

A: 19.

K: Mit jelentett számodra a rendszerváltás?

A: A rendszerváltás előtt a legtöbb ember arra gondolt, hogy úgylis lesz munkahelye és „ellébecol” és kész. Amikor a rendszerváltás jött a mi generációnk tudott alkalmazkodni 19-20 évesen. Az öregek nem tudtak. Két barátom apja lett öngyilkos. Elvesztették állásukat. Hát én ebben láttam a rendszerváltást. Az idősebb generáció már nem tudott alkalmazkodni és nem is segített ebben az állam. Vagy felkötötték magukat, vagy alkoholisták lettek.

(1999, 29 éves marcali fiú, jelenleg hírlapárus, programozói és egy számítógép-szerelői végzettségű)

Ez azt is jelenti, hogy a fiatalok egyre inkább eltávolodnak azoktól az ifjúságfelfogásoktól is, amelyeket a felnőtt társadalom felkínál számukra. Feltűnő az is, hogy milyen mértékű közömbösség mutatkozik meg a köztársaságot képviselő politikusokkal szemben (1997-ben rendszeresen rákérdeztünk arra, hogy mi a véleményük arról, hogy a politikusok jelen vannak a Szigeten, sört csapolnak, stb., válaszolóink többségének fel sem tűnt, hogy politikusok is jelen vannak, akinek feltűnt, egy vállrándítással elintézte a választ.). Az elhatárolódás a felnőtt társadalomtól, a felnőtt társadalom intézményeitől, és a fiatalok hangsúlyozzák, hogy milyen fontos, hogy együtt legyenek, hogy hangsúlyozzák, hogy ők egy új generációnak a megtestesítői, közben enyhébb illetve erősebb megfogalmazásban egyre tudatosabban vállalják az izolálódást a felnőtt társadalomtól és a felnőtt társadalomnak mindenekelőtt a politikai intézményrendszerétől, mindeközben úgy is értelmezhetjük, hogy egy új ifjúságfelfogás körvonalai bontakoznak ki a szemünk előtt. Ezen új ifjúságfelfogást jól tükrözi egy 21 éves egyetemista cikke, amely cikk jól tükrözi azokat az – ennél sokkal kevésbé markánsan megfogalmazott – visszajelzéseket, amelyeket a Szigeten folytatott beszélgetésekben mondtak el a fiatalok.

Idézetek Vályi Gábor „Puha generáció” című írásából, Népszabadság LV. évf. 232. szám, 1997. 10. 04.

„Nem foglalkozom a politikával, és ennek legnyilvánvalóbb oka, hogy a pártok és politikusok ügyetlenül felhasznált képernyőperceinél fényévekkel szórakoztatóbbak, színesebbek, érdekesebbek és sajnos reálisabbak Tapsi Hapsi barátainak kalandjai a Cartoon Networkön. Ami ott zajlik, az legalább tiszta beszéd: rajzfilmfigurák többé-kevésbé erőszakos csomagolásba bújtatott gegeket adnak elő. Együgyűek, és nem is akarnak másnak látszani.”

„Nincs mit mondanom a politikáról, mert nem érdekel a következő választások eredménye. Mióta mindenki számára világos, hogy a parlamenti pártok egyedüli célja a hatalom birtoklása, ennek érdekében pedig szinte bármire képesek [...] Nincsen olyan pont, ahol érdekelt vagyok, úgy érzem, hogy a fejem fölött játszanak, és ezzel nem vagyok egyedül.

Ha tehetem, nem nézek politikával foglalkozó műsorokat, és nagy műgonddal lapozom át az újságok belpolitikai oldalait, mert amellet, hogy nem szórakoztatóak, kevés az egy bitre eső információtartalmuk (azaz sok az üres vagy számomra deklarációs szájtepés). Az információ társadalomban pedig egyszerűen nincsen idő információs üresjáratokra, hacsak nem a kikapcsolódást szolgálják.”

„Sok politikus úgy gondolja, hogy azzal érdemli ki a köztársaság polgárainak szavazatait, ha véget vet a zajnak. [...] Úgy csinálnak, mintha a köztársaság együttes érdeke lenne a csend, a fiatalok pedig nem lennének tagjai a köztársaságnak.

A köztársaság rendjének őrei az utcán megállítják és megmotozzák a fiatalot, ha „úgy néz ki, mint egy narkós”, és több ezer ember estéjét rongják el szórakozóhelyeken rendezett razziaikkal. Mivel sem a határokon nem tudják megfogni az anyagot, sem a kábítószer-kereskedőket nem tudják fülön csípni, a fogyasztók megfélemlítésével próbálják biztosítani a többséget arról, hogy a kezükben tartják a szálakat.”

A Szigeten szerzett és más vizsgálataim tapasztalatai azt mutatják, hogy a kilencvenes évek végére kialakult egy új generáció, amely tehetősebb, a polgári értékrendet tartja szem előtt, központi értéknek tartja az autonómiáját és szabadságát, és a választhatóságot. Úgy jött létre ez az új generáció, hogy szinte kezdetektől fogva a hangzatos szólamokon kívül felnőtt társadalom, a felnőtt társadalom reprezentatív képviselői nem vették figyelembe a fiatalokat (az oktatási rendszer reformjától az ifjúságot érintő intézményrendszerek megváltozásáig illetve a megváltozott gazdasági és kulturális körülményekig). Ha figyelembe vették, akkor mint „ifjúsági problémáit” fogalmazták meg (a drogtól a garázdaságig, a fiatalok szexuális életéig), melyekre aztán látványos programok készültek a „tervezőasztalokon”. Ez a folyamat egy új generációs szakadék kialakulását sejteti, amelynek lényege az új generáció egyre fokozottabb izolálódása a felnőtt társadalomtól illetve annak intézményrendszerétől.

A Sziget nem csak nyilvánosságot adott a különböző ifjúsági felfogásoknak, ezt akkor is mondhatjuk, ha ezek az ifjúságfelfogások ilyen summázott formában nem jelennek meg – ilyen pl. a „hangerő-vita”, amelynek az egyik oka nyilvánvalóan az állampolgárok nyugalmanak a biztosítása, de ha alaposabban megnézzük ezt a vitát, akkor a kulturális-politikai nézetek és ellenfelek ütközete is. Egyik interjúalanyunk fogalmazta meg azt, hogy mi mindent jelentett a hangszigetelő sátrak felállítása:

„Nem jók ezek a sátrak, ezek a sátrak, amiket felállítottak a kis színpadok köré. Tragédia. Hát eddig az volt a szép, hogy körbe az emberek, lehetett nézni őket, azt, hogy táncolnak, meg jól érzik magukat, röhögnek, kergetőznek, most meg az van, hogy bemész, és ilyen hatalmas nagy tömeg van, ahol irtatlan meleg van, nem látsz semmit, vagy kint vagy a kocsmában. Ez nem olyan szép.”

(1998, 29 éves budapesti-tatai fiú)

A Sziget története és az ott folytatott két vizsgálatunk azt igazolja, hogy szükség van olyan fórumra, ahol a fiatalok kipróbálhatnak kulturális mintákat, de közvetett módon

mind kulturálisan mind szórakozásban egyfajta kontroll alatt vannak, illetve ki tudják beszélni konfliktusaikat, problémáikat (pl. a Drogsátorban, AIDS felvilágosító sátorban, stb.) és nem utolsó sorban közösségi élményre tehetnek szert.

A szigetlakók és a kilencvenes évek magyar fiataljai

A szigetlakókról való képünk akkor válik teljessé, ha összehasonlítjuk őket azokkal, akik nem voltak a Szigeten.⁹ Összehasonlítva azokat a fiatalokat, akik már voltak a Szigeten valamelyik évben (akik aránya a teljes mintán belül 29%), illetve akik tervezik, hogy idén is elmennek a Szigetre (35%) a mintába került többi egyetemistával, a „szigetesek” jól elkülöníthető markáns csoportját jelentik az egyetemi hallgatónak. Azt látjuk, hogy az adott mintán belül nő azoknak az aránya, akik el akarnak menni a Szigetre.

A legmarkánsabb eltérés a Szigeten megfordulók vagy aziránt érdeklődők és a többi egyetemista között az élettervezésben figyelhető meg, valamint az életvitelben. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a Szigeten megforduló vagy aziránt érdeklődő fiatalok korábban önállósodnak, a korai önállósodás mellett az is egy fontos elem, hogy aktívabban formálják életüket. Ezt jól mutatják azok az adatok, hogy a Szigeten megfordulók vagy aziránt érdeklődők fogyasztási státusza magasabb, mint a hallgatóké általában, ennek ellenére aktívabban végzik a munkavégzés különböző formáit. Mondhatjuk úgy, hogy intenzívebb életet élnek, mint a többi egyetemista. Élettervezésükben későbbre toldódik a családalapítás, gyermekvállalás; ez is azt mutatja, hogy sokkal inkább koncentrálnak a jövőbeli életkarrierjük felépítésére. Van egy másik lényeges különbség is a két csoport között, nevezetesen, hogy az önállósodás fokozott individualizálódást jelent és fokozott veszélyeket is a fiatalok számára. Erre úgy tűnik, hogy kétféle életvezetés alakult ki az egyetemi hallgatók körében, az egyik visszahúzódik a saját privátszférájába és inkább a család körében keres támaszt magának, a másik pedig egy fokozottabb közösségi aktivitással próbál szembenézni a kihívásokkal. A Szigeten megfordulókat vagy az iránt érdeklődőket inkább jellemzi egy aktív közösségi élet, sokkal inkább tagja bizonyos aktív közösségi formáknak (művészeti, kulturális csoportoknak, különböző jogvédő csoportok, mozgalmak, különböző hobbi-körök, különböző egyházi szerveződések). Vagyis a közösségi aktivitásnak nem egyszerűen a szabadidő-eltöltési formái csak a meghatározóak, hanem olyan típusú, ha úgy tetszik, polgári csoportosulásokhoz való elköteleződés jellemzik a szigeteseket, amely azt mutatja, hogy látva a különböző feszültségeket, ezek ellen nem valamiféle szervezett kereteket, hanem általuk megválasztott közösségekben próbálnak tenni. Ezt jól illusztrálja az is, hogy jellemző vonása még a Szigeten megfordulók vagy az iránt érdeklődők csoportjának, hogy sokkal inkább tolerálják a másságot, mint az egyetemi hallgatók általában. Az individualizálódás, az önállósodással járó nagyobb felelőssége kapcsolódik össze egy közösséget is fontosnak tartó életfelfogással. Jól mutatja a modern életfelfogás kétféle módját a különböző szolgáltatások, szórakozási formák igénybe vétele is. A Szigeten

⁹ Az összehasonlításra a fiatalok egyik markáns csoportját az egyetemistákat választottuk. A Budapesti Műegyetemen készítettünk egy vizsgálatot 2000 júniusában (N=253).

megfordulók vagy az iránt érdeklődők természetesen ugyanúgy elfogadják azokat az új szolgáltatási formákat, amelyek az emberek mindennapi életében felvetődnek (a gyorséttermektől a szoláriumig), a fogyasztásban azonban talán az egyik különbség, hogy az alternatív vagy művészeti megközelítésnek nagyobb szerepe van, például többet járnak a művész-moziba, mint az egyetemisták általában, azaz a fogyasztásba jobban beépülnek a magas kultúra bizonyos elemei.

Azt is hangsúlyozni kell azonban, hogy éppen az intenzívebb munkavégzés illetve a próbálkozások sokszínű volta, amit a szigeteseket jellemzi, az együtt jár a feszültségoldó technikák nagyobb fokú kipróbálásával, illetve a szórakozás, a szabadidő-eltöltés intenzívebb formáival. Mind az alkohol, mind a dohányzás, de főleg a drog kipróbálásában nagyobb arányban vesznek részt, mint az egyetemisták általában (megjegyzésként azonban, hogy ezek a mutatók magasak az egyetemisták körében). A feszültségoldó technikák kipróbálása része ezeknek a próbálkozásoknak. Fontos azt is megjegyezni, hogy a szórakozásra költött pénzben elsősorban abban különböznek a Szigeten megfordulók vagy az iránt érdeklődők körében jelentősen kisebb aránya azoknak, akik a legkisebb összeget – 500 forintnál kevesebbet –, és nagyobb arányban vannak azok, akik esténként a legnagyobb összeget – 5000 forint felett – költenek.

Általában azt mondhatjuk, hogy a szigetesek igen fogékonyak a napjainkban bekövetkezett változásokra, ami ebben új elem az az, hogy érzékelve a veszélyeket és problémákat, próbálnak önmaguk védekezni ez ellen, azaz nem az aktivitásukat csökkentik, hanem próbálják kialakítani azokat a közösségi formákat, amelyek lehetővé teszik az ezekkel való szembenézést.

Azt is látnunk kell azonban, hogy van egy másik alternatíva is kibontakozóban, ami egy yuppie-életforma, ahol minden az anyagiaknak rendelődik alá. Vannak olyan csoportjai az egyetemi hallgatónak, akik elegánsan akarnak élni, olyan szórakozóhelyekre akarnak járni, akarják, hogy kiszolgálják őket, akarnak reprezentálni, és ez nem az az életforma, ami valamiféle közösségvállalást jelentene, hanem ez a fogyasztás egy nagyon magas foka.

Amikor összevetjük a két csoportot (tehát a Szigeten megfordulók vagy az aziránt érdeklődők csoportját és a többi egyetemistát), a mérleg mindenképpen a szigetesek felé billen, hiszen ők azok, akik jobban közösségiek, akik jobban beépítik szórakozásukba is a magas kultúra elemeit, akik élettervezésükben és életvitelükben jobban alkalmazkodnak az új kor kihívásaihoz, akik jobban használják az új technikákat, ezzel szemben a Szigettel kapcsolatos előítéletek igen erőteljesen élnek az egyetemisták között, igen erős érzelmi töltettel (rendszeresen visszatérő szavak a Szigetre járók leírásában a narkós állapot, féreg, paraszt, bunkó), melyet nem magyarázhatunk egyszerűen a Szigetről kialakult sztereotípiákkal. Ugyanis az is vissza-visszatérő gondolat, hogy azért nem megy el a Szigetre, mert nincs olyan baráti köre, illetve nem szereti azt a zenét, ami ott szól, de még az egyetemistáknál is előfordult, hogy a családja nem engedné el a Szigetre. A Sziget-kép, a Szigetről alkotott véleményeknek lényegében különböző életfelfogásoknak, nézeteknek és életvitelnek az ütközőpontja, de talán legmarkánsabban a napjaink kihívásaira való különböző reakcióknak.

Irodalom

- [1] BECK, ULRICH (1992): *Risk Society. Towards a New Modernity* SAGE Publications
- [2] BONIFERT MÁRIA: *A Diáksziget az új középosztályé?* Népszabadság, 1997. 09. 26. 1. p.
- [3] BUKODI ERZSÉBET (1997): *Származás és iskolázottsági esélyek.* In.: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Falussy Béla [szerk.] Budapest, Ifjúság és társadalom. Ifjúságstatisztikai Közlemények
- [4] DOUGLAS, J. W. D. (1967): *The Home and School.* London
- [5] FAZEKAS KÁROLY – KÖLLŐ JÁNOS (1997): *A külföldi vállalatok munkaerő-kereslet jellemzői Magyarországon 1995-ben.* Az Integrációs Stratégiai Munkacsoport 10. Munkaügyek témakörében (Megjelenés alatt)
- [6] GÁBOR KÁLMÁN – VÍZER BALÁZS (1998): *A Diáksziget az új középosztályért?* Korunk, 6. Szám, 82. p.
- [7] GÁBOR KÁLMÁN (1992): *A középiskolát végzettek középosztályosodása.* In.: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. Szeged, JATE Press
- [8] GÁBOR KÁLMÁN (1996): *Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás.* In.: Ifjúságkutatás. Gábor Kálmán [szerk.] Budapest, Educatio Kiadó, Educatio Füzetek
- [9] GÁBOR KÁLMÁN (1998): *Társadalmi egyenlőtlenségek – a fiatalok esélyei.* Korunk, 6. szám, 12-20. p.
- [10] GÁBOR KÁLMÁN ÉS TÁRSAI (1998): *A győri fiatalok helyzete.* Budapest, Oktatókutató Intézet (Kézirat), 1- 93. p. + Melléklet 1-46. p.
- [11] GÁBOR KÁLMÁN ÉS TÁRSAI (1998a) *A tamási fiatalok helyzete.* Budapest, 1998. Oktatókutató Intézet, (Kézirat) 1-35 o. + Melléklet 1-35 o.
- [12] GLASS, D. V. [ed.] (1954) *Social Mobility in Britain.* London
- [13] GOLDTHORPE, JOHN – LOCKWOOD, DAVID – BACHHOFFER, FRANK – PLATT, JENNIFER (1969) *The Affluent Worker is in Class Structure.* Cambridge
- [14] HALÁSZ – LANNERT [szerk.] (1997) *Jelentés a magyar közoktatásról.* Bp. Országos Közoktatási Intézet 361. és 385. p.
- [15] HURRELMAN, KLAUS – ROSEWITZ, BERND – WOLF, HARTMUT K. (1985): *Lebensphase Jugend, Eine Einführung in die sozialwissenschaftliche Jugendforschung.* Juventa Weinheim / München
- [16] KEMÉNY ISTVÁN (1992): *Hol tart a társadalmi kompromisszum Magyarországon.* KEMÉNY ISTVÁN (1991): *A központosított gazdaság és a civil társadalom.* In.: Közelről s távolból. Bp. Gondolat
KEMÉNY ISTVÁN: *Szociológiai írások.* Gábor Kálmán [szerk.], Szeged, Replika könyvek
- [17] KEMÉNY ISTVÁN (1991): *Polgárosodás polgárjogok nélkül.* In.: Közelről s távolból. Bp. Gondolat
- [18] KEMÉNY ISTVÁN (1972): *A magyar munkásosztály rétegződése.* Szociológia, 1. szám. In.: Kemény István (1974-76) *A munkásosztály és a tudományos technikai forradalom.* (Kézirat)
- [19] KEMÉNY ISTVÁN (1990): *Velük nevelkedett a gép.* Budapest, Vita 16. p.
- [20] KESZTHELYINÉ DR. RÉDEI MÁRIA (1997): *A fiatal és a gyermekes háztartások életszínvonalára a kilencvenes évek közepén.* In.: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Falussy Béla [szerk.] Budapest, Ifjúság és társadalom. Ifjúságstatisztikai Közlemények
- [21] *Kiverte őket a víz.* Népszabadság, 1997.08.18.
- [22] KOLOSI TAMÁS ÉS SÁGI MATILD (1996): *Rendszerváltás és társadalmi szerkezet.* In: Társadalmi Riport 1996. Budapest, TÁRKI 149-197. p.
- [23] *Kultúr Kemping.* Mai Nap 1998.08.10. 20-21. p.
- [24] LAKY TERÉZ (1998): *A munkaerőpiac keresletét- és kínálatát alakító folyamatok.* Budapest, Közösen a Jövő Munkahelyért Alapítvány
- [25] LASH, CRISTOPHER (1996): *Az önimádat társadalma.* Budapest, Európa Kiadó
- [26] LENGYEL LÁSZLÓ (2000): *Társadalmi átalakulás és ifjúság.* In.: Társadalmi átalakulás és ifjúság. Gábor Kálmán [szerk.], Szeged, Belvedere Meridionale, 39-47. p.
- [27] MANNHEIM, KARL (1969): *A nemzedéki probléma.* In: Ifjúságszociológia. Huszár Tibor [szerk.], Sükösd Mihály, Budapest
- [28] MARTON TAMÁS (1998): *Evangélikus Élet.* 08.13. 3. p.
- [29] MATOLCSY ÉS TÁRSAI (2000): *A tudástársadalom kiépítésének forrásai Magyarországon.* Budapest, Oktatási Minisztérium, 48. p.
- [30] RIBÁR JÁNOS (1998): *Ez már a vég...?* Evangélikus élet, 08.23. 3. p.
- [31] SZAMUELY LÁSZLÓ (1992): *Változó struktúra, változó ipari társadalom.* Budapest, Koping Datorg Rt.
- [32] SZELÉNYI IVÁN (1992): *Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon.* Budapest, Akadémia Kiadó
- [33] *Sziget'97.* HVG 1997. 32. szám, 08.09. 8. p.
- [34] TENCZER GÁBOR (1997): *David Bowie meg az olajshordók.* Népszava, 08.19. 11. p.
- [35] TÖRÖK MÓNICA – SENDEL FERENC (1998): *Szárazon, vízzen-Szigeten.* Magyar Hírlap 08.03. 11. p.
- [36] TYÁPAI KATI (1997): *Tendálunk, sajnos nem vágom, ti vágjátok?!* Magyar Nemzet 08.16. 13. p.
- [37] ÚJ PÉTER (1997): *Milyen az én Szigetem?* Népszabadság, 08.23. 9. p.
- [38] VAJNA TAMÁS (1997): *Rap-iga és techno-import.* HVG 32. szám, 08.09. 7. p.
- [39] VELEN, THORSTEIN (1975): *A dologtalan osztály elmélete.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- [40] WRONG, DENNIS (1966): *Trend in Class Fertility in Western Nations.* In: Bendix, Reinhard – Lipset, Martin (1966) *Class, Status and Power.* New York, 353-361. p.
- [41] ZINNECKER, JÜRGEN (1992): *A fiatalok a társadalmi osztályok terében.* (Új gondolatok egy régi témához). In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. Gábor Kálmán [szerk.], Szeged, 5-27. p.
- [42] ZWEIG, FERDINAND (1961): *The Worker in an Affluent Society.* London 69. p., 205. p.

Mellékletek

A Pepsi Sziget '99 kutatás leírása

A tanulmány alapját a Pepsi Sziget '99 évi kutatás képezte. A kutatást megelőzte egy előkészületi szakasz, melynek során feldolgoztuk a Sziget korábbi rendezvényekről szóló híradásokat, vizsgáltuk a résztvevő együttesek zenei irányzatokhoz tartozását és így tovább. A kutatás előkészületeihez tartozott, hogy figyelembe vettük a korábbi mindenekelőtt középiskolás fiatalokra vonatkozó vizsgálataink eredményeit: különösen három városban készített vizsgálatunkat (Győr 1998, Kecskemét 1998, Békéscsaba 1999). Az elemzés során a három város vizsgálati eredményére többször hivatkozunk (N=1603).

A korábbi vizsgálataink figyelembe vételével alakítottuk ki a reprezentív mintán kérdezőbiztosokkal lekérdezésre kerülő kérdőívet. (N=542) A kérdőíves lekérdezést és a mintát Kabai Imre irányította és a lekérdezésben és feldolgozásban közreműködött a Jelenkutatató Intézet.

A minta leírása: A minta kiválasztása véletlen eljárással történt. A kérdezőbiztosok azt az utasítást kapták, hogy térben és időben megfelelő számú kérdőívet kérdezzenek le. Három helyszínt jelöltünk ki számukra: az „Északi főutat”, a „Keleti főutat” és a Nagyszínpad környékét. Mindhárom helyszínen azonos számú kérdőívet kérdezhettek le naponta úgy, hogy váltogatták a helyszínt. Ezen kívül három időintervallumot adtunk ki: 11-től 14 óráig, 14-től 17 óráig és 17-től 19 óráig (szerdától szombatig tartott az adatfelvétel). Ezekben az időintervallumokban azonos számú kérdezést kellett megvalósítaniuk. Azok közül a személyek közül, akikkel az adott helyen és időben szembe találtak, minden negyediket kérdezhették meg. Mindezek az eljárások együttesen biztosították a minta véletlenszerűségét. Elmondható adatainkról, hogy azok legfeljebb +/-4,5 százalékpont eltérést mutathatnak ahhoz képest, mintha minden résztvevőt megkérdeztünk volna.

A kérdőíves vizsgálat mellett az interjúkat illetve beszélgetéseket készítettünk, szám szerint 129-t, de ez több Szigeten élőt jelent.). Az interjúk kérdezését Dudik Annamária irányította. Az interjúk nem csak a szigetlakókat, hanem a teljes Sziget-társadalmat érintik: szolgáltatók, rendfenntartók, szemétszedők, a civil szervezetek képviselői, stb., és a szigetlakók. Az interjúk leírása az interjúk minőségéhez igazodva hol teljesen részletes, hol jegyzetszerű. Így inkább szociografikus jellege van: beszélgetéseket kiegészítik a megfigyelések például a kinézet leírása. (Ehhez kapcsolódott a Young és Rubican videóanyaga. A felvétel alapján egy 10 perces videófelvétel készült. A beszélgetések témája a szülőkhöz való viszonyulás, a szülők viszonyulása a Sziget-hez, a fogyasztás és a fiatalok jövőtervei.)

A mélyinterjúk készítői egy-egy területhez kapcsolódóan esettanulmányokat is készítettek. Interjúkat Ivácson Tímea, Kiss Márta, Mocsári József, Robotka Bernadett és Mészáros András készítették. A mélyinterjúkat és esettanulmányokat pedig a következők:

Név	téma
Baranyi Katalin, Oktatáskutató Intézet, Budapest	Sun City
Dudik Annamária Éva, Oktatáskutató Intézet, Budapest	Jelen és jövő dilemmái – Tanulás, munka, házasság, gyerek
Fóber Rita, SZTE Szociológia Tanszék	Krisnáról – krisnásokról – a krisna sátor látogatókról
Kazy Eszter, SZTE Szociológia Tanszék	Z+ sátor és közönsége
Kende Judit, SZTE Szociológia Tanszék	„Ha kicsattognak, kicsattognak, ha nem csattognak, nem csattognak...” Párbeszéd a romákról a Szigeten
Kiss Virág, SZTE Szociológia Tanszék	Vallási közösségek vallási közösségekről és a szigetlakókról
<i>Komenci Bálint, ELTE Szociológiai Intézet</i>	<i>A Szigetlakók és a világháló</i>
Orbán Viktor, SZTE Szociológia Tanszék	Jelen és a Szigetről. A Sziget és az idősebbek
Pató Erika, SZTE Szociológia Tanszék	Sziget a sajtóban. Sajtószemle 1999
Sánta Zoltán, SZTE Szociológia Tanszék	A Sziget a fogyasztás és fogyasztóipar szempontjából
Sólyom Andrea, Babes Bolyai Egyetem, Kolozsvár	A határon túli fiatalok és a Sziget
Szelecsán Annamária, SZTE Szociológia Tanszék	Erőszak, tolerancia és érvényesülés. Pepsi Sziget 99'
Vigh Mihály, SZTE Szociológia Tanszék	Sziget és a Sajtó

A Pepsi 2000 előkészületi vizsgálatként a Budapesti Műszaki Egyetem kollégiumaiban 253 főt kérdeztünk meg 2000 májusában. Elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy azok, akik voltak, illetve azok akik tervezik elkülönülnek azoktól akik nem tervezik a Pepsi Sziget látogatását.

A Pepsi Sziget '99 kérdőíve

Szia! Tudjuk, hogy szórakozni jöttél a Pepsi Szigetre. Mégis arra kérünk, válaszolj kérdéseinkre, mert válaszaid elősegíthetik, hogy a jövő évben a Pepsi Sziget még jobb legyen. Segítségedet előre is köszöni az Oktatókutató Intézet Ifjúságkutató Csoportja és munkatársai nevében a kutatás vezetője, Gábor Kálmán

TEGYÉL JELET A MEGFELELŐ NÉGYZETBE ILLETVE ÍRD BE A VÁLASZOD A VONALRA.

Hány éves vagy? _____

Nemed: fiú lány

Állandó lakóhely: _____ (település, ország)

Állampolgárságod: _____

Voltál már korábban a Szigeten?

igen nem

Melyik évben / években?

1993 1994 1995 1996 1997 1998

Szerinted miben változott a Sziget? _____

Mi befolyásolt abban, hogy elgyere a Szigetre?

láttam róla híradást a TV-ben olvastam róla az újságban a barátaim
 olvastam róla az interneten hallottam róla a rádióban a reklámok
 plakáthirdetést láttam

Mi a véleményed ST-ről és Izilről?

jó fejek idegesítenek azt sem tudom, kik azok

Miért jöttél a Szigetre?

a külföldi zenekarok miatt
 a magyar zenekarok miatt
 a buli kedvéért
 itt sok emberrel lehet megismerkedni
 a programok sokfélesége miatt
 a kulturális, művészeti programok miatt

A közvéleményben többféle vélemény él a Szigetről. Kerültél konfliktusba nem anyagi okok miatt azért, mert eljöttél a Szigetre? Ha igen, jelöld be, hogy hol.

az iskolában a munkahelyeden a családban
 a barátaid között a településen, ahol élsz

A szüleid mit gondolnak arról, hogy eljöttél a Szigetre?

nincs kifogásuk ellene nem tetszik nekik, hogy itt vagyok nem érdekli őket

Questionnaire of the Pepsi Sziget '99

Hi! We know that the primary reason you are here at the Pepsi Sziget is because you want to have fun. However, we would like to ask you to fill in this questionnaire, since your answers can help make an even better Pepsi Sziget Festival next year. We thank you for your help in the name of the researchers working for the Youth Research Group of the Hungarian Institute for Educational Research, and the head of the group, Kálmán Gábor.

PLEASE TICK THE APPROPRIATE BOX OR FILL IN THE GAP

How old are you? _____

Sex : male female

Where are you from? _____ (town, country)

Did you visit this festival in one or more of the previous years?

Yes No

If this is not the first time you are here, in which year(s) did you visit the festival?

1993 1994 1995 1996 1997 1998

In what ways has the festival changed during these years? _____

How did you learn about the festival?

I saw (a) report(s) about it on TV I read about it in a newspaper/magazine
 I read about it on the internet from my friends I saw ads

What do you think about ST and Izil?

they are cool I don't like them I have no idea who they are

Why have you come to Pepsi Sziget?

because of the concerts
 because it's all fun
 because of the cultural programmes
 because there are a lot of programmes here
 because you can make a lot of friends here

Different people think in different ways about Pepsi Sziget. Did you get into any conflict with anyone due to the fact that you came here (apart from financial problems)? If you did, please indicate where.

at school / college in my family in the town where I live
 at my workplace among my friends

What do your parents think about the fact that you came here?

there was no problem about it they disapproved of it they don't care

Idén hetijegyet vagy napijegyet vásároltál?

- Hetijegyet Napijegyet

Miből fedezted a jegy költségeit?

- ajándékba kaptam a zsebpénzemből külön ezért dolgoztam
 az ösztöndíjamból/keresetemből NÜSZ csekkkel fizettem

Kivel, kikkel jöttél az idén?

- egyedül barátokkal, ismerősökkel a kedvesemmel
 szülővel/szülőkkel saját családommal

Kb. mennyi pénzt költesz itt egy nap alatt (a belépőjegy árán felül)?

- max. 500Ft
 500-1000Ft
 1000-2000Ft
 2000-5000Ft
 5000Ft fölött

Miből fedezed az itteni kiadásaidat?

- a zsebpénzemből külön ezért dolgoztam
 az ösztöndíjamból / keresetemből a családomtól külön erre kaptam pénzt

Melyik helyszín programjait látogatod a leggyakrabban? _____**Mivel foglalkozol? (ha dolgozol is és tanulsz is, akkor mindkettőt jelöld be)**

- általános iskolában tanulok
 szakmunkásképzőben
 szakiskolában tanulok
 szakközépiskolában tanulok
 gimnáziumban tanulok
 technikumban tanulok
 főiskolán tanulok
 egyetemen tanulok
 munkanélküli vagyok
 egyéb inaktív vagyok (pl. gyes, htb., katona)
 dolgozom

Ha dolgozol, akkor mi a legmagasabb iskolai végzettséged?

- 8 általános vagy kevesebb
 szakmunkásképző/szakiskola
 szakközépiskola
 gimnázium
 technikum
 főiskola
 egyetem

Ha dolgozol, melyik szférában dolgozol?

- magánszféra állami szférá non-profit szférá (pl. alapítvány, egyházak)

Do you have a day ticket or a weekly ticket?

- weekly ticket day ticket

How did you cover the costs of the ticket?

- I received it as a present from my pocket money from my salary
 I made special efforts to get the money together

Who accompanied you here?

- I came alone my friends my boyfriend/girlfriend
 my parent(s) my own family

Approximately how much money do spend here a day (apart from the ticket)?

- max. 3 USD
 3-5 USD
 5-10 USD
 10-20 USD
 more than 20 USD

How do you cover the costs of your staying here?

- from my pocket money I made special efforts to get the money
 from my salary I received money from my family for it

Which stages / programs do you visit most often? _____**What do you do? (if you both work and study, please indicate both)**

- study in elementary school
 study in secondary school
 study at college / university
 unemployed
 I work
 other

If you work, what is the highest qualification you have?

- elementary school
 high school
 college / university

If you work, which sphere do you work in?

- private sphere
 state sphere
 non-profit sphere (e.g. foundation, church, etc.)

Have you been unemployed in the last two years?

- No
 Yes but I'm not unemployed any more
 I am presently unemployed

Voltál munkanélküli az elmúlt két évben?

nem igen, de már találtam munkát jelenleg is munkanélküli vagyok

Te saját magad rendelkezel-e az alábbiakkal?

	Igen	Nem
Saját autó	☐	☐
Saját lakás	☐	☐
Mobiltelefon	☐	☐
CD-lemezjátszó	☐	☐
Hi-fi torony	☐	☐
Számítógép	☐	☐
Motorkerékpár	☐	☐
Bankkártya	☐	☐
Értékes sporteszköz (pl. sífelszerelés, szörf, stb.)	☐	☐

Szoktál internetezni?

igen, hetente átlagosan _____ órát

hol szoktál internetezni?

az iskolában otthon barátoknál internet-klubban
 a munkahelyemen egyébütt

nem

Itt a Szigeten szoktál internetezni?

igen
 nem

Az alábbiakban néhány olyan életeseeményt olvashatsz, amelyek meghatározóak lehetnek egy ember életében. Mit gondolsz, hány éves korodban fognak ezek megtörténni a te életedben? Ha valamelyik már megtörtént veled, akkor légy szíves azt írd be, hogy hány éves voltál akkor.

Saját szakállamra nyári utazást tervezni: ..... évesen
Szexuális tapasztalatokat szerezni: ..... évesen
Megházasodni: ..... évesen
Először rendes állásban dolgozni: ..... évesen
Először apa/anya lenni: ..... évesen
Először önállóan szórakozni menni: ..... évesen
Állandó partnerrel együtt élni: ..... évesen
Befejezni tanulmányaimat: ..... évesen

Hogyan látod a saját jövődet?

inkább optimistán
 inkább pesszimistán

Do you yourself possess the following goods?

	Yes	No
Own car	☐	☐
Own flat/house	☐	☐
Cellular phone	☐	☐
CD-player	☐	☐
Hi-fi set	☐	☐
Computer	☐	☐
Motorbike	☐	☐
Bank card	☐	☐
Valuable sports good (e.g. ski, surf, etc.)	☐	☐

Do you use the internet?

yes, usually for _____ hours a week.

Where do you use it?

at school/college
 at home
 at my friends' place
 in net clubs
 at my workplace
 other

No

Do you use the internet here at Pepsi Sziget?

Yes
 No

Below you can read some life events that can be important in one's life. When do you think these events will happen to you? If it has already happened, please indicate how old you were then.

Plan a summer vacation on my own: At the age of .....
Gain sexual experience: At the age of .....
Get married: At the age of .....
Get my first job: At the age of .....
Be a parent for the first time: At the age of .....
Go out on my own for the first time: At the age of .....
Live together with a partner: At the age of .....
Finish studying: At the age of .....

Are you optimistic or pessimistic about your own future?

rather optimistic
 rather pessimistic

Kérlek, jelöld meg, mennyire értesz egyet az alábbi kijelentésekkel!

	Pontosan így van	többé-kevesbé így van	alig van így	Nincs így
Tulajdonképpen minden rendőr rosszul bánik a fiatalokkal	☐	☐	☐	☐
Mindenfelé ellenségeskedést tapasztalok a fiatalokkal szemben, ami engem teljesen kiborít	☐	☐	☐	☐
Az az igazság, hogy a társadalom sokat tesz a fiatalokért	☐	☐	☐	☐
A fiatalok nem tűrhetnek el mindent, ha szükséges, vissza kell vágniuk	☐	☐	☐	☐
Tulajdonképpen nagyon sokat köszönhetek a szüleimnek	☐	☐	☐	☐
Töreksem arra, hogy megértsem szüleimet, még ha ez időnként nehezen is megy	☐	☐	☐	☐
A fiatalok problémáit valójában nagyon kevés felnőtt érti meg	☐	☐	☐	☐
Nem sokat adok a felnőttek tapasztalatára, inkább a magaméra hagyatkozom	☐	☐	☐	☐
A hasonló korú barátaimtól többet tapasztalok és tanulok, mint szüleimtől	☐	☐	☐	☐
A szüleim állandóan beleszólnak olyan dolgokba, amelyek nem tartoznak rájuk	☐	☐	☐	☐

Dohányzol? Ha igen, milyen gyakran?

- legalább napi egy dobozzal elszívok
 két-három napig tart egy doboz cigaretta
 heti egy dobozzal szívok
 ritkábban szoktam dohányozni
 csak bizonyos alkalmakkor dohányzom (pl. bulik)
 nem dohányzom

Hány évesen gyújtottál rá először? _____ évesen

Milyen gyakran ittál alkoholt az elmúlt hónapban?

- nem iszom alkoholt   egyszer-kétszer   kb. hetente egyszer
 kb. hetente kétszer   kb. hetente háromszor-négyszer   gyakrabban

Barátaid, ismerőseid között van olyan, aki használt már valamilyen kábítószer?

- igen   nem

Veled előfordult már, hogy kipróbáltad valamelyik kábítószer?

- igen → hány évesen próbáltad ki először? _____ éves koromban
 nem

Érdekel a politika?

- igen   nem

Please indicate how much you agree with the following statements.

	It's absolutely true	It's more or less true	It's almost never true	It's not true
Actually, every police officer treats young people badly	☐	☐	☐	☐
I can see all sorts of opposition to young people and I'm fed up with it	☐	☐	☐	☐
Actually, society does a lot for youth	☐	☐	☐	☐
Young people should not accept anything, if necessary, they should take revenge.	☐	☐	☐	☐
Actually, I have a lot to thank my parents.	☐	☐	☐	☐
I try to understand my parents, even if it's difficult sometimes.	☐	☐	☐	☐
Very few adults understand the problems of young people.	☐	☐	☐	☐
I don't really give a damn about adult people's experience, I would rather rely on my own.	☐	☐	☐	☐
I learn more from people of my own generation than I do from my parents	☐	☐	☐	☐
My parents poke their nose into things they should not	☐	☐	☐	☐

Do you smoke? If you do, how heavy smoker are you?

- at least a pack a day
 I smoke a pack for two-three days
 a pack a week
 less than a pack a week
 I smoke only on special occasions (e.g. on parties)
 I don't smoke

How old were you when you smoked your first cigarette? _____

How often did you drink alcohol in the last month?

- I don't drink alcohol   once or twice   apr. once a week
 apr. twice a week   apr. three-four times a week   more often

Do you know anyone personally who has ever taken drugs?

- Yes   No

Have you ever taken drugs?

- Yes, how old were you when you took drugs for the first time? _____ years old
 No

Are you interested in politics?

- Yes   No

Hogyan viszonyulsz a következő csoportokhoz tartozókhhoz?**Elfogadod vagy elutasítod őket?**

	Közéjük tartozom	Elfogadom őket	Elviselem őket	Elutasítom őket
Skinheadek	☐	☐	☐	☐
Homoszexuálisok	☐	☐	☐	☐
Feministák	☐	☐	☐	☐
Computer-rajongók	☐	☐	☐	☐
Kábítószer-élvezők	☐	☐	☐	☐
Punkok	☐	☐	☐	☐
Yuppiek	☐	☐	☐	☐
A katonai szolgálat megtagadói	☐	☐	☐	☐

Hogyan látod a társadalom jövőjét?

- inkább optimistán inkább pesszimistán

Melyik a kedvenc zenei irányzatod? _____

Mit jelent számodra ez a zenei irányzat?

- Számomra ez nem csak egy zenei irányzat, hanem megjelenésemben, felfogásomban is azonosulok vele.
 Számomra ez nem több, mint egy zenei irányzat.

Melyik a kedvenc rádióadód? _____

Melyik a kedvenc TV csatornád? _____

Melyik a kedvenc magazinod/folyóiratod? _____

Hova jársz leggyakrabban szórakozni, amikor nem a Szigeten vagy?

- moziba szórakoztatóközpontokba diszkóba
 kocsmába/sörözőbe/borozóba házi buliba klubokba

Kb. mennyi pénzt költesz egy átlagos hétvégén szórakozásra?

- max. 500Ft
 500-1000Ft
 1000-2000Ft
 2000-5000Ft
 5000Ft fölött

Mi a legjobb a Szigeten? _____

Milyen negatív tapasztalataid voltak (ha voltak)? _____

Köszönjük a válaszadást!

Ha további megjegyzésed vannak, illetve érdekel a válaszaid sorsa, akkor a következő e-mail címen tudsz elérni bennünket:

Gkalmán@ella.hu

További jó szórakozást!

How do you relate to the people who belong to the following groups?**Do you accept them or not?**

	I am one of them	I accept them	I can bear with them	I don't accept them
Skinheads	☐	☐	☐	☐
Homosexuals	☐	☐	☐	☐
Feminists	☐	☐	☐	☐
Computer fans	☐	☐	☐	☐
Drug users	☐	☐	☐	☐
Punks	☐	☐	☐	☐
Yuppies	☐	☐	☐	☐
People opposing Compulsory conscription	☐	☐	☐	☐

Are you optimistic or pessimistic about the future of society?

- rather optimistic rather pessimistic

Which is your favourite music? _____

What does this music mean to you?

- It is not simply music for me but it also forms my appearance and way of thinking.
 For me, it is nothing more than music.

Which is your favourite radio station? _____

Which is your favourite TV channel? _____

Which is your favourite magazine? _____

Where do you go out most often when you are not at Pepsi Sziget?

- cinemas entertainment centres discotheques
 pubs parties at friends' home clubs

Approximately how much money do spend on an average weekend on entertainment?

- max. 3 USD
 3-5 USD
 5-10 USD
 10-20 USD
 more than 20 USD

What is the best at the Pepsi Island? _____

What negative experiences have you had (if any)? _____

Thank you for your answers!

If there is anything else you would like to add, or if you are interested about the results of the research, you can contact us at the following e-mail address:

gkalmán@ella.hu

or the homepage of the institution:

www.hier.iif.hu

Have fun at Pepsi Sziget!

Az 1999. évi Pepsi Sziget kérdőíves vizsgálat alapvető adatai

1. Kormegoszlás (N=542)

17 évesig	14%
18-19 éves	22%
20-22 éves	32%
23-24 éves	19%
25 éves és idősebb	13%

2. Kormegoszlás nemek szerint (N=542)

	Fiúk (%)	Lányok (%)
25 éves és idősebb	17,2	8,2
23-24 éves	21,3	15,5
20-22 éves	32,8	31,5
18-19 éves	18,9	26,3
17 éves	9,8	18,5

3. Nemek aránya (N=542)

Fiú	44%
Lány	56%

4. Kormegoszlás nemek szerint (N=542)

	17 évesig	18-19 éves	20-22 éves	23-24 éves	25+
Lány	18,5	26,3	31,5	15,5	8,2
Fiú	9,8	18,9	32,8	21,3	17,2

5. Iskolai szint (elvégezte/tanul együtt) (N=542)

Max. 8. Általános	3%
Szakkunaképző	11%
Szakközépiskola/technikum	19%
Gimnázium	20%
Főiskola	24%
Egyetem	23%

6. Lakóhely szerinti megoszlás (N=542)

Budapesti	32%
Vidéki városi	40%
Községi	22%
Határon túli magyar	6%

7. Tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság (N=542)

Értékes sporteszköz	30%
Bankkártya	61,9%
Motorkerékpár	13,1%
Számítógép	43%
Hi-fi torony	49,3%
CD-lemezjátszó	54,6%
Mobiltelefon	17,8%
Saját lakás	13,6%
Saját autó	11%

8. Szokott-e internetezni? (N=542)

Nem	50%
Igen	50%
A Szigeten is	12,9%

9. A társadalom jövője (N=542)

Optimista	42,8%
Pesszimista	57,3%

10. Saját jövő (N=542)

Optimista	75%
Pesszimista	25%

11. Kivel jöttél a Szigetre? (N=542)

Saját családdal	3%
A kedvesemmel	14,8%
Barátokkal, ismerősökkel	87,8%
Egyedül	6,1%

12. Mi vonzotta a Szigetre? (N=542)

A kulturális, művészeti programok miatt	19,2%
A programok sokfélesége miatt	37,6%
Itt sok emberrel lehet megismerkedni	30,1%
A buli kedvéért	76%
A magyar zenekarok	37,6%
A külföldi zenekarok miatt	31,2%

13. Mi befolyásolt abban, hogy elgyere a Szigetre? (N=542)

Plakáthirdetést láttam	9%
A reklámok	7%
Hallottam róla a rádióban	9%
Olvastam róla az interneten	7%
A barátaim	80,3%
Olvastam róla az újságban	8,1%
Láttam róla híradást a TV-ben	12,7%

14. Mi a legjobb a Szigeten? (N=542)

Szabadság	8,7%
Sokféle program, sokszínűség	10,5%
Buli	10,7%
Társaság, haverok	11,3%
Együttlét	12,9%
Zene, koncertek	19,7%
Hangulat, a „Sziget-feeling”	24,9%

15. Mennyit költ a Szigeten egy nap alatt (a belépőjegy árán felül)? (N=542)

Max. 500 Ft	8,9%
501-1000 Ft között	25%
1001-2000 Ft között	43%
2001-5000 Ft között	18%
5000 Ft felett	5%

16. Mivel foglalkozik (N=542)

Tanul	52,7%
Dolgozik	27,3%
Tanul és dolgozik	14,7%
Inaktív	5,4%

17. Melyik szférában dolgozik (N=542)

	Magán-szféra	Állami szféra	Non-profit szféra
Dolgozik	66,2%	31,7%	2,1%
Dolgozik és tanul	75%	19,7%	5,3%

A BME kollégiumaiban végzett vizsgálat alapvető adatai

1. A hallgatók saját tulajdonnal való rendelkezése (N=253)

saját videokamera	4,0%
saját autó	6,5%
saját lakás	8,5%
saját értékes sporteszköz	15,0%
saját motorkerékpár	16,2%
saját hi-fi torony	39,4%
saját mobiltelefon	40,5%
saját CD-lemezjátszó	41,5%
saját számítógép	67,2%

2. A hallgatók munkavállalása (N=253)

tanulás mellett dolgozik teljes munkaidőben	2,8%
tanulás mellett dolgozik a saját vállalkozásában	2,8%
tanulás mellett dolgozik a családi vállalkozásban	6,0%
tanulás mellett dolgozik részmunkaidőben	11,1%
tanulás mellett alkalmi munkát vállal	39,7%

3. A munkát vállaló hallgatók milyen szférában dolgoznak (N=138)

Magán-szféra	83,3
Állami szféra	13,8
Non-profit szféra	2,9
Összes	100

4. A Pepsi Sziget népszerűsége a hallgatók körében (N=253)

Volt már a Szigeten	29,5%
Tervezi, hogy idén elmegy a Szigetre	35,9%

5. Az egyes életesemények tervezése a hallgatók körében, valamint azok körében, akik voltak már a Pepsi Szigeten, illetve azok körében, akik még nem (N=239)

	Első szexuális tapasztalat	Meghátasodni	Első rendezésben dolgozni	Első tapasztalat lenni	Első önálló szórakozni	Állandó partnerrel együtt élni	Befejezni a tanulmányokat
Volt a Szigeten	17,08	30,97	25,7	31,29	14,69	24,64	26,69
Nem volt a Szigeten	18,16	27,39	24,32	31,79	16,13	24,04	25,76
Összes	17,82	28,53	24,72	31,63	15,68	24,23	26,05

6. Az egyes életesemények tervezése a hallgatók körében, valamint azok körében, akik tervezik, hogy idén elmennek a Pepsi Szigetre, illetve azok körében, akik nem (N=239)

	Első szexuális tapasztalat	Meghátasodni	Első rendezésben dolgozni	Első tapasztalat lenni	Első önálló szórakozni	Állandó partnerrel együtt élni	Befejezni a tanulmányokat
Tervezi	17,48	29,43	25,35	30,66	14,8	24,86	25,76
Nem tervezi	18,06	27,97	24,38	32,28	16,22	23,92	26,24
Összes	17,82	28,53	24,72	31,63	15,68	24,23	26,05

7. Saját tulajdonnal való rendelkezés a Szigettel való szimpatizálás szerinti bontásban

	Volt már a Szigeten	Nem volt még a Szigeten
saját videokamera	5,5	3,5
saját autó	8,2	5,8
saját lakás	9,6	8,1
saját értékes sporteszköz	20,5	12,3
saját motorkerékpár	17,8	15,7
saját hi-fi torony	43,1	38,4
saját mobiltelefon	41,1	40,1
saját CD-lemezjátszó	45,8	40,1
saját számítógép	76,7	62,8

	Tervezi, hogy idén elmegy a Szigetre	Nem tervezi, hogy idén elmegy a Szigetre
saját videokamera	2,3	5,2
saját autó	7	5,9
saját lakás	9,3	8,5
saját értékes sporteszköz	15,1	15,1
saját motorkerékpár	11,6	19,6
saját hi-fi torony	40,7	38,8
saját mobiltelefon	44,2	38,6
saját CD-lemezjátszó	43	40,8
saját számítógép	73,3	64,1

8. A hallgatók munkavállalása (N=253)

	Volt már a Szigeten	Nem volt még a Szigeten
tanulás mellett dolgozik teljes munkaidőben	5,4	1,7
tanulás mellett dolgozik a saját vállalkozásában	2,7	2,8
tanulás mellett dolgozik a családi vállalkozásban	6,8	5,7
tanulás mellett dolgozik részmunkaidőben	17,6	8,5
tanulás mellett alkalmi munkát vállal	47,3	36,9

8.1 A hallgatók munkavállalása (N=253)

	Tervezi, hogy idén elmegy a Szigetre	Nem tervezi, hogy idén elmegy a Szigetre
tanulás mellett dolgozik teljes munkaidőben	3,4	2,6
tanulás mellett dolgozik a saját vállalkozásában	2,3	2,6
tanulás mellett dolgozik a családi vállalkozásban	4,5	6,4
tanulás mellett dolgozik rész munkaidőben	5,7	13,5
tanulás mellett alkalmi munkát vállal	47,7	35,3

9. A tagok aránya a különböző szervezetekben a hallgatók között

	Volt már a Szigeten	Nem volt még a Szigeten	Összes
Jótékonyági szervezet, társadalmi jóléti foglalkozó szervezet	1,4	2,3	2,0
Vallási szervezet, csoport	9,6	8,6	8,9
Kulturális, művészeti csoport	17,8	10,3	12,5
Szakszervezet, politikai párt	1,4	1,1	1,2
Emberi jogi mozgalom, szervezet	1,1	1,7	1,6
Természet-, állat-, vagy környezetvédelmi szervezet	8,2	3,4	4,8
Ifjúsági, politikai szervezet	1,4	4,6	3,6
Sportklub vagy szervezet	21,9	23,4	23
Hobbival kapcsolatos szervezet	16,4	13,7	14,5

10. Feszültségoldó technikák alkalmazása a hallgatók körében

	Volt már a Szigeten	Nem volt még a Szigeten	Összes
Nem dohányzik	37,8	59,2	52,8
Nem iszik alkoholt	1,4	17,2	12,6
Barátai, ismerősei között van olyan, aki kipróbált már drogot	87,7	71,3	76,1
Saját maga kipróbált már drogot	60,8	26,6	36,7

10.1 Feszültségoldó technikák alkalmazása a hallgatók körében

	Tervezi, hogy idén elmegy a Szigetre	Nem tervezi, hogy idén elmegy a Szigetre	Összes
Nem dohányzik	48,3	55,5	52,9
Nem iszik alkoholt	8,2	14,2	12,1
Barátai, ismerősei között van olyan, aki kipróbált már drogot	81,4	71,8	75,2
Saját maga kipróbált már drogot	50	30,6	37,6

11. Az egyes ifjúsági csoportok, csoportstílusok elutasítása a Pepsi Sziget iránti szimpátia szerint (N=253), dőlt betűvel kiemelve a statisztikailag is szignifikáns eltérést

	Volt már a Szigeten	Nem volt még a Szigeten	Összes
Skinheadek	49,3	48,3	49,0
<i>Homoszexuálisok</i>	<i>20,5</i>	<i>40,3</i>	<i>34,5</i>
<i>Feministák</i>	<i>16,9</i>	<i>34,5</i>	<i>29,4</i>
Computer-rajongók	8,2	7,9	8,0
<i>Kábitószert-élvezők</i>	<i>23,3</i>	<i>44,3</i>	<i>38,2</i>
<i>Punkok</i>	<i>9,6</i>	<i>41,2</i>	<i>32,0</i>
<i>Yuppiek</i>	<i>13,9</i>	<i>34,3</i>	<i>28,3</i>
<i>Új vallási szekták tagjai</i>	<i>50,7</i>	<i>71,0</i>	<i>65,1</i>
Katonai szolgálat megtagadói	6,8	13,1	11,3

12. Az egyes ifjúsági csoportok, csoportstílusok elutasítása a Pepsi Sziget iránti szimpátia szerint (N=253), dőlt betűvel kiemelve a statisztikailag is szignifikáns eltérés

	Tervezi, hogy idén elmegy a Szigetre	Nem tervezi, hogy idén elmegy a Szigetre	Összes
Skinheadek	46,0	51,3	49,0
<i>Homoszexuálisok</i>	<i>25,0</i>	<i>39,1</i>	<i>34,5</i>
<i>Feministák</i>	<i>15,3</i>	<i>37,8</i>	<i>29,4</i>
Computer-rajongók	3,4	10,3	8,0
<i>Kábitószert-élvezők</i>	<i>27,3</i>	<i>44,5</i>	<i>38,2</i>
<i>Punkok</i>	<i>17,0</i>	<i>38,5</i>	<i>32,0</i>
<i>Yuppiek</i>	<i>13,6</i>	<i>35,3</i>	<i>28,3</i>
<i>Új vallási szekták tagjai</i>	<i>60,2</i>	<i>67,1</i>	<i>65,1</i>
Katonai szolgálat megtagadói	8,0	12,9	11,3

A Sziget a sajtóban 1993-1999

válogatott sajtóbibliográfia

1993

- [1] *Politikamentes sziget a diákoknak.* Magyar Hírlap 1993.06.22. 5. p.
 [2] BEB: *Álomsziget.* Kurir 1993.06.22.
 [3] *Diáksziget.* Magyar Narancs 1993.07.8. 27. p.
 [4] J.GY.: *Diáksziget, zöldben.* Esti Hírlap 1993.08.03.
 [5] RADÓ DEZSŐ: *Modernkori szigeti veszedelem.* Magyar Hírlap 1993.08.11. 29. p.
 [6] *Diáksziget '93.* Esti Hírlap 1993.08.18.
 [7] ISOLA BELLA: *Diáksziget a buli.* Reform 1993.08.19. 29. p.
 [8] K.L.I.: *Ha már kihagytad Woodstockot...* Magyar Nemzet 1993.08.24. 10. p.
 [9] KOVÁCS IMRE – WINKLER: *Diáksziget lapzártá előtt.* Magyar Narancs 1993. 08.26. 28-29. p.
 [10] SÓS B. PÉTER: *Diáksziget: higiénikus kis magyar Woodstock.* Népszabadság 1993.08.26. 7. p.
 [11] DÁVID PÉTER: *Diáksziget deficit.* Griff '93/14. 09.02.
 [12] *Diáksziget: A főváros állja a veszteséget.* Magyar Hírlap 1993.10.30. 6. p.
 [13] HEGEDŰS NOÉMI: *Diáksziget.* Magyar Narancs 1993.

1994

- [14] *Diáksziget: a műsor már végleges.* Népszabadság 1994.08.02.
 [15] V.G.: *sziget Rádió és Vlagywoodstock.* Népszabadság 1994.08.10.
 [16] U.P.: *Törvényes kalózzrádió a Diákszigeten.* Népszabadság 1994.08.12.
 [17] *Diáksziget másodsor.* Reform 1994.08.12.
 [18] *Diáksziget-Eurowoodstock programja.* Népszabadság 1994.08.16.
 [19] SÓS B. PÉTER: *Performance-ok, gyerekek és kutyák a szigeten.* Népszabadság 1994.08.18.
 [20] *Eurowoodstock Óbudán.* Népszabadság 1994.08.19. 1. p.
 [21] *Veszteséges lehet a hajógyári diáksziget.* Népszava 1994.08.19. 3. p.
 [22] *A diáksziget folytatódik.* Népszabadság 1994.08.22.
 [23] U.P.: *Béke és szeretet a Diákszigeten.* Népszabadság 1994.08.24.
 [24] UJ PÉTER: *Egy hét együttlét.* Népszabadság 1994.08.27. 32. p.
 [25] RÉCZEI TAMÁS: *Kettős látás.* 168 Óra 1994.08.30. 20-21. p.
 [26] TÉZÉ-DÉGÉ: *Szerwoodstock.* Reform 1994.09.02.
 [27] TÓDOR JÁNOS: *Csupán egy csontrészeg pesti polgár.* Magyar Narancs 1994.09.03.
 [28] GARGYA BALÁZS: *Óbuda '94.* Vas népe 1994.09.03.
 [29] *Szigeti veszedelem.* HVG 1994.09.05. 95-97. p.
 [30] D.E.: *Kábítószer nem, tanácsot viszont adnak a drogbuszon.* Magyar Hírlap 1994.09.05. 6. p.
 [31] VIRÁG F. ÉVA: *A nonkonformizmus ígérete.* Magyar Hírlap 1994.09.09. 15. p.

- [32] Müller Péter *Sziámi meg egy világfesztivál.* Respublika 1994.09.09.
 [33] *Diáksziget 1994.* Respublika 1994.09.09.
 [34] KINCSE MERCÉDESZ: *A magyar (Vlagy)woodstock.* Respublika 1994.09.09.
 [35] HEGYI IMRE: *Város a semmiből.* 168 Óra 1994. 09.13.
 [36] H.L.L.: *Jövőre költözik a Diáksziget.* Magyar Nemzet 1994.09.13.
 [37] KATONA KLÁRE: *A magyarázhatatlan védelmében.* Magyar Hírlap 1994.09.21. 13. p.

1995

- [38] GÖBÖLYÖS: *Drogmentő Sziget,* Reggeli Kurir 1995.02.02. 2. p.
 [39] SZENTGYÖRGYI ARNOLD: *Drogokkal él boldog, boldogtalan.* Magyar Hírlap 1995.03.24. 4. p.
 [40] UJ PÉTER: *Zámbó Jimmy királysága IV.* Népszabadság 1995.04.07.
 [41] UJ PÉTER: *Augusztusban ismét Diáksziget.* Népszabadság 1995.06.06.
 [42] K.R.: *Ismét egyhéten át szól a zene.* Magyar Hírlap 1995.07.11. 8. p.
 [43] *A világ legjobb fesztiválja.* Népszava 1995.07.26. 12. p.
 [44] TÖRÖK MÓNKA: *Belépés csak karkötővel.* 168 Óra 1995.07.28. 38. p.
 [45] K.H.G.: *A tolerancia szigete.* Magyar Hírlap 1995.07.31. 13. p.
 [46] UJ PÉTER: *A Clawfinger lesz a Sziget sztárja.* Népszabadság 1995.08.04.
 [47] SÓS B. PÉTER: *Flaszternyár: Diáksziget '95.* Népszabadság 1995.08.14.
 [48] UJ PÉTER: *Irány a sziget!* Népszabadság 1995.08.16.
 [49] S.GY.: *Diáksziget '95,* Népszabadság 1995.08.17.
 [50] *Buli van a szigeten.* Népszabadság 1995.08.18.
 [51] ZSIDAI PÉTER: *(Diák)sziget '95,* Élet és Irodalom 1995.08.18. 6. p.
 [52] U. P.: *Hétvégi nézőcsúcs a Szigeten.* Népszabadság 1995.08.19.
 [53] *Az Esti Hírlap megkérdezte Fodor Gábort.* Esti Hírlap 1995.08.21. 9. p.
 [54] H.I.: *A technika fontosabb a léleknél.* Magyar Hírlap 1995.08.21. 13. p.
 [55] BIHARI LÁSZLÓ: *Mi a Sziget?* Magyar Hírlap 1995.08.21. 13. p.
 [56] TÖRÖK MÓNKA: *Szigeti veszedelem.* 168 Óra 1995.08.22. 38. p.
 [57] *Színes ifjúsági mámor.* Mai Nap 1995.08.22.
 [58] SZŰ. L.: *Médiacsata a Diákszigeten.* Népszabadság 1995.08.22.
 [59] GÖBÖLYÖS N. LÁSZLÓ: *Éjszak is dél.* Kurir 1995.08.22.
 [60] NÉMETH H. ERZSÉBET: *Szélmalomharc a tisztaságért.* Magyar Hírlap 1995.08.22. 8. p.
 [61] GÖBÖLYÖS: *Esőben az erő.* Kurir 1995.08.23.
 [62] ARTIN: *Sziget, szeggel.* Kurir 1995.08.23.
 [63] SISO: *Ördög Sziget.* Magyar Narancs 1995.08.24. 28. p.
 [64] GÖBÖLYÖS N. LÁSZLÓ: *Sziget, közben.* Kurir 1995.08.24.
 [65] TENCZER GÁBOR: *Három ezer hordó sör fogyott keddig.* Népszava 1995.08.24.
 [66] DRÁVUCZ PÉTER – KOVÁCS RÓBERT: *Szigetvilág Budapesten.* Magyar Hírlap 1995.08.25. 10. p.
 [67] TENCZER GÁBOR: *Zárómérleg: kétszáz ezer látogató.* Népszava 1995.08.25.
 [68] UJ PÉTER: *Lazán, nyugodtan, foszló karszalaggal.* Népszabadság 1995.08.26.
 [69] *Soha többé diákszigetet-javasolja a kisgazda városatyja.* Magyar Nemzet 1995.08.28.
 [70] MARTON LÁSZLÓ TÁVOLODÓ: *Vissza kéne vonnom.* Magyar Narancs 1995.08.31. 32. p.

- [71] WEYER: *Kilencvenöt százalék*. Magyar Narancs 1995.08.31.
 [72] MARLÓ: *Nem hivatalos sztorik*. Magyar Narancs 1995.08.31.
 [73] ALFA: *Simogatnak, tömeg, rendben*. Magyar Narancs 1995.08.31.
 [74] M.L.T.: *Oldás és borulás*. Magyar Narancs 1995.08.31. 33. p.
 [75] BAKÁCS TIBOR SETTENKEDŐ: *Fölér egy lufival*. Magyar Narancs 1995.08.31. 33. p.
 [76] *A mérleg*. Magyar Narancs 1995.08.31. 33. p.
 [77] K.B.: *Nyereséget hozott a Sziget '95*. Magyar Hírlap 1995.09.02.

1996

- [78] DRÁVUCZ PÉTER – KOVÁCS RÓBERT: *A sziget polgárjogot nyert*. Magyar Hírlap
 [79] *Diáksziget augusztusban negyedszer*. Magyar Hírlap 1996.05.24. 19. p.
 [80] KOVÁCS GERGELY: *Szénsavas fesztivál*. Magyar Hírlap 1996.07.16. 8. p.
 [81] KECSKEMÉTI JÓZSEF: *Cél a talpon maradás*. Világgazdaság 1996.08.09.
 [82] UJ PÉTER: *A mi kis Woodstockunk*. Népszabadság 1996.08.10.
 [83] D.P. – K.R. – K.G.: *Szerdától Pepsi Sziget*. Magyar Hírlap 1996.08.12.
 [84] *Szerdától Pepsi Sziget*. Magyar Hírlap 1996.08.12. 8. p.
 [85] KISKÁTÉ: *Lopás a Szigeten*. Mai Nap 1996.08.13.
 [86] MARTON LÁSZLÓ TÁVOLODÓ: *Kincses Sziget*. Magyar Narancs 1996.08.15.
 [87] K.H.G.: *Levellers, Sonic Youth a Pepsi Szigeten*. Magyar Hírlap 1996.08.16.
 [88] B.Gy.: *Bereményi az írás szabadságáról*. Magyar Hírlap 1996.08.16.
 [89] TENCZER GÁBOR: *Nyugodt tömeg, kósza hülyék*. Népszava 1996.08.16.
 [90] TENCZER GÁBOR: *Harmincezren a második napon*. Népszava 1996.08.17.
 [91] UJ PÉTER: *Senki sem siratja a rockot*. Népszabadság 1996.08.17.
 [92] GÖBÖLYÖS: *Rémület a színpadon*. Kurir 1996.08.17.
 [93] SZABÓ ZOLTÁN ATTILA: *Szabad volt a toroköblítés*. Esti Hírlap 1996.08.21. 4. p.
 [94] SÓS B. PÉTER: *Szigetelés*. Népszabadság 1996.08.22.
 [95] DUDÁS GERGELY: *Kólaháború a béke szigetén*. Népszabadság 1996.08.22.
 [96] NÉMETH ERZSÉBET: *Áramfogyasztási rekord*. Magyar Hírlap 1996.08.23. 6. p.
 [97] POGONYI LAJOS: *A Diáksziget a végletek szigete*. Népszabadság 1996.08.24.
 [98] LANG MAGDA: *És nem szól ránk a házmester*. Magyar Hírlap 1996.08.26. 6. p.
 [99] KECSKEMÉTI JÓZSEF: *Pepsi sziget '97-ben Coca-mentes övezet*. Világgazdaság
 1996.08.27.
 [100] UJ PÉTER: *Sziget, utoljára*. Népszabadság 1996.08.28. 7. p.
 [101] SZAKÁCS GÁBOR: *Pepsi-sziget*. Demokrata 1996.08.29. 25. p.
 [102] BODOKY: *Kristálykeserű*. Magyar Narancs 1996.08.29.
 [103] NAGY ÁKOS: *Kétszáz ezer ember mint egy meghitt klub*. Reform 1996.09.03. 64-65. p.
 [104] Arther Katalin: *Mentálhigiénéről mindenkinek*, Magyar Hírlap 1996.09.10. 15. p.
 [105] *A szakadék mesterséges*. Magyar Hírlap 1996.10.05. 11. p.
 [106] MJ: *Biztonságosabb a Hajógyári-sziget*. Vasárnapi Hírek 1996.08.18.
 [107] *Elszigetelő Sziget*. Reform 1996.11.12. 42. p.

1997

- [108] JAKUS ILONA: *Félhangok*. HVG 1997.05.10.
 [109] TÍMÁR GYÖRGY: *Hadrianus vagy Nirvana?* Népszabadság 1997.07.25.
 [110] *Belépés csak karkötővel*. Népszava 1997.07.28. 11. p.
 [111] K. R.: *Drágább lesz a Sziget*. Magyar Hírlap 1997.07.30.
 [112] U.P.: *A Prodigy és David Bowie lesznek a Sziget legnagyobb sztárjai*. Népszabadság
 1997.07.31. 11. p.
 [113] K. H. G.: *Van-e élet a Rock'n Rollon túl*. Magyar Hírlap 1997.08.01.
 [114] *Pepsi Sziget (ajánló)*. Reform 1997.08.05. 65. p.
 [115] KOVÁCS GERGELY: *A tolerancia szigete*. Magyar Hírlap 1997.08.06.
 [116] *Szintetikus Pepsi-Sziget*. Magyar Hírlap 1997.08.07.
 [117] RETKES ATTILA: *Múzeum-e a komolyzene?* Magyar Hírlap 1997.08.07. 8. p.
 [118] G.Z.: *Civil ruhás nyomozók vigyáznak a Pepsi Szigeten*. Magyar Hírlap 1997.08.07.
 17. p.
 [119] V.f.: *Nyolcszáz program a Diákszigeten*. Magyar Nemzet 1997.08.08.
 [120] VAJNA TAMÁS: *Rap-iga és techno-import*. HVG 1997.08.09.
 [121] *Sziget '97*. HVG 1997.08.09.
 [122] K. H. G.: *Kell egy hét együttlét*. Magyar Hírlap 1997.08.10.
 [123] CS.SZ.: *Csütörtöktől ismét Diáksziget*. Új Magyarország 1997.08.11. 10. p.
 [124] KOVÁCS RÓBERT: *A Sziget-lakó*. Magyar Hírlap 1997.08.11.
 [125] *Kultuszzenekarok a Pepsi Szigeten*. Magyar Hírlap 1997.08.12.
 [126] UJ PÉTER: *Az Öreg Halász és a Fender szigete*. Népszabadság 1997.08.13. 20. p.
 [127] *Holnaptól Sziget a Szigeten*. Népszabadság 1997.08.13. 1. p.
 [128] *Szabadság vagy a szabadoság tanyája*. Népszava 1997.08.13. 11. p.
 [129] KECSKEMÉTI JÓZSEF: *A sztárok borították a büdzsét*. Világgazdaság 1997.08.13. 1. p.
 [130] SÜTŐ GEORGINA: *Magyarok tizedannyiért*. Magyar Hírlap 1997.08.14. 17. p.
 [131] S.B.P.: *Szigetről kezdőknek és haladóknak*. Népszabadság 1997.08.14. 29. p.
 [132] *Elindul a Sziget, ki tudja, hol áll meg*. Népszava 1997.08.15. 9. p.
 [133] G.N.L.: *Szigetáradat*. Kurir 1997.08.15.
 [134] U.P.: *Forró nyár, forrongó sziget*. Népszabadság 1997.08.15. 5. p.
 [135] *David Bowie meg az olajos hordók*. Népszava 1997.08.16. 11. p.
 [136] K.H.G.: *Angol acid jazz és klasszikus punkzene a Szigeten*. Magyar Hírlap 1997.08.16.
 20. p.
 [137] FARKASHÁZY TIVADAR: *NDK-Sziget*. Népszabadság 1997.08.16.
 [138] SÓS B. PÉTER: *A Tilos-függés*. Népszabadság 1997.08.16.
 [139] *David Bowie itt volt – a Prodigy nem jön a Szigetre*. Népszabadság 1997.08.16.
 [140] TYÁPAI KATI: *Tendálsz, sajnos nem vádom, ti vájátok?! Magyar Nemzet*
 1997.08.16. 13. p.
 [141] Sz.A.J.: *„Nincs hangzavar?”* Magyar Hírlap 1997.08.16. 20. p.
 [142] HÁMORI ESZTER: *Hangolnak a hazai zenészek*. Figyelő 1997.08.17.
 [143] S.B.P.: *Kiverte őket a víz*. Népszabadság 1997.08.18.
 [144] DIMÉNY JULIANNA: *Hamar elszáll a drog energiája*. Népszava 1997.08.18. 13. p.
 [145] U.P.: *Korai öröm árengedménnyel*. Népszabadság 1997.08.18.

- [146] TYÁPAI: *Baseballütők, géppisztolyok a Diákszigeten*. Magyar Nemzet 1997.08.19.
- [147] GAZDA ALBERT: *Hanghatások*. 1997.08.19.
- [148] *Békés őrzőngés ővszerrel*. Népszava 1997.08.19.
- [149] STARK R. LÁSZLÓ: *Szigeti veszedelem*. Magyar Hírlap 1997.08.19. 7. p.
- [150] *Vita a szigeti hangzavarról*. Népszabadság 1997.08.21. 15. p.
- [151] SZŐNYEI: *Bowie beszél*. Magyar Narancs 1997.08.21.
- [152] PARA KOVÁCS IMRE: *Nárcisz és pszichózis*. Magyar Narancs 1997.08.21.
- [153] KISZLER FERENC: *Interjú Fodor Gáborral*. Magyar Nemzet 1997.08.21.
- [154] SÓS B. PÉTER: *Sziget-mérleg: sima siker*. Népszabadság 1997.08.22.
- [155] SÓS B. PÉTER: *Kincses Sziget*. Népszabadság 1997.08.22. 11. p.
- [156] *Bezár a Sziget-fesztivál*. Népszabadság 1997.08.22.1. 11. p.
- [157] UJ PÉTER: *Milyen az én Szigetem*. Népszabadság 1997.08.23. 9. p.
- [158] BOROS ISTVÁN: *Jelentés a labirintusból*. Magyar Nemzet 1997.08.23.
- [159] KOVÁCS RÓBERT – SENDEL FERENC: *Csend, rend, sziget '97*. Magyar Hírlap 1997.08.23. 17. p.
- [160] *Rekordokat döntött a Diáksziget*. Népszava 1997.08.23.1. 11. p.
- [161] *Levelek*. Magyar Hírlap 1997.08.25.
- [162] BEB: *Kólakor*. Kurir 1997.08.26.
- [163] F.D.J.: *Vissza a Szigetre*. Magyar Narancs 1997.08.28. 32-33. p.
- [164] SZAKÁCS GÁBOR: *A kincses sziget*. Magyar Fórum 1997.08.28.
- [165] SZINAI JÁNOS: *Még mindig Sziget*. Magyar Hírlap 1997.08.28. 6. p.
- [166] SZAKÁCS GÁBOR: *Kormánypárti korszó sörök*. Demokrata 1997.08.28. 40-42. p.
- [167] VARGA ANDRÁS: *A legújabb generáció*. Demokrata 1997.08.28. 42-43. p.
- [168] PATAY GÁBOR: *Diáksziget-Drogsziget*. Új Magyarország 1997.08.30. 13. p.
- [169] RÁCZ ANDRÁS: *Sziget'97 – bódulatban*. Magyar Hírlap 1997.09.02.
- [170] KARCSAY REZSŐ: *Miért hangos a Diáksziget?* Magyar Hírlap 1997.09.04. 13. p.
- [171] *Nagy fesztivál, kis károk*. Népszava 1997.09.11.
- [172] P.L.Á: *Szigeti veszedelmek*. Blikk 1997.09.25.
- [173] BONIFERT MÁRIA: *A Diáksziget az új középosztályé*. Népszabadság 1997.09.26. 1. p.
- [174] POPPER PÉTER: *Prűdügy*. Népszabadság 1997.09.29.
- [175] BALLA ISTVÁN: *Szigeti Veszedelmek*. SANSZ 1997/9. szám 10. p.
- [176] Tallózó 1997/34. szám 1542. p.
- 1998**
- [177] K. H. P.: *Szigetfesztivál csak éjfélig*. Magyar Hírlap 1998.04.09.
- [178] TERENCSENÝI ZOLTÁN: *Az idén is lesz Diáksziget*. Népszabadság 1998.04.09.
- [179] VARGA CSILLA: *Néma Sziget*. Kurir 1998.04.09.
- [180] FAZEKAS-RUCK: *Óvatosság Óbudán - Diáksziget szolid hangerővel*. Magyar Nemzet 1998.04.10.
- [181] K. H. P.: *Pepsi sziget számokban*. Magyar Hírlap 1998.05.11.
- [182] KECSKEMÉTI JÓZSEF: *Hang-szigetelés*. Világgazdaság 1998.07.10.
- [183] T.Z.: *A lehalkított diáksziget*. Népszabadság 1998.07.24.
- [184] D.G.-K.E.J.: *Adósság nélkül indul a Pepsi-Sziget*. Világgazdaság 1998.07.31.
- [185] KECSKEMÉTI JÓZSEF: *Próba a Pepsi-Szigetre*. Világgazdaság 1998.08.03.
- [186] H.P.: *Készülnek a Szigetre*. Kurir 1998.08.04.
- [187] GÖBÖLYÖS: *Mindenki szigete*. Kurir 1998.08.05.
- [188] F.Zs.: *Hangkommandó járt az éjjel a Szigeten*. Népszabadság 1998.08.05.
- [189] *Mától újra szól a zene a Szigeten*. Népszava 1998.08.05.1. 11. p.
- [190] U.P.: *Negyedmillió látogatót várnak*. Népszabadság 1998.08.06. 8. p.
- [191] *Nyereséges lehet a Pepsi-Sziget*. Magyar Hírlap 1998.08.06.
- [192] SZE. G.: *Jól hangszigetelt a Sziget*. Magyar Hírlap 1998.08.07.
- [193] PETRI LUKÁCS ÁDÁM: *„Nem érzek már semmi vágyat...”*. Népszava 1998.08.08.
- [194] K.G.: *Hiúsítsuk meg a tömeges ifjúságrontást a Diákszigeten*. Blikk 1998.08.08.
- [195] KOVÁCS GERGELY: *A „Szigetelés” filozófiája*. Blikk 1998.08.08.
- [196] SZENDREI LŐRINC: *Az örület, a meditáció és a találkozások szigete*. Magyar Nemzet 1998.08.08. 13. p.
- [197] K. H. G. – SZ. G.: *Ma és holnap csúcs a Szigeten*. Magyar Hírlap 1998.08.10.
- [198] KISS VIKTOR: *Kócos rockerek után sírva*. Népszabadság 1998.08.10.
- [199] *Kultúrkemping*. Mai Nap 1998.08.10. 20. p.
- [200] UJ PÉTER: *Viceminisztérium*. Népszabadság 1998.08.12.
- [201] TÖRÖK MÓNKA – SENDEL FERENC: *Szárazon, vízben – Szigeten*. Magyar Hírlap 1998.08.13. 11. p.
- [202] B.T. – V.M.P.: *A hétvégére megtisztul a Sziget*. Népszabadság 1998.08.13.
- [203] K.V.: *Kevesebb volt a drog a Szigeten*. Népszabadság 1998.08.13.
- [204] *Véget ért a szigeti veszedelem*. Népszava 1998.08.13. 3. p.
- [205] KR: *Lecke fiataloknak*. Magyar Narancs 1998.08.13. 28. p.
- [206] PÉESZER: *Tej, út, rendszer*. magyar Narancs 1998.08.13. 22-23. p.
- [207] LEGÁT TIBOR: *Túlélés*. Magyar Narancs 1998.08.13. 26-27. p.
- [208] LEGÁT TIBOR: *Mint a búcsúban*. Magyar Narancs 1998.08.13. 26. p.
- [209] PARA KOVÁCS IMRE ÉS IMRÉNÉ: *Már mindenki senki*. Magyar Narancs 1998.08.13. 27. p.
- [210] PISISO: *Test a lelke mindennek*. Magyar Narancs 1998.08.13. 28. p.
- [211] TOROCZKAY LÁSZLÓ: *Hiába fülel Óbuda, hiába szaglász drogkutya*. Magyar Fórum 1998.08.13. 11. p.
- [212] UJ PÉTER: *Osztálytalálkozó*. Népszabadság 1998.08.15.
- [213] CSERI PÉTER: *A Diáksziget az új középosztályé?* Népszabadság 1998.08.15.
- [214] LŐCSEI: *Drogkutya*. Magyar Nemzet 1998.08.15.
- [215] SZÉP ZOLTÁN JÁNOS: *Egy sátorba minden sztár benézett*. Blikk 1998.08.15. 11. p.
- [216] SZEPESSY ANDRÁS: *Pepsi-szigeti útikalauz*. Reform 1998.08.18. 28. p.
- [217] SZAKÁCS-VARGA – VÉGH: *Szigetmelengető*. Demokrata 1998.08.20. 40-41. p.
- [218] PACZY GERGŐ: *Élő csocsó, vagy amit akartok*. Napi Magyarország 1998.08.29.
- [219] Tallózó 1998/34. szám 1620-1623. p.
- 1999**
- [220] RÁDAY MIHÁLY: *Kincses sziget*. Népszabadság 1999.04.24.
- [221] *Meddig kell az együttlét?* Népszabadság 1999.07.28.
- [222] KIRÁDY ATTILA: *Szigeti elszigetelődés – új generációs szakadék*. Népszava 1999.07.31.

- [223] SZIGET: *Növekvő külföldi érdeklődés.* Népszabadság 1999.08.02.
- [224] *Negyedmillió látogatót várnak a Szigetre.* Magyar Hírlap 1999.08.03. 1. p.
- [225] *Pepsi Sziget máától egy héten át.* Magyar Hírlap 1999.08.04.
- [226] NAGY N. PÉTER: *Egy jó hely.* Népszabadság 1999.08.04.
- [227] *Zsúfolt Sziget-nyitány.* Magyar Hírlap 1999.08.05.
- [228] *Ezerrel!!!* Népszabadság 1999.08.05.
- [229] DRELYÓ ÁGNES: *Benépesült a Sziget, szól a zene.* Népszava 1999.08.05.
- [230] N.Sz.: *Botyránnyal nyitott a Pepsi Sziget.* Blikk 1999.08.05.
- [231] *Sziget '99.* HVG 1999.08.05.
- [232] *Szigetcsúcsok a nyitónapon.* Magyar Hírlap 1999.08.06.
- [233] DRELYÓ ÁGNES: *Nagyüzem a Szigeten.* Népszava 1999.08.06.
- [234] *Hátizsák, sátor, színes forgatag.* Napi Magyarország 1999.08.06.
- [235] N.Sz. – R.R.: *A Viszkis-pólok népszerű viselet a Pepsi Szigeten.* Blikk 1999.08.06.
- [236] KÓCZÁN PÉTER: *„Kezdetben mindegy” volt, mi a program.* Élet és Irodalom 1999.08.06.
- [237] SENDEL FERENC: *Csak cukrosbácsik és szatírok nincsenek.* Magyar Hírlap 1999.08.07.
- [238] S.T.: *Sziget, nyolc óra munka, nyolc óra pihenés.* Népszabadság 1999.08.07.
- [239] *Hétvégi zajos örület.* Magyar Hírlap 1999.08.07.
- [240] *Sziget-programajánló.* Népszava 1999.08.07.
- [241] M.S.: *Részeg ámokfutó nő rombolt a Pepsi Szigeten.* Blikk 1999.08.07.
- [242] H.Z.: *Duóban szólóznak.* Mai Nap 1999.08.07.
- [243] H.Z.: *Enikő emberei.* Mai Nap 1999.08.07.
- [244] SZÉP ZOLTÁN JÁNOS: *Buli van a Szigeten.* Vasárnap Blikk 1999.08.08.
- [245] HAMVAS ATANÁZ: *Elszigetelődés.* Mai Nap 1999.08.08.
- [246] TAMÁSI OROSZ JÁNOS: *Századvégi szigetlakók.* Vasárnap Hírek 1999.08.08.
- [247] *Szigetország.* Vasárnap Reggel 1999.08.08.
- [248] *Emmaróza, macsi „Balsi”.* Diáksziget, Népszabadság 1999.08.09.
- [249] MEHLHOFFER TAMÁS: *A Sziget emigránsai.* Népszabadság 1999.08.09.
- [250] M.H.T.: *Bejárták a Szigetet.* Népszabadság 1999.08.09.
- [251] *Egy bejárás anatómiája.* Népszabadság 1999.08.09.
- [252] *Hétvégre megtelt a Sziget.* Magyar Hírlap 1999.08.09.
- [253] REGÉNYI: *Buli és mámor kifulladásig.* Magyar Nemzet 1999.08.09.
- [254] KERÉKGYÁRTÓ GYÖRGY: *A Szigeten a helyzet változatlan.* Napi Magyarország 1999.08.09.
- [255] DÉVÉNYI ISTVÁN: *A világ színpada.* Napi Magyarország 1999.08.09.
- [256] DRELYÓ ÁGNES: *Hőség, nosztalgiazás és őrzöngés a Szigeten.* Népszava 1999.08.09.
- [257] SÁNDOR KATALIN: *Körhinta zuhan a tömegbe.* Mai Nap 1999.08.09.
- [258] H.K.: *Feróék és egy sikercsapat.* Mai Nap 1999.08.09.
- [259] *Csokivilágrekord a Pepsi Szigeten.* Blikk 1999.08.09.
- [260] *Lezuhan a szigeti körhinta.* Magyar Hírlap 1999.08.10.
- [261] ÁBRAHÁM GERGELY: *Folytatás vidámpark nélkül.* Népszabadság 1999.08.10.
- [262] FÉDERER ÁGNES – POGONYI LAJOS: *Ez még csak a hetedik.* Népszabadság 1999.08.10.
- [263] F.Á.: *A mentőautóban tudta meg, hogy lezuhan.* Népszabadság 1999.08.10.
- [264] *Tragédia a Pepsi Szigeten.* Népszava 1999.08.10.
- [265] *Leszakadt egy körhinta a diákszigeten.* Magyar Nemzet 1999.08.10.
- [266] P.G.: *Súlyos baleset a Szigeten.* Napi Magyarország 1999.08.10.
- [267] *Életveszélyes a Szigeten leszakadt körhinta áldozata.* Blikk 1999.08.10.
- [268] *Tömegbe repült a szigeti körhinta.* Mai Nap 1999.08.10.
- [269] *Arany Ászok Grundeszliga.* Nemzeti Képes Sport 1999.08.10.
- [270] *Polgárjogot nyert nyári multikulturalitás.* Népszava 1999.08.11.
- [271] *Elmaradt a polgárpukkasztás, kívül maradt a kemény drog.* Blikk 1999.08.11.
- [272] *Szerencsétlen szerkezet.* Mai Nap 1999.08.11.
- [273] *Milliárdos üzlet lett a Sziget.* Magyar Hírlap 1999.08.12.
- [274] *Szigeti balesetek.* HVG 1999.08.12.
- [275] UJ PÉTER: *Sziget volt, sziget lesz.* Népszabadság 1999.08.14.
- [276] NAGY ILDIKÓ EMESE: *Csak a vesztesek hiányoztak.* Magyar Hírlap 1999.08.26.

Az összeállítást Pató Erika készítette.

Gábor Kálmán

Pepsi Island Festival '99

Theses

◆ The festival is a festival of the middle-class. Both our research with students in secondary and higher level education confirm that the changes among young people are closely related to the transformation of the Hungarian society, more precisely the formation of the new class structure of the society. The emergence of a market-based economic system has played a significant role in the formation of the new class structure. When considering the family background of young people studying in secondary education, we can observe that a significant group, nearly one fifth of the students have a middle-class background (which consists of two large groups: the middle and lower level managers of state-owned companies, and the proprietors, managers and middle and lower level managing staff of the middle-sized private companies). Another large proportion, approximately one fourth of the students in secondary education has a petit bourgeoisie background (we called petit bourgeoisie the class involving the entrepreneurs with one to five employees or without employees). A third group, about one tenth of the secondary level students have a family background of professional parents. A fourth significant group consists of the students with working-class background: almost one third of the students belong to this group. The formation of the new class structure shows the embourgeoisement (formation of the middle-class), with all the consequences of this process. This process in the Hungarian society does not dissolve the selection mechanisms existing in the secondary level school system, it does, however, change its roles. About 15 per cent of the students in general secondary schools have a working-class background, compared to the respective proportion of almost one third in technical secondary and vocational schools, which means that there are similar proportions of working-class students in the technical secondary schools that enables the students to obtain a general certificate of education (which is needed for higher level studies) as in vocational schools. We can also see, however, that one of the groups, the students with petit bourgeoisie background are present both in general and in technical secondary schools in approximately the same proportions, about one fourth of these students belong to this group. The embourgeoisement of the Hungarian society is a key factor not only in the education of young people but also in the life planning and life styles of young people. It leads to a greater independence of young people, in which the evolvement of the independent consumer status of young people has a decisive role. Our data indicate that the embourgeoisement of the society not only means tendencies for longer period of education for young people, better material circumstances for the families, but it also means that young people possess an increasing number of their own consumer goods, which tendency is especially conspicuous with the petit bourgeoisie. The data obtained at the Pepsi Island Festival confirms this tendency: on the one hand, those participants of the festival who study (students in general secondary schools, in

colleges, universities) mostly come from families that have been deeply effected by the embourgeoisement of the society, on the other hand, those participants of the festival who work, as for example the working-class youngsters, are the ones for whom embourgeoisement is an attractive alternative.

◆ As a consequence of the embourgeoisement, young people appear as consumers. An increasing proportion of young people possess their own consumer goods, especially goods produced by the entertainment and the vehicle industry. High school students are increasingly more important consumers of the entertainment industry, the fast food restaurants, and, slowly, the vehicle industry, which makes it increasingly wide-spread for young people to obtain not only their driving licenses but also their first bank cards by the time they are 17-18 years old. The independence of young people as consumers depends on the material growth of the society, it is no coincidence therefore, that this tendency is the clearest in our research conducted among the high school students in Győr, and this tendency is even clearer among the participants of the festival. The educational youth period has an important accompanying phenomenon, namely that young people become one of the most important target groups of the consumer and entertainment industry (of fashion and sports goods, cultural and leisure services, etc.). Consumption today has a homogenizing rather than differentiating effect. Our data from Győr, for example, show that in possessing entertainment goods or products of the vehicle industry (e.g. a motorbike), there are less differences among the parents of young people, and the differences are especially low when we examine the possessed own goods (e.g. among students of general and technical secondary schools). The results are similar when we take a look at the basic conditions for gaining independence, for example two thirds of the young people have their own rooms, and this number is almost 60 per cent even among the elementary school students with the lowest status.

◆ Early independence and parallel study and work equals increasing consumption for the participants of the festival. It is also noticeable in the life plans and biographies of the participants of the festival that young people today gain independence earlier while they finish their studies later, and marriage follows the serious relationships also later. When we compare the life plans of the participants of the festival and those of the high school students, it is apparent that the participants of the festival gain independence about a year earlier than an average high school student: they go out for the first time at the age of 14, gain their first sexual experience at the age of 16, and make their first independent summer vacation at the age of 17. As opposed to this, they plan to finish their studies almost two years later and a year later, at the age of 23 to get their first full-time job. On the average they plan to get married about two years later than the average high school student, at the age of 28. We can observe a tendency among the participants of the festival that is increasingly characteristic of young people worldwide, namely that the significant life-events do not follow each other in a linear sequence. Fifteen per cent of the participants of the festival work and study parallelly. Today one tenth of the high school students, and more than half of the college and

university students work besides doing their studies. Both the competition on the labor market and the challenges of the consumption industry motivate them to take on jobs, or rather to take on jobs when they come across a favorable opportunity. That is why it happens increasingly more often that college and university students all over Europe intermit their studies to take on well-paying jobs, for instance at a multinational or a private company, or continue their studies besides working. The early independence of young people, and working besides studying is accompanied by an increased use of consumer goods on the one hand, and on the other hand the more intensive work increases young people's needs for intensive entertainment. The data confirm this statement: the proportion of the participants of the festival possessing any of the asked consumer goods is larger than the average for young people, and due to the increased stress they are exposed to, more of them use the stress releasing techniques (smoking, alcohol, drugs).

◆ As a result of the changes in the 1990s, the leisure activities of young people have been transmitted to the entertainment industry that has evolved on market-oriented principles in the nineties. This process happened gradually, in the beginning the schools, the youth centers, the culture centers were under pressure to organize programs that had the primary aim of earning profit, by the second half of the decade these programs have been organized by professional market-oriented organizers (e.g. in schools, too). It also means that the crisis of the student governing bodies has deepened by the end of the nineties, since organizing programs was considered as one of the most important functions of these bodies. During our research projects we found that the emergence of the entertainment industry leads to increased dangers for the young people living in depression areas compared to young people living in prosperous areas. The appearance of the entertainment industry in itself decreases the possibilities for direct control over young people, at the same time it increases the role of consumer culture as a provider of life-style patterns. As an immensely important part of the entertainment industry, the media targeting young people have also appeared, by which a specific 'channel' takes shape, one that mediates cultural patterns (concerning clothing, behavior, life-style, etc.) to young people (which can be compared to a one-way street, in which young people know the adults while the adults do not know young people). With this process young people are isolated from adults, which assists to a decreasing control of the adults over young people, and the more conservative the norm and value system of a local community is, the more conflict-laden the relationship of young people and adults is.

◆ The lack of diversification in the entertainment industry and the Pepsi Island Festival. The independence of young people, which is accompanied by their independence in choosing the patterns they accept, leads to an increasingly varied independent youth culture. However, as our research among high school and university students show, this youth culture lacks diversity in some aspect, because during the period when the entertainment industry emerged, those institutions which in the end of the eighties and the beginning of the nineties laid emphasis on cultural

patterns presenting the openness of society found themselves in crises, and gradually ceased to exist, since they could not be 'competitive' on the market: the civil organizations of young people either turned into market-oriented services, or were integrated by politics. Those youth culture groups that are not so numerous, or do not represent a spending power large enough to make the leisure services designed for them profitable on the market, lose their basic conditions for existence, therefore, the lack of diversification of the youth culture in this respect not only failed to strengthen the status of citizenship of young people, but it 'bought it'. Neither the schools, nor any other institutional structure paid attention to this process, therefore youth culture has not moved towards tolerance and acceptance of differences, but rather towards intolerance and aggression. This process is also problematic due to the fact that the transition has resulted in an increased competition in the society, a competition that not only has winners but losers, too, and those cultural patterns become more and more significant that are characterized by intolerance towards the losers and the weak. Aggression, therefore, towards the weak, the vulnerable plays an increasing role in the youth culture. What we have found, however, on the Pepsi Island Festival is the opposites of these tendencies.

◆ The life-styles of the participants. In order to learn more about the participants, we are going to take a closer look at an important characteristic of the festival, the different tents and their audience. In this brief analysis we concentrate on those tents/stages that were chosen by a relatively large number of interviewees. This way we can describe the core of the audience attached to specific tents. Our preliminary analysis shows that the different tents attract significantly different audiences. It is important to note that the tents also differ in how much its audience spends during the festival, and also as regards to whether their audiences follow their everyday patterns of spending (e.g. the audience of the Tilos Rádió tent spend much, and the audience of the high culture tents spend little), or change their usual patterns of spending and consider the festival a place where they have fun and consume more than usual (which is characteristic primarily of the audience of the Blues-Rock Stage).

◆ The Z+ Stage was named most often as the favorite site. Its audience is primarily the youngest generation (under 17), within this group, primarily the students of general secondary schools, and those who reject the adult patterns the most. The spending patterns of the audience of the Z+ tent is characterized by lower spending than the average of the festival, the majority spends 501-1000 HUF daily as opposed to the average of 1000-2000 HUF. This audience represents a new generation, since it seems that the primary source of information and patterns for them are the media. This is indicated by the fact that they turned out to be most effected by the promotion campaign of the festival, a far bigger percentage among them found the two promotion figures of the campaign (ST and Izil) 'cool' than among the average participants, and there was virtually no-one among them who did not know these two figures. From the programs of the festival they are more interested than the average participant in the Hungarian bands but less interested in the high culture programs.

◆ Those who attended the programs of the Bahia Stage most often can best be characterized in negative terms, i.e. they are the least likely to be from Budapest, and the least likely to be students in general secondary school. The most characteristic group consists of the 23-24 year-old ones, and those who come from a town (other than Budapest). Their spending in average tends to be over 2000 HUF daily, their average week-end spending when they are not at the festival is the least likely to be between 501 and 1000 HUF. It is also characteristic of this group that the consumption of all three stress-releasing technique that we asked (smoking, drinking alcohol, trying drugs) is significantly higher among them than among the participants in general. It is also characteristic of them that they accept two youth culture groups, drug takers and punks, to a larger extent than the participants in general despite the fact that they do not consider themselves as belonging to these groups more than the other participants do. It is worth noting that this group sees their future with more pessimism than the other participants do. (These are the 23-24 year-old young people from the towns for whom thinking about the future involves the most dilemmas. We know from other research that this is the group for whom the career opportunities are clear but especially because of their attachment to the town they live, they are also aware of the negative aspects and risks of the opportunities, too.) Compared to the other participants, they are more interested in Hungarian bands.

◆ The Wanted Stage has an audience that can be described the best. They are boys, characteristically they either go to vocational school or their highest education is vocational school and they are youth centrist, i.e. young people who reject the institutions of the adult society and give priority to belonging to peer groups. Considered from another point of view it can be seen that the audience is least likely to consist of girls, to be over 25 years old, to have education of college or university. In their spending patterns they are characterized by extremities, both the ones spending 500 HUF the most and those spending more than 5000 HUF daily are present, but the audience of the Wanted Stage is likely to spend over 5000 HUF during a week-end. When examining their attitudes towards youth styles, it can be seen that they reject skinheads even more than the other participants, which is not a coincidence, since the young people who consider themselves punks are strongly over-represented among them. Those considering themselves drug users are also over-represented. Despite the fact that the audience consists people who are relatively younger than the average, there are more among them than in general whose parents are not interested in whether their children attend the festival or not. This can be a reason, coupled with the fact that this is a young, rebellious group that sees his/her own and the society's future in a pessimistic way, that there are relatively more people among them who often drink alcohol (more often than three-four times a week) and have tried drugs.

◆ Approaching the Blues-Rock Stage in negative terms, it can be said that its audience is the least likely to consist of people younger than 19, and more likely to be between 20-22 years old. It is also characteristic of this audience that they are less likely to be students. They characteristically spend between 2000 to 5000 HUF a day during a

festival but they spend significantly less during the weekends, which shows that they consider the festival an event where they can have fun and spend more than usual. This is a relatively elder group that accepts the youth styles characteristic of mainly young people (styles like computer-fans and drug-takers) to a lesser extent than the participants in general. It is also characteristic of this group that they are more interested in high culture, and in Hungarian bands (in this respect they are an opposite of the audience of the Z+ Stage).

◆ We cannot point out much distinctive feature of those who mentioned a pub tent as their favorite site in the festival, we can only say that they are likely to be boys, and to spend between 2001 to 5000 HUF daily during the festival. They are likely to spend the same amount during the weekend.

◆ The audience of the Tilos Rádió Tent is characteristically boys and over 20 years old, and likely to work. In concordance with this, they are also likely to spend more than 5000 HUF daily during the festival, and between 2001 and 5000 HUF during the week-ends on entertainment. The biggest difference between this audience and the participants of festival is related to drugs: more people have tried drugs among them and far more consider themselves to be drug users. It is also characteristic of them that they are the most likely to reject yuppies. They are the second generation of the festival; most of them attend the festival from approximately 1996.

◆ The community of the festival. The people we talked to imagine the festival as a form of community that keeps pace with the changes of the nineties, and one that offers a life-style of a chosen community. When we asked about their opinion about the changes in the festival that had taken place in the last couple of years, they said that the organizers of the festival imagined the festival to be formed around ideas and values, to form communities for young people that are formed around their taste in music, around their preferences, and centers around the idea that they have to make their own communities themselves, and identify with it. Some had negative opinions about the changes in the festival (many thought of the change of the name from Student Island Festival to Pepsi Island Festival to be symbolic of the changes), about the fact that the market has received a more significant role but even they deemed the feeling of belonging to a community important. There is a group of young people, who primarily consist of the younger generation, who differ from the elder ones in considering these changes natural, as a consequence of the changes in the whole society, and think that the festival provides with its diverse program opportunities for entertainment from which they can choose. They also think that the increasing market-orientation and increasing competition of the world around them makes it necessary to belong to a community where they can get away from this world, where they can feel free, can face themselves, and can be assured that there are many others who feel the same, live the same way, can gain some sort of strength for the rest of the year to be able to cope the challenges of the outside world. The elder generation of the participants is attached to certain ideas and concepts. Their reasons are centered

around these ideas when they talk about why belonging to a community is necessary, or why different things have to be tried (e.g. drugs as a means of freedom), and this is what created the 'market' for the festival. As opposed to this, those youngsters who grew up in the nineties think that the community of the festival is important because of the intensity of their everyday lives, of their studies, the trial and error nature of their work careers, and the failures they have to face and cope with in many aspects of their lives. They think that this community helps them build their identities. It is important because of their identities, which is the central principle of the participants, because of the building of their identities to have a chosen community, to have more freedom, to be different for some time from what they are in their everyday life, and because they have to try everything to be able to bear reality.

◆ The need to belong to the community of the festival can be interpreted with the consideration of two tendencies: individualization and independence. It is characteristic of these young people that studying has an immense role in their lives. They make tremendous efforts in their studies but they also have good chances to make their dreams true. It is also characteristic of their work careers. However, it is necessary for both their studying and their work careers that they can stand up for their identities and their desires. Two processes are important in this respect: gaining independence and individualization. In every decisions that they make, in their leisure activities, in their education, in choosing a job, in choosing their friends, in decisions about marriage and having children, they have to stand up for themselves, for their identities, at the same time the school, the work-place, a long-lasting friendship, a marriage or having children necessarily restrain their own built identities, consequently their social identities become psychologized. It means that many of these problems and questions are considered as personal problems and questions. That is why the community is considered beneficial if it is the individual who can choose it, that is why choosing one's community has gained so great significance. It also can be seen that a necessary accompanying element of building one's identity and making one's dreams true is to be able to proceed a trial and error way of life as long as possible. We can see from the questionnaires and the interviews that in their consumption patterns these young people represent the social group they come from (i.e. the high school student, or the college and university students, etc.) but when we consider their biography plans, and way of life, we can see that they gain independence earlier than the other members of these groups, and try far more things during their lives and take more risks (e.g. sexuality, alcohol, drugs, smoking). In this respect they experiment with more things, they are more independent, in other words they have 'stronger' identities than young people in general. This has many consequences: earlier independence also means individualization, therefore the chosen friendships within the peer group gain far greater importance. The research confirms this, since for them friendship relations and 'public' spaces, i.e. spaces where they can socialize, be with friends, play a larger role in their lives. These chosen communities play a significant role in their experiments in life, in their willingness to try many things, at the same time belonging to these communities result in dilemmas when they change their life

styles (e.g. as a result of marriage or having a child), since the new life-style raises a dilemma to choose between the social expectations of the new life-style and the community. That is why the festival's community forming nature is significant, because besides providing a place where everyone can really be what he/she wants to be and virtually nothing and no-one restricts him/her in this respect, the festival also provides a place where one can even choose from the various patterns, can receive assertion for the way of life about which he/she might have doubts, and can find comfort for the his/her problems. The comfort can be a psychological one or for the problems of one's identity. It has to be considered that for the majority of young people these chosen spaces are to a large extent restricted in their everyday lives. The entertainment that the festival can give does not exist in their closer environment, not only in respect to the music offered but also to its patterns. It was a surprising for us, too, that the participants of the festival have a taste in music that is very different from what is accessible in the entertainment facilities of even in a larger Hungarian town.

◆ It is obvious from the data of the questionnaires also that one of the central ideas of the festival is tolerance. It is important to ask what behavior patterns are mediated during the festival, does it socialize to any behavior patterns, and if it does, which are these behavior patterns? It is obvious from the data of the questionnaires that one of the central ideas of the festival is tolerance. It is clear from the data that tolerance is an important value in the festival, and is an important phenomenon, too. It constantly reoccurs during the interviews that people said that acceptance, empathy is higher in the festival than in their everyday lives. It is also clear that aggression and being assertive is part of today's world. We cannot even say that the participants of the festival do not accept assertiveness connected to the market and to competition. What they differ from the others is that they deem it important to have an 'island' where they can retreat to from the pushing and the rat race of their everyday world, and that this 'island' should be at least culturally one in which all sorts of differences are tolerated. This is obviously not sought after on some caritative basis but with that on their minds that for their success in life they have to express their difference, therefore they need a community in which they can express this difference and where it is tolerated. This is of course very paradoxical and full of dilemmas, which can be seen in the interviews, too: when the interviewees are asked about their attitudes towards the Roma, many of them felt uneasy, took a long time for thinking, and they accepted Roma people to the largest extent culturally (which can be seen in the entries of the guest book of the Roma exhibition, too). In this respect it can be said that tolerance towards differences does have a socializing force during the festival and that the participants are open to it not only from necessity but also because of their experiences in everyday life.

◆ Differences within the festival and outside the festival. It has to be pointed out that the differences within the festival result in numerous paradoxes, it is this line around which a deeper, more sophisticated community structure can be drawn. As we have seen in relation to the different stages, certain places, styles attract different groups as regards to social circumstances, age, or even gender. These gender, generational, and

social differences in themselves mean different socialization tracks for the individual. Different expectations, values and norms are attached to boys and girls, the teenagers have been socialized in a different way than those in their twenties (take the role of the media, for example), and the youngsters growing up in different social environments (e.g. in towns, or in villages, etc.) not only have different chances in life but also meet different expectations regarding norms and values. It is worth thinking about how much these norms the different youngsters bring with them can live side by side, how much they might turn into sources of conflicts, what are the limits of individualism. Freedom accompanies youth, its spaces are necessary but when young people grow up, when they get married, when they have a child, these 'rules' do not apply to them any more. There is a group, however, that would like to see these 'rules' in the world outside the festival, too, would like to make a consistent behavior from this one, to construct a permanent world of it. Modern world can have isolated parts, such as the Internet, where everyone can find their own world. But from the interviews we can see that the norms accepted in the festival are confined to a large extent only to the festival.

◆ The participants of the festival are the youth of the information society. About one fifth of the participants have cellular phones, more than two fifths have a personal computer, and about the same percentage use the Internet.

◆ The participants of the festival are the youth of a new generation, who form their identity consciously, lay emphasis on the emancipation with regards to gender and to the relationship of young people and adults, in economy and in politics. Almost three fourths are optimistic about their own future, belonging to the peer groups is important for nearly the same percentage, and half of them are interested in politics.

◆ The Pepsi Island Festival is the symbol expressing the world of a new generation. What the participants call the 'feeling' of the festival that is almost impossible to verbalize is very important for them, it includes belonging to this community, finding the experiences related to their fields of interest. In this respect we can say that the festival is a place where a generation thinking in alternativity is being born again.

Translated by Dudik, Annamária Éva

Függelék

J. Clarke – T. Jefferson

A munkásosztály ifjúsági kultúrái¹

Bevezetés

A konferencián Graham Murdock egy korábbi előadásának folytatásaként hangzott el ez a tanulmány, az a tanulmány jelenti a mi érvrendszerünk alapját. Alapvetőnek fogadjuk el Murdock bírálatát az „osztály nélküli” ifjúsági kultúra gondolatával kapcsolatban, ebből kiindulva dolgoztuk ki a munkásosztály ifjúsági kultúráiban megtalálható különböző stílusok elemzését. A dolgozatban a modok² és a skinheadek példájára támaszkodunk. Bár nem tagadjuk, hogy a II. világháború utáni időszakban az ifjúsági kultúra területén általánosabb fejlődés is tapasztalható, úgy gondoljuk, hogy a stílusok elemzése kiemelten fontos, mint annak értelmezése is, ahogyan a stílusok a korszak döntő fontosságú témáit megjelenítik.

Bevezetőként szükségesnek tartunk néhány általánosabb megjegyzést. Először is, ez a dolgozat egy folyamatban levő munka eddigi eredményeit mutatja be; a Centre for Contemporary Cultural Studies átfogó projektje a háború utáni brit ifjúsági kultúrákat vizsgálja. Következésképp mindketten köszönettel tartozunk a projektben résztvevő minden munkatársunknak az itt kifejtett ötletek kidolgozásáért. Külön köszönettel tartozunk azoknak, akiknek a munkáját konkrétan felhasználtuk a tanulmány írása közben, így Brian Robertsnek, akinek Phil Cohenről szóló munkájára nagy mértékben támaszkodtunk, valamint Dick Hebdige-nek, akinek a modokkal foglalkozó munkájából indultunk ki a modok stílusának leírásakor. Szeretnénk továbbá megköszönni Stuart Hall tanácsait és javaslatait. A tanulmányban kísérletet teszünk arra, hogy kritikusan foglalkozzunk a téma alapvető elméleteivel, ami néha más szerzők részletes elemzését is szükségessé teszi.

A dolgozat meglehetősen tömör és sűrített. Ez azért van, mert inkább az ifjúsági kultúrákra vonatkozó teljes elemzésünket akartuk bemutatni, és nem a munka egyetlen kiemelt elemét. Ezért ahelyett, hogy a munka minden egyes aspektusát az azt megérdemlő részletességgel tudtuk volna kifejteni, kénytelenek voltunk tömöríteni néhány nehéz és összetett gondolatot. Reméljük, hogy az olvasó mindezt követni fogja annak reményében, hogy így egy átfogó megközelítést ismerhet meg.

A tanulmány felépítése számos elemzési szint végigjárását követi, hiszen minden egyes elemzési szint szükséges a kérdéses jelenségek teljes megértéséhez. Kiindulópontunk egy szükségszerűen rövid bevezető a háború utáni kapitalista termelés természetéről, valamint annak kapcsolatáról a háború utáni legfontosabb társadalmi változá-

¹Tony Jefferson – John Clarke: Working Class Youth Cultures, 1973, 25. p., Stenciled Papers by CCCS

²A 60-as évek egyik ifjúsági csoportosulása és divatja (a 'modern'-ből); legkedveltebb együttesük a *The Who* volt, életvitelük legfontosabb kelléke a lámpákkal és krómozott visszapillantó tükrökkel fülös számban felszerelt robogó, a hosszú, zöld anorák, a 'purple heart' nevű (az amerikai sebesülési érdemérem nevét viselő) szelíd serkentőszer; esküdt ellenségeik voltak a rockerek, akiknek torzonzorzságával szemben ők mindig „jólfésültek” voltak. (Bart István: *Angol-magyar kulturális szótár*. Budapest, 1998, Corvina.)

sokhoz. Ezután tárgyaljuk ezek hatását a munkásosztály kultúrájára általában, illetve a munkásosztály ifjúságára, hogy rávilágítsunk arra, hogy ezen változások alapvető aspektusai, valamint az ifjúság által rájuk adott válaszok hogyan kristályosodtak az ifjúsági kultúra különböző stílusáivá. Végezetül pedig röviden áttekintjük az ifjúsági kultúrára adott reakciók néhány jellegzetességét.

A II. világháború utáni kapitalizmus és a hegemonia problémája

Nem vagyunk közgazdászok, és nem is célunk, hogy a fejlett kapitalizmus formáit részletesen taglaljuk, ezért megjegyzéseink szükségszerűen sematikusak és rövidiek. Ennek a szintnek a figyelembe vétele azonban elengedhetetlen a háború utáni Nagy-Britannia általánosabb változásainak további elemzéséhez. Bennünket a tőke a korábbi válságaira válaszként adott reorganizációja érdekel, valamint e reorganizáció megjelenési formái. A monopolisztikus és oligopolisztikus kapitalizmus felé történő elmozdulás felfogható úgy is, mint ami megkísérli megóvni a tőkét a vissza-visszatérő válságok veszélye ellen azáltal, hogy így az átmeneti gazdasági fluktuációk ellenére is növekszik stabilitása a termelés diverzifikációjának és racionalizációjának következtében.

Talán ennél is fontosabb, hogy az ipar termékorientáltból piacorientálttá vált annak érdekében, hogy folyamatosan realizálódjon a termék fogyasztói többlete a folyamatos és teljes fogyasztás biztosításával – ezzel is kiküszöbölhető a túltermelés mindig felmerülő lehetősége. Így a piacutatás és a széles körű hirdetés kifinomult módszereinek egyre elterjedtebb alkalmazása szétválaszthatatlanul összekapcsolódik a kereslet és a termelés összehangolásának biztosításával. Ezzel párhuzamosan a nyereségesség fenntartása és növelése érdekében folyamatos erőfeszítések irányulnak a már meglévő piacok teljesebb kihasználására, valamint az új piacok, illetve új termékekre irányuló új szükségletek kialakítására.[1]

Végezetül meg kell említenünk, hogy egyre elfogadottabbá válik az állami beavatkozás, hogy a gazdasági válságoknak a tömegeket érintő legsúlyosabb következményeit minimalizálja, hogy megmaradjon az, amit mostanában úgy emlegetnek, mint „a kapitalizmus emberi arca”. Ezek a megjegyzések **egyetlen egy** központi tényező felé fordítják a figyelmünket, ami alapvető ahhoz, hogy megérthessük az 1950-es és 1960-as évek társadalmi változásait – ez pedig az, hogy a középosztály a nép beleegyezésével kíván uralkodni, nem pedig látható erőszak segítségével. A közmegegyezés szükséges például ahhoz, hogy elérhető legyen a termékek teljes fogyasztása, beleértve azon termékeket is, amelyekre nincs szükségszerű kereslet. Ennek eléréséhez a középosztálynak „univerzalizálnia” kell magát, azaz a társadalom lehető legszélesebb köreiben kell elterjesztenie saját életmódját és társadalmi szemléletmódját mint a természetes és egyedül lehetséges élet- és szemléletmódokat. Közben meg kell kísérelnie összeegyeztetni más osztályok néha ellentétes keresleteit, valamint a legkisebbre kell csökkentenie az alternatív életmódok és társadalmi szemléletmódok erejét. A középosztály kísérlete a konszenzusos uralkodásra, azaz – ahogy Gramsci [2] írja – a hegemonia, alapjaiban véve egy nevelési kapcsolat, amely során a többi osztálynak a középosztály mutatja be az új világot. Bízunk abban, hogy ez az általános megjegyzés több értelmet nyer, amikor a háború utáni társadalmi változásokat tárgyaljuk, amelyek a termelés reorganizációjának láthatóbb formái.

Az 50-es és 60-as évek társadalmi változásai

Az 1950-es évek egyik legfeltűnőbb változása a „bőség” megjelenése: a megnövekedett termelés és a magasabb jövedelmek sok család számára tették lehetővé az új fogyasztási minták követését (bár gyakran a könnyebben elérhető részletfizetési kedvezmények segítségével). A társadalmi hangsúly a munkáról és a termelésről az otthonra, a szórakozásra és a fogyasztásra helyeződött, ami elengedhetetlenül fontos alapot szolgáltatott a korszak „konszenzusalapú” politikájához, látható bizonyítékként szolgálva arra, hogy a kapitalizmus problémái megoldódtak. A politika ezután pedig arról szólt, hogy kik tudják fejlett ipari társadalmunkat a leghatékonyabban igazgatni. Következésképp – szolt az érvelés –, mivel ebben az újonnan felfedezett bőségben mindenki élvezheti a fogyasztás előnyeit, az osztályharcnak vége, a szakszervezetek és az osztályok szerint differenciált politizálás az „átkos múlt” szerencsétlen és felesleges örökségei. Ennek az új korszaknak az egyik központi fogyasztási cikke a televíziókészülék, ami egyszerre volt a bőség szimbóluma és csatorna, amelyen keresztül az „osztály nélküli” ideológiai meghatározása olyan területekre is behatolt, amelyekre egyébként talán nem sikerült volna. Ehhez kapcsolódik a konzervatív kormány politikája, amely egy „tulajdonos demokrácia” megteremtését célozta meg úgy, hogy az építkezésre fordítható forrásokat a magán- és nem a közfejlesztésekre koncentráltta, ami szintén a virágzó és nyitott társadalom képét alakította ki.[3]

Mivel a népesség túlnyomó többsége továbbra sem tudott magántulajdonra szert tenni, közvetlenebbül érzékelhető hatása volt a köztulajdonban lévő területek átépítésének, amely hatásosan rombolt le sok tradicionális munkásosztálybeli közösséget. Függetlenül attól, hogy milyen formában valósult meg ez az átépítés, azaz, hogy a családokat költöztették-e át az East End-ről és a hasonló helyekről az új városokba vagy lakótelepekre, vagy pedig a későbbi formájában, azaz, hogy a régi lakótelepeket építették-e át, hatása a helyi közösségre, a munkásosztálybeli kultúra egyik legfontosabb intézményére ugyanaz volt.

A családok elköltöztetése új városokba és lakótelepekre szétszakította a kiterjedt családi kapcsolatokat, amelyek oly fontos szerepet játszottak a tradicionális közösségekben, és mind ez a földrajzi mobilitás, mind pedig az új házak és lakások tervezése – amelyek az ideális (azaz középosztálybeli) nukleáris család szükségleteit vették alapul – hozzájárult a közösség alapjainak lerombolásához. Azoknak, akiket nem költöztettek el a terület „leértékelődésével”, vagy az ennél ritkábban előforduló „felértékelődésével” kellett szembenézniük. A leértékelődés azzal járt együtt, hogy színesbőrű bevándorlók kezdtek beáramlani a területre olcsó lakóhelyet keresve. Jelenlétüket az őslakosok a környék társadalmi értékét csökkentő tényezőként értékelték. Hozzájárult ehhez a telekspekulánsok jelenléte is, akiknek a telek iránt tanúsított minimális érdeklődése elősegítette a lakónegyed hanyatlását és pusztulását.[4] A felértékelődést az segítette elő, ha a környékre fiatal középosztálybeli és diplomás családok költöztek, akik olyan lakóhelyet kerestek, amelynek valamilyen sajátos jellege volt. Mindkét folyamat oda vezetett, hogy a terület kulturális homogenitása még nagyobb csorbát szenvedett.[5]

Ha magát az adott területet építették át, akkor szintén a nukleáris család szükségleteit fogadták el mérvadónak, és ráadásul összefüggő területeket (pl. utcákat, családó-

kat, stb.) nem feltétlenül egy helyre költöztettek át. További következményként jelentkezett, hogy felszámolódtak az, amit Phil Cohen „közösségi tér”-nek nevez, valamint annak legfontosabb központjai, a kocsmák, az utca, és a sarki bolt. „Ezek helyett nem volt más, mint a családi egység „magán”-tere, egymás hegyére-hátára hányva, teljes elszigeteltségben, az azt körülvevő teljesen „köz”-tér mellett létezve.”[6]

Véleményünk szerint nagyon fontos figyelmet szentelni a közösség lerombolására, mivel egyetértünk Frank Parkinnal, [7] aki a munkásosztálybeli kultúra egyik központi intézményének a munkásosztálybeli közösséget tartja, és azt vallja, hogy ennek a kultúrának megvannak a magarészben független társadalmi viszonyrendszerei és világnézetei, amelyek különböznek a középosztályétól.

A változó társadalmi mintáknak egy másik fontos területe a szabadidő, ahol a korábban élesen kirajzolódó osztályhatárok elmosódtak. Miután a hangsúly a termelésről a fogyasztásra helyeződött, a szabadidő társadalmi fontossága egyre inkább megnőtt, és a szabadidő mint társadalmi probléma kezdte el foglalkoztatni az alkalmazott társadalomtudományokkal foglalkozó kutatókat, az oktatási bizottságokat, a szabadidőszervezőket, stb.

E változás egyik legfontosabb dimenziója, hogy egyre kevésbé a közvetlen lakóhely a szabadidő eltöltésének legfontosabb helyszíne, a legfontosabb szórakozási lehetőségek a városközpontokban koncentrálnak. A helyi mozik bezárása után létrejöttek a több mozit működtető szórakoztató központok, és ezalatt a városközpontban található kocsmák alakították ki az új mérvadó design sok egykori „helyi” kocsmá számára. Sok stílusbeli változás mögött áll az, hogy a fiatalság képe immár a tehetős, potenciális fogyasztó.

A központi szórakozási lehetőségek egy helyre csoportosulása azt jelentette, hogy a helyi szórakozóhelyek **versenyhelyzetbe** kényszerültek – a városközponti szórakozóhelyek által szabott feltételek szerint. Ennek eredménye: a kocsmák stilizált belsője, az esti diszkók, valamint a néhány megmaradt helyi mozi átszervezése. A szórakozóhelyeken bekövetkező változások alapja az, hogy hisznek abban, hogy használóik természete változik, úgy látják őket, mint akik rendelkeznek olyan tulajdonságokkal, amelyek korábban egyértelműen a középosztály tagjait jellemezték, mint pl. a tehetőség, a mobilitás és a képesség arra, hogy a számukra felkínált szórakozási lehetőségek között „racionális” alapon tudnak választani. Ez a változás jelenik meg abban, hogy a hangsúly a „szórakoztatóiparban” tapasztalható „versenyen” van, de megragadható abban is, hogy a vásárlót már nem „tagnak”, hanem „fogyasztónak” tekintik.

Jól illusztrálják a változásokat a háború után a labdarúgásban végbement változások. A labdarúgást azért fontos megemlíteni, mert a háború előtti munkásosztálybeli kultúra egyik központi eleme volt, illetve mert később, a skinheadekről szóló részben is fontos szerepet kap. Ha röviden akarjuk jellemezni a labdarúgásban a háború után végbement változásokat, akkor azt mondhatjuk, hogy professzionálissá, nemzetközivé és üzleti szelleművé vált.[8] Ebbe olyan változások is beletartoznak, hogy egyre nagyobb figyelmet fordítottak a siker fizikai, taktikai és gazdasági feltételeire, a nézők kényelmét és szórakozását különleges szolgáltatások biztosítják, valamint az, hogy a profi sporthoz általában egyre anyagiasabb megfontolások kapcsolódnak. A labdarúgóklubok – előre látva, hogy az új társadalmi rendben el fognak tűnni a régi vászonsapkás szurkolók – úgy érezték, hogy nekik is versenyezniük kell majd a közönségért más

szórakozási lehetőségekkel, különösen a televízióval szemben. Ha a régi típusú szurkoló már nem létezik, akkor a hagyományos elkötelezettség sem, és így versenyezniük kell az új, osztály nélküli, racionálisan választó, a szórakozásban is fogyasztó közönségért. A meccset tehát a lehető legizgalmasabbá és legrámaibbá kellett tenni, hogy az el nem kötelezettek számára is vonzó legyen, a néző kényelmét pedig biztosítani kellett és minden szeszélyét ki kellett szolgálni. Ráadásul az el nem kötelezett néző nem valószínű, hogy minden vasárnap ki fog járni a pályára, hogy megnézzen egy sikertelen csapatot, így nagyobb figyelmet kellett fordítani a kudarc elkerülésére.

Ian Taylor ezen változások következményeit „*középosztályosodás*”-nak hívja, ami az ő értelmezésében az a folyamat, amely „legitimálja a korábban munkásosztálybeli tevékenységeket a középosztály számára, azaz még pontosabban, azokat a tevékenységeket, amelyeket korábban csak a munkásosztály számára tartottak legitimnek, mint pl. a kétes értékű filmek nézése, vagy összegyűlni a futballstadion lelátóján.”[9]

Ez a folyamat megváltoztatta a szurkolóról alkotott felfogást is. Az „igazi” szurkoló már nem a régi vászonsapkás figura, aki a vasárnapi meccsért él, akinek saját szerencséje kibogozhatatlanul összefonódik csapatáéval, és aki aktívan részt vesz a játékban, hanem inkább egy passzív, szelektáló, a szórakozást **fogyasztó** néző, aki számára a meccs „látvány”, és aki objektívan értékeli azt. A szurkoló megváltozott felfogásának következménye az, hogy a tömegviselkedés bizonyos korábban normálisnak tartott aspektusai illegitimé váltak – nevezetesen a fizikai erőszak és az illetlen beszéd használata. A változás egyáltalán nem teljes, sem a tömeg természetében, sem a klubok viszonyában a szurkolók felé, a végbement változások alapja azonban kétségtelenül az új „néző”.

Végezetül még egy változást kell megemlíteni, a jóléti állam növekedését, amely azt jelzi, hogy az új társadalmi rend képes és hajlandó gondoskodást és védelmet nyújtani a társadalom minden tagja számára „a bölcsőtől a sírig”. A jóléti államnak két funkciója volt: egyrészt biztos talajt adott a konszenzusalapú politika megteremtéséhez, másrészt felszívta a megtermelt ipari felesleg egy részét. A fiatalok számára az általános ellátó rendszerek között (bár nem tartozik a szűken vett jóléti államhoz) az oktatásban bekövetkezett változások voltak a legfontosabbak. Az 1944-es Oktatási Törvény ideológiája nyitott és teljesítményközpontú folyamatként értelmezte újra az oktatási rendszert, a középfokú oktatást pedig a korábbi jövedelem szerint differenciált helyett – ahol az osztályok közötti egyenlőtlenségek tisztán láthatóak voltak – a tanulók képességei szerint differenciálttá változtatta. Bár mindez csak érintőlegesen hatott a munkásosztálybeli fiatalok iskolai tapasztalataira, hiszen az ő tapasztalatuk az iskoláról továbbra is az maradt, hogy külső, idegen és hatalommal rendelkező személyektől (a hagyományos **ÓK** kategória a munkásosztálybeli kultúra számára) olyan dolgokat kell megtanulniuk, melyek nem használhatók semmire, a változások azonban azal a következménnyel jártak, hogy az iskolai kudarcokért a felelősség már nem az osztályok közötti különbségek mentén fogalmazódik meg, hanem átveődött az egyénre. Ez különösen akkor volt igaz, amikor a szülők gyermekeik iskolai teljesítményébe fektették minden reményüket, olyan lehetőséget látva benne, ami nekik soha nem adatott meg, és amit a sikerhez vezető útnak tartottak.

Összegezvén az eddigieket tehát megállapítható, hogy az 1950-es évek főbb társadalmi változásait a kapitalizmus gazdasági válságainak minimalizálására való törekvés

jellemzi, és az, hogy a munkásosztálynak fontos szerepet szánunk a fogyasztásban. Az osztályok közötti egyenlőtlenségek legláthatóbb formáinak és az abból következő konfliktusoknak enyhítésével (legalábbis egy szimbolikus szinten), az út szabaddá vált egy feltételezeten tehető és osztály nélküli társadalom konszenzusalapú politikája számára. Lehet, hogy ez a rész a háború utáni társadalomtörténet egy kissé „konspirációs” leírásának tűnt, ez azonban nem a mi nézetünket tükrözi, hanem azért fordulhat elő, mert az osztályok közötti konfliktus és kiegyezés bonyolult folyamatait hegemonikusnak bizonyult következményeik tükrében mutattuk be. Mint azt Gramsci is hangsúlyozza, a hegemonia fenntartása mindig az azt érő kihívásokkal való küzdelem eredménye. Ezért mi azt gondoljuk, hogy az általunk leírtak annak eredményei, hogy az uralkodó osztály hegemonikus, domináns világnézetébe inkorporálta a munkásosztály követeléseit (pl. a lakásépítés fejlesztése, az oktatás, és a nagyobb állami védelem területein).

Repedések az osztálynélküliség felszínén

Ezek a törekvések azonban egyáltalán nem voltak teljesen sikeresek, és az 1960-as évek közepén és végén egyre láthatóbb repedések jelentkeztek az osztálynélküliség és a konszenzus felszínén, ami a domináns rend részéről újabb kísérleteket szült ezek el-tüntetésére, mind a társadalmi reorganizáció terén, mind pedig a problémák újraértelmezésének ideológiai szintjén – ezekre a kérdésekre később még visszatérünk.

Ezért a fentebb említett különböző területeken a stabilitás és a konszenzus egyre inkább veszélybe került. Az iparnak és az államnak mind súlyosbodó gazdasági válságokkal kellett szembenéznie, ahogy az 1950-es évek intézkedései elégtelennek, sőt el-lentétes hatásúnak bizonyultak, új intézkedéseket vezettek be, amelyek általában még több állami beavatkozást jelentettek. Ilyen volt a három-párti Országos Gazdasági Fejlesztési Tanács (National Economic Development Council) megalapítása, valamint számos intézkedés, amelyek az ár- és a fizetésváltozások, valamint az ipari kapcsolatok jogi szabályozására irányultak. Mindegyik esetén a kormány „semleges” szerepben jelent meg, a „nemzeti érdek” letéteményeseként. Ehhez hozzájárult az, hogy a gazdasági válságok, valamint az ipar egyre növekvő racionalizációja és gépesítése miatt a „munkanélküliek tartalékerege” egyre nagyobbra nőtt.

A helyi önkormányzatoknak az új lakótelepekkel és az újjáépített területekkel kapcsolatos bírálatokkal kellett szembenézniük, a lakók elégedetlensége pedig változatos formákban jutott kifejezésre: egyre hosszabb lett az átköltöztetési kérelmek listája, növekedett a vandalizmus és a bűnözés. Néhány önkormányzat erre válaszként újragondolta lakásépítési politikáját és lemondott a toronyházak lakótelepekről.

Az oktatásban mély elégedetlenségek kerültek felszínre, főleg a középfokú oktatásban, ahol a tanárok elkezdtek arról panaszkodni, hogy ellenséges, érdektelen és agresszív munkásosztálybeli fiatalokkal kell szembenézniük. Emellett tudományos kifogások is felmerültek, amelyek szerint gyenge teljesítményt eredményez a „meritokratikus” rendszer, amely lehetővé teszi a munkásosztálybeli fiatalok számára, hogy kihasználják a feltételezett lehetőségeket. E problémák leküzdését célozta meg a általános középiskolák (*comprehensive school*) előtérbe kerülése, a Kiemelt Oktatási

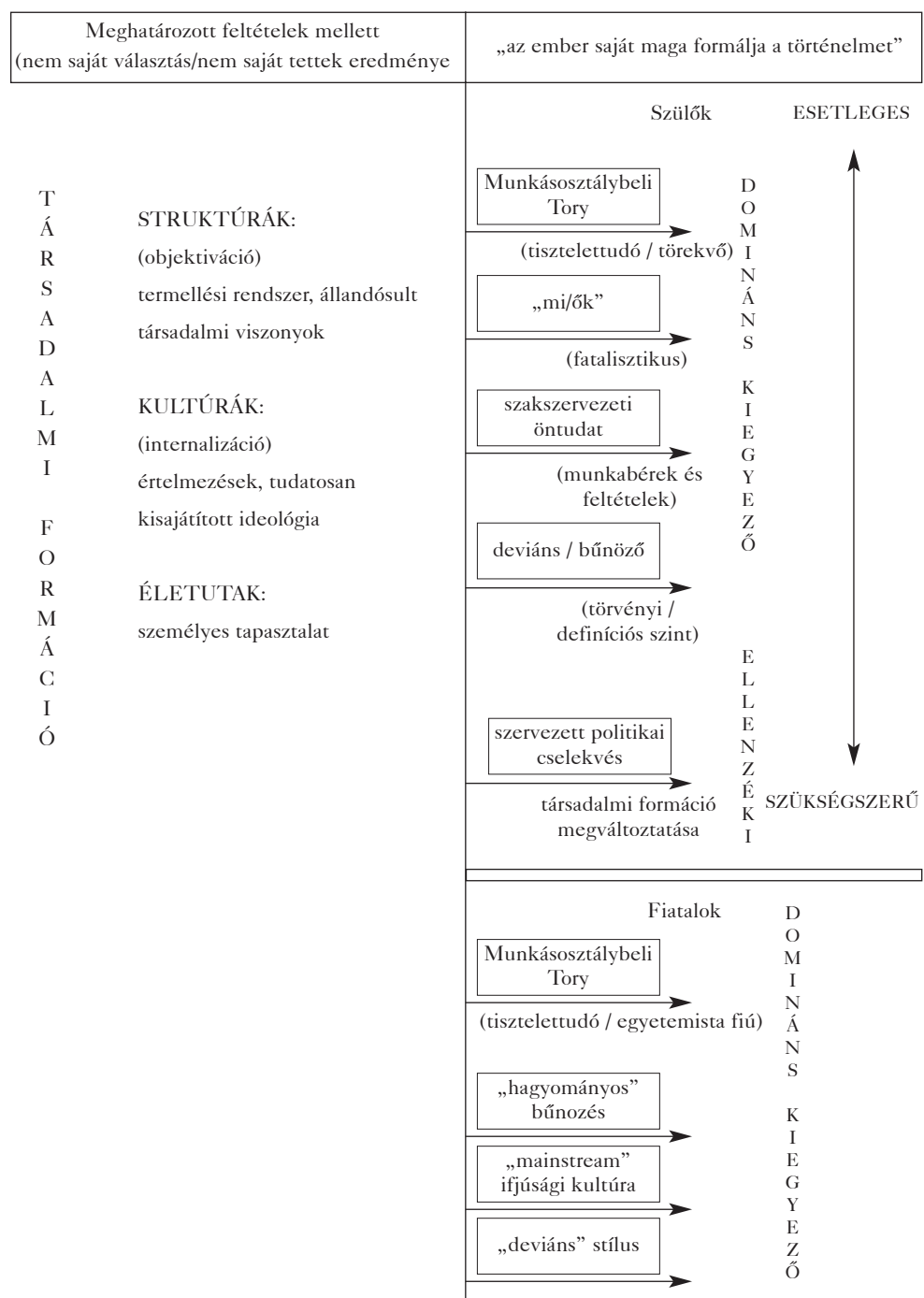
Területek (Educational Priority Areas) növekedése, a „kulturális depriváció” elmélete, számos kísérlet a gyermekközpontú oktatás területén, valamint a tantervek átírására.

Meg kell említenünk egy új „társadalmi probléma” megjelenését is: a faji problémákat. A fehér rasszizmus, ami korábban viszonylag láthatatlan volt, egyre nyíltabbá vált, majd végül intézményesített meghatározást és legitimitációt kapott (Peter Griffiths 1964-es smethwicki kampányával kezdődően), ami különböző intézkedésekben fokozatosan öltött formát, mint pl. a Közösségi Kapcsolatok Tanácsának (Community Relations Council) megbékélést és asszimilációt hirdető korszakai, a diszkriminációellenes törvények, egészen a nyíltabban bevándorlás ellenes politikáig. A konszenzusalapú politikát végül számos irányból fenyegették azok a csoportok, amelyek kizárva érezték magukat a demokratikus politizálás legitím parlamentáris csatornáiból, vagy amelyek ezeket egyre kevésbé tartották megfelelőnek a mélyebb és komolyabb problémák megoldására. Ezért az 1960-as évek végét a szakszervezetek egyre növekvő harciassága, a közösgalapú politikák egyre nyíltabb ellenzékiisége, és a szűkebb vagy szélesebb célokat kitűző radikális fellépést sürgető csoportok elburjázása jellemzik.

A munkásosztály válasza

Hogyan reagált a munkásosztály ezekre a változásokra? Mielőtt erre a kérdésre válaszolnánk, illetve pontosabban arra a kérdésre, hogy hogyan reagáltak ezekre a változásokra a munkásosztálybeli fiatalok, először meg kell vizsgálnunk, hogy – alávetett helyzetében – általában hogyan szokott reagálni a munkásosztály egy társadalmi formációra, amelyben benne találja magát: egy társadalmi formációra, amelyet nagyrészt a középosztály alakít ki, amely mind valóságos, mind legitimáló hatalmát tekintve a domináns osztály. Röviden tehát kérdésünk az, hogy hogyan reprodukálódik a társadalmi formáció az alárendelt osztályon keresztül.

Ezt a kérdést legjobban talán egy ábra segítségével lehet megválaszolni (*1. ábra*). Az alábbi megjegyzések csak az ábra érthetőségét hivatottak segíteni. Mindannyian beleszületünk egy társadalmi formációba, melyet nem mi hoztunk létre és nem is mi választottunk (ábra bal oldala). Ezen formáción belül véleményünk szerint lehetséges és hasznos is megkülönböztetni a „struktúrákat”, a „kulturákat” és az „életutakat”. A mi értelmezésünk szerint a „struktúrák” jelentik a termelési rendszer minden elemét, valamint a termelési rendszerből adódó, annak szükségszerű objektivációit: a társadalmi viszonyok és az intézmények szükségszerű formáit. „Kulturák” alatt azt értjük, ahogyan megpróbálunk együtt élni a struktúrákkal, azaz azokat a kísérleteket, ahogyan értelmezni próbáljuk. Mint ilyenek, ezek tulajdonképpen internalizált értelmező sémák, a termelési rendszer megértésének módjai – ideológiák. Ez nem jelenti azt, hogy a kulturák csak a fejekben léteznek. Idővel a kulturák is jellegzetes társadalmi viszonyokban és intézményekben objektiválódnak vagy konkretizálódnak. A kulturáknak is van tehát struktúrája, mi mégis fontosnak tartjuk azonban a kettő megkülönböztetését. És végül az életutak: véleményünk szerint ezek jelentik az egyes emberek számára a struktúrákra és kulturákra vonatkozó megélt tapasztalatokat: egy sajátos út, ami az egyén saját élettörténetét adja.

1. ábra: A társadalmi formáció reprodukciója

Ugyanakkor bár az ember beleszületik egy társadalmi formációba – a struktúrák, kultúrák és életutak egy szövevényébe –, ami jelentős kényszerítő erővel bír, az emberek azonban, bizonyos határokon belül, „saját maguk formálják a történelmet” (Marx). Reakcióik megváltoztatják a társadalmi formációkat. Röviden, egyszerre formálja a történelem őket és ők a történelmet, amellyel folyamatos dialektikus viszonyban vannak.

Kanyarodjunk most vissza ahhoz a kérdéshez, hogy hogyan reagál a munkásosztály erre a társadalmi formációra. Az ábra jobb oldalán láthatók a megfigyelhető reakciók: az, ahogyan az emberek formálják a történelmet. Ez a része az ábrának nagy mértékben Parkin *Class Inequality and Political Order* [Az osztályok közötti egyenlőtlenség és a politikai rend] [10] c. munkájában kidolgozott tipológia adaptációja és módosított változata. Ebben a műben Parkin „domináns”, „kiegyező” és „ellenzéki” munkásosztálybeli öntudatokról beszél: ez az alávettetésre adott három lehetséges válasz. A domináns formának – a „munkásosztálybeli Tory”-nak – két típusa van: a „tisztelettudó” és a „törekvő”. A tisztelttudó elfogadja a világot úgy, ahogy van, és benne saját – alárendelt – helyzetét is. A világról mint szerves egésze gondolkodik, ahol minden elemnek megvan a maga „természetes” vagy „elvéle elrendelt” helye a hierarchiában, amely úgy épül fel, hogy az egész együtt a lehető leghatékonyabban és legharmonikusabban működjön. A hierarchia megkérdőjelezése azzal a szándékkal, hogy rendjét megváltoztassák, illetve a hierarchia mint olyan megkérdőjelezése egyrészt szentségtörő lenne, másrészt pedig súlyos működészavarokat idézne elő a társadalomban.

Ehhez hasonlóan a törekvő munkásosztálybeli Tory is elfogadja a társadalmi világot olyannak amilyen, de nem fogadja el benne saját helyét: arra „törekszik”, hogy átlépje a határvonalat a „mi” és az „ők” között. Mindkét reakció a „domináns” öntudat megjelenése, mert a társadalmi formáció teljes mértékű reprodukcióját segítik elő: nagyon kevés kérdéssel, vagy kérdések nélkül. A „kiegyező” öntudat olyan öntudatot jelent, amely felismeri alárendelt helyzetét, de nem nyugszik bele teljesen, mint a tisztelttudó, és nem is „akar hozzájuk csatlakozni”, mint a „törekvő”. Bár a teljes belenyugvás nem jellemző rá, távol áll tőle a teljes ellenszegülés is. Amint azt a „kiegyező” elnevezés is mutatja, kompromisszumokat köt, egyszerre „fogadja el” és „utasítja vissza” a domináns ideológiát. Ennek az állításnak több értelme van, mint amennyi első pillantásra látszik. Egy bizonyos szinten ez az a köz- és a magán-szférában megjelenő viselkedésmódok közötti különbség, amelyet sok hagyományos munkásosztálybeli környéken tapasztalhatunk mind az attitűdök, mind a cselekedetek terén: létezik egy nyilvános viselkedésmód, amely elméletben támogatja a domináns ideológia sok elvét és elképzelését, valamint egy, a magán-szféra számára fenntartott viselkedésmód, amely konkrét helyzetekben kisebb valószínűséggel lesz ennyire hű ehhez az ideológiához. Így a lopást valószínűleg nyilvánosan elvben elítélik ezen a környéken, az apróbb lopás konkrét esetei azonban a magán-szférában valószínűleg nem találkoznak ilyen helytelenítéssel. Ehhez hasonlóan az, hogy a szülők kötelességtudóan „kiöltöznek” az iskolai évfázóra azért, hogy jó színben tűnjenek fel az iskola vezetői előtt, valószínűleg a „nyilvános” norma, míg az iskoláról alkotott magánvéleményük valószínűleg az, hogy az iskola igazából csak az „ő számukra” létezik. Röviden tehát eddig a „mi/ők” öntudatról beszéltünk, egy olyan tudatállapotról, amely végzettszerűen elfogadja és felismeri a „mi” és az „ők” közötti különbséget, és úgy él ezzel együtt, hogy

a nyilvánosság előtt a domináns osztály több eszményét meggyőződés nélkül fennhangoztatja, míg valójában – a magánéletben – egy sok tekintetben különböző életet él: ahol a cselekedetekben az erkölcsök és eszmények sokkal inkább helyzethez kötöttek. A domináns ideológia így egyaránt „elfogadott” és „visszautasított”.

A szakszervezeti öntudat a mi/ők megkülönböztetésnek egy kevésbé végzetszerű szemlélete. Abból a felismerésből ered, hogy a „mi”, ha szervezett, akkor erős, majd elvezetett a szakszervezetek megalakításáig azzal a céllal, hogy „visszaigényeljenek” tagjaik munkájának „többletértékéből” annyit, amennyit „ők” korábban elvettek belőle. Ez általában magasabb bérek és jobb körülmények követelését jelentette. A követelésekből adódó konfliktusok általában erre a szintre korlátozódnak, bár válság idején – mint pl. az Általános Sztrájk körüli időszakban – megvan a **lehetősége** annak, hogy forradalmi öntudattá váljék.

Hasonló öntudatot jelent – abban a tekintetben, hogy kevésbé végzetszerű – a deviancia vagy a bűnözés. De ez esetben is általában korlátozott a konfliktus: a deviánsok számára a definíciók szintjére, a bűnözők számára pedig a törvény szintjére, bár – mint arra Hobsbawne társadalmi banditizmussal kapcsolatos példái emlékeztetnek bennünket – ezeknek is meg van a **lehetősége** arra, hogy válság idején forradalmi távlatokat vegyenek fel.

Mindezek az öntudatok (a „mi/ők”; a „szakszervezeti”; a „deviáns/bűnöző”) „kiegyezések” maradnak, mivel csak egyes pontokon kerülnek összeütközésbe a domináns társadalmi formációval: nem képviselnek teljes kihívást a társadalmi formációra és annak legitimitására. Az „ellenzéki” öntudat viszont igen. Nem fogadja el a társadalmi formáció legitimitását, és teljes megváltoztatására törekszik, hagyományosan a szervezett politikai cselekvés különböző formáin keresztül. Végso soron teljesen felforgató hatással van a fennálló rendre, bár elképzelhető, hogy néha felismeri – mint stratégiát – az erős szakszervezeti öntudat fontosságát.

Ha a kiegyező válaszok az „esetleges” öntudatok kategóriájába tartoznak, akkor az ellenzéki válasz a (forradalmi nézőpontból) „szükségszerű” öntudatot jelenti. (Mi jobbnak tartjuk ezt a terminológiát, mint a gyakrabban használt, de kevésbé hasznos „hamis-igaz” öntudatok közötti megkülönböztetést, amelyet sok szerző elfogad.)

Kidolgoztuk a munkásosztálybeli fiatalokra vonatkoztatva is a lehetséges válaszoknak egy hasonló osztályozását. A kezdetleges munkásosztálybeli Tory öntudat akkor jelenik meg, ha a szülők öntudata vagy „törekvő” („egyetemista fiú”) vagy tisztelettudó. A kiegyező válaszoknak három típusát különböztettük meg: a „hagyományos” bűnözést, a „*mainstream*” ifjúsági kultúrát és a „deviáns” ifjúsági kultúrát. Bár empirikusan vizsgálva ezek a típusok valamelyest keveredhetnek, pl. a „hagyományos” bűnöző lehet, hogy a „deviáns” ifjúsági kulturális stílussal is kapcsolatban áll, mi mégis azt gondoljuk, hogy egyelőre van értelme e három választ elméleti síkon elkülöníteni. A három típus közötti különbség lényege „ideáltipikus” esetekben a következő: a hagyományos bűnözők azok a fiatalok, akik „ellenzéki” pusztán a bűnelkövetésre vagy az illegális cselekedetekre korlátozódnak. Ezek a cselekedetek általában azok, amelyek bizonyos munkásosztálybeli negyedekben viszonylag gyakran és hagyományosan előfordulnak, pl. a kis értékű lopás, autólopás, vandalizmus, némi verekezés. Bár a bűnözés **tartalma** idővel változhat – pl. az autórádió ma valószínűleg sokkal

népszerűbb, mint pl. 30 évvel ezelőtt volt –, véleményünk szerint **formája** keveset változott.³ Ebben az értelemben úgy véljük, hogy sok hasonlóságot mutat a munkásosztálybeli felnőttek „mi/ők” öntudatával, bár annak kevésbé kifinomult változata.

A „*mainstream*” ifjúsági kultúra válasza, tömören fogalmazva, a „deviáns” stílus „inkorporált” változatát jelenti: egy olyan változatot, amelyet felemeltek, megtisztítottak, „biztonságossá tettek” és egy szélesebb ifjúsági piacon újra értékesítettek: a „deviáns” életstílus „fogyasztói” stílussá vált – ez a valóság elüzettesedett változata. A *mainstream* választ a „kiegyező” kategóriába soroltuk, mivel kompromisszumot (bár az üzleti érdekek által nagy mértékben elősegített kompromisszumot) jelent a „tisztán” domináns öntudattal (talán ez a különbség a trapézszárú nadrág és az ördögbőr között), bár lehet, hogy helyesebb lenne a „domináns” öntudat kategóriájába sorolni.

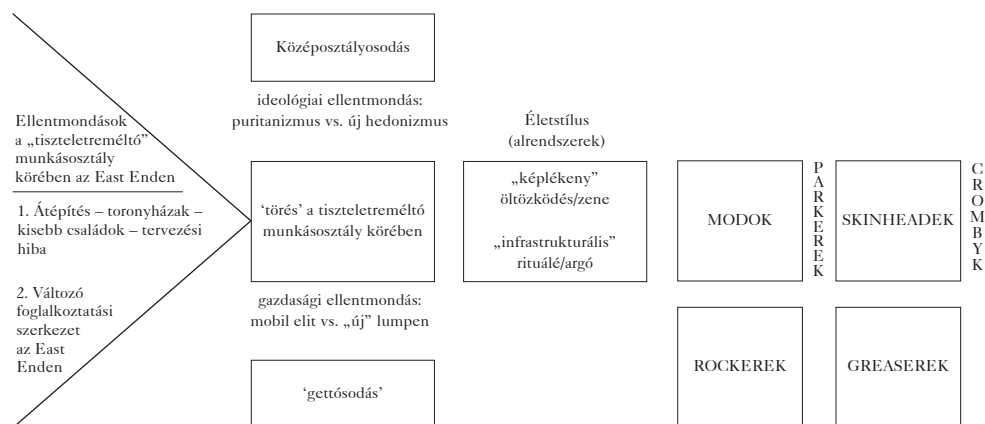
A „deviáns” stílus a *mainstream* válasz „szélsőségesebb” változata, annak deviáns eredetije és előde. Nem kívánjuk tagadni az üzleti érdekek szerepét e stílusok fennmaradásában, módosításában és végső inkorporációjában. Hangsúlyozni kívánjuk azonban, hogy az eredetiség „egy pillanatra” jelen van egy ilyen stílus megformálásában. Ez a kreatív pillanat érdekelt bennünket leginkább, amikor a későbbiekben a modok és a skinheadek stílusát vesszük szemügyre. Ezek a stílusok bár deviánsak, „kiegyező” maradnak, és nem tartoznak az „ellenzékiek” közé, mert az életnek csak egy területére terjednek ki: a szabadidő-tevékenységre. Mivel nem ellenzékiek a társadalmi formáció minden területén, nincs esélyük arra, hogy azt megváltoztassák. Mindazonáltal úgy gondoljuk, hogy ezek a stílusok a fennálló rend szimbolikus bírálatai, és így az „ideológiamentes politizálás” **látens** formáit jelentik. Míg teljesen „ellenzéki” munkásosztálybeli felnőtt csoportok nem léteznek, véleményünk szerint a deviáns ifjúsági kulturális stílusok állnak ehhez legközelebb.

Ennyit az 1. ábráról. Mondanunk sem kell, hogy az ábrában fellelhető a történelmi szemléletet nélkülöző és statikus modell minden negatívuma. Az alábbiakban kísérletet teszünk arra, hogy megvizsgáljuk, hogy a világháború után a munkásosztálybeli fiatalok „deviáns” ifjúsági kultúrát képviselő része milyen konkrét válaszokat adott a fentebb vázolt változásokra.

Ennek érdekében ismét egyszerűbbnek találtuk, ha egy ábrára hagyatkozunk (2. ábra). Az alábbiakban ehhez szeretnénk magyarázatot nyújtani.⁴

³Most eltekintünk attól a problémától, hogy a munkásosztálybeli és a középosztálybeli negyedekben más a rendőrség tevékenysége, ami azzal a következménnyel jár, hogy a középosztálybeli bűnözők száma nagyrészt rejtve marad. Bár teljes mértékben egyetértünk azzal, hogy a kérdés fontos, úgy gondoljuk, hogy nem érinti azt a véleményünket, hogy a munkásosztályban a fiatalok bűnözés leg több formája elterjedt, hagyományokon alapul, és általában átmeneti jelenség a serdülőkor közepétől a végéig.

⁴Megjegyzés az ábra készítésével kapcsolatban. Az ábra Brian Roberts kísérlete arra, hogy kivonatolja Phil Cohen háború utáni ifjúsági kultúrákról szóló meglehetősen sokrétű cikkének velejét. A cikk a háború utáni „deviáns” stílusok születésének és kialakulásának valószínűleg a legjobb, de minden bizonnyal a legkifejtettebb magyarázó modellje. A cikk teljes szövege megtalálható: W.P.C.S. (2), és lehetőség szerint ezzel a tanulmánnyal együtt érdemes olvasni, mert ez adja a tárgyról alkotott gondolataink legfontosabb kiindulópontját. (P. Cohen: „Subcultural Conflict and Working Class Community” [A szubkulturális konfliktus és a munkásosztálybeli közösség], W.P.C.S. (2), 1972.)

2. ábra: A II. világháború utáni ifjúsági kulturális stílusok

Az ábra bal oldalán jelenik meg, hogy hogyan hatottak a munkásosztálybeli szülők kultúrájára az 1950-es évek változásai, főként a lakásépítés, a munkavállalás és a jövedelem területén bekövetkezett változások. Ezek a változások a tiszteltreméltó munkásosztályt – a közösség „legfontosabb gerincét”, ami szemben áll a társadalmilag mobil, elit munkásosztálybeli vezetéssel (a „munkás arisztokráciával”) és a tartósan kívül rekedt lumpen rétegekkel – a korszak két domináns, de egymásnak ellentmondó ideológia közé szorította: a „látványos fogyasztás” új, valamint a munka és a termelés hagyományos ideológiái közé. Mivel az új, automatizált technikák **valóságos** gazdasági helyzetüket gyengítették (szemben a – nagymértékben mitikus – „tehetőségükkel”) és veszélyeztették e csoport alkupozícióját, és mivel a termelési technikák területén végbement hasonló változások lehetetlenné tették, hogy a munka miatt érzett hagyományos büszkeségüket megtartsák, a lehető legrosszabb világban találták magukat.

Ez a kellemetlen helyzet legmélyebben az ifjúságra és az ifjúságon belül fejtette ki hatását. Tovább rontotta a helyzetet, hogy a szülő/gyerek kapcsolat intenzívebbé vált, mert az átépítések következményeként a családok egyre kisebbeké váltak. Ez a terület vált a változások következtében felmerülő gondok középpontjává, és ennek következményeként megnőtt a korai házasságkötések száma, és létrejöttek a kifejezetten ifjúsági, a szülők kultúrájával szemben álló kultúrák. Röviden tehát azt mondhatjuk, hogy a szülők kultúrájának belső konfliktusai generációs konfliktusként kerültek felszínre. Következésképp „a szubkultúra látens funkciója az, hogy kifejezze és feloldja – bár „a varázs erejével” – a szülők kultúrájának rejtett vagy feloldatlan ellentmondásait”: a hagyományos munkásosztálybeli puritanizmus és az fogyasztás új hedonizmusa között feszülő feloldatlan ideológiai ellentmondást, valamint a társadalmilag mobil elit illetve az új lumpen réteg részeként elképzelt jövőképek között feszülő feloldatlan gazdasági ellentmondást (ezeket az ellentmondásokat az ábrában „polgárosodás:” ill. „gettósodás” névvel jelöltük).

Ha most az ábra jobb oldalára fordítjuk a figyelmünket, a fiatalok szubkulturális stílusaira, akkor először egy „életstílus” feliratot látunk. Az életstílusok vizsgálatokor el-

különíthető egyrészt az inkább „képlékeny” formák: a zene és az öltözködés, amelyeket olyan mértékben választanak ki és ruháznak fel szubkulturális értékekkel, amennyiben kifejezik az alapvető tematikát; másrészt a hagyományosabb formák, az argó és a rituálé, amelyek jobban ellenállnak a változásoknak, de tükrözik a „képlékeny” formákban végbemenő változásokat.

Az életstílus „szimbolikus alrendszerei” segítségével „a modok, a parkerek, a skinheadek, a crombyk mind (a maguk különböző módján) kísérletet tesznek arra, hogy visszanyerjenek néhányat azok közül a társadalmi összetartó elemek közül, amelyek a szülők kultúrájában elpusztultak, valamint hogy kombinálják ezeket más társadalmi csoportok kiválasztott elemeivel, ezzel szimbolizálva valamelyik választási lehetőséget.

A modok pl. kísérletet jelentettek arra, hogy megvalósítsák – bár egy képzeletbeli viszonylatban – a társadalmilag mobil fehérgalléros munkás létfeltételeit. Míg az argó-juk és rituáléik sok hagyományos szülői értéket hangsúlyoztak, addig ruházódásuk és zenéjük a tehetős fogyasztó hedonista képét tükrözte. Stílusuk dinamizmusa részben ebből a más társadalmi csoportokhoz – pl. a rockerekhez, akik a kétkezi munkásosztályhoz tartoztak – kapcsolódó viszonyából fakadt.

A parkerek (más néven *scooter boys*) egy átmeneti kategóriát képeznek a modok és a skinheadek között – elhagyták a zene és az öltözködés idegen elemeit, és újra előtérbe helyezték az argóban és a rituáléban rejlő elemeket.

A skinheadek a lumpen felfedezését jelentették, ők a modok ellentettjei. Felhasználva a jamaikai szegények protest zenéjét, a reggae-t, valamint az élmunkás ruházatát karikírozó öltözködéssel, a „társadalmi mobilitás egész folyamatának alapfelfogását” jelentették. A skinheadek stílusa reakció volt arra, hogy a szülők kultúrája középosztálybeli értékekkel szennyeződött be, jelentette ezen kívül a munkásosztály kultúrájának szerves részét képező értékek újjáélesztését azokon a jegyeken keresztül, amelyek a leggyorsabb ütemben szorultak vissza: a puritanizmuson és sovinizmuson keresztül. A puritanizmus a hedonista greaserekkel és hippikkel való szembenállásban öltött testet, a sovinizmus pedig a „homokos verés”-ben (1969-70).

A crombyk (casualek) suede-ek további átmeneti állapotokat jelentenek, és elmozdulást vissza a modok felé, inkorporálva azonban a középosztálybeli szubkultúrák néhány elemét is (pl. az öltözködést és a könnyű drogok használatát a hippiktől), de megtartották a korábbi szubkultúrák megkülönböztető jegyeit is.

Ha az egész folyamat körkörösnek tűnik, akkor az azért van, mert nem tud kitörni a szülői ellentmondásokból – pusztán átmásolja feltételeit a mikroszociális szintre és egy képzeletbeli viszonyrendszerben jeleníti meg.

Ennyit arról a kísérletről, hogy egy bonyolult cikket egyetlen egy ábrába és a fenti megjegyzésekbe próbáltunk sűríteni. Korábban már említettük, hogy milyen sokat köszönhetünk ennek a cikknek. Most pedig a cikkkel kapcsolatos bírálatainkat szeretnénk megfogalmazni, majd pedig saját véleményünket kifejezni az egész folyamatról. Az előbbiek felvázolása azonban nem kitérő volt, hanem elengedhetetlen alapköve a problémáról alkotott állásfoglalásunknak.

Bár vannak kevésbé fontos ellenvetéseink is, amelyeket, ha több helyünk lenne, szintén szeretnénk bővebben kifejezni, most viszont a két legfontosabbra szeretnénk koncentrálni. Az egyik a történeti dimenzióhoz kapcsolódik. Bár a cikk részletesen egy

meghatározott területtel (az East End-del) foglalkozik, egy meghatározott időben (az 1950-es és 1960-as években), a „körkörösség” fogalma – azaz, hogy „nem lehet kitörni a szülői ellentmondásokból” – a történelmi változásoknak egy sokkal statikusabb értelmezését tételezi fel, mint maga a modell. Így a strukturális/kulturális keret ugyanolyannak tűnne a modok és a skinheadek esetén. Mi úgy gondoljuk, hogy ez az elmélet nem veszi figyelembe az 1960-as évek eleje és vége között történt változásokat, azokat a változásokat, amelyek más társadalmi helyzetet jelentettek a modok és a skinheadek számára, és éppen **ez**, azaz **különböző helyzetük** az oka válaszaik különbözőségének. Tagadhatatlan, hogy a két csoport tapasztalatai között voltak hasonlóságok is. Emiatt volt hasonló válaszuk **formája**: egy szimbolikus stílus, a szimbolikus **tartalmak** viszont különböztek, mivel különböző társadalmi helyzeteket fejeztek ki. Cohen értelmezése, a „variációk egy témára”, nem ad magyarázatot arra, hogy **akkor, amikor választottak**, a modok miért a felfelé (és nem a lefelé) vezető alternatíva kipróbálása mellett döntöttek, a skinheadek pedig a lefelé (és nem a felfelé) vezető mellett. Miért nem előzhatték meg a modokat pl. a skinheadek? Miért a „felfelé vezető alternatívát” próbálták ki először? Cohen elemzése nem alkalmas arra, hogy ezekre a kérdésekre választ adjunk, de ha egy átfogó elméletet szeretnénk a fiatalok kultúrájáról, akkor nem csak azok kialakulását kell megmagyarázni, hanem azt is, hogy miért éppen akkor, illetve miért abban a sorrendben alakultak ki. Ha e nélkül fogalmazzuk meg a magyarázatot, azaz ha azt állítjuk, hogy a skinheadek a modok középosztályszerűségére reagáltak, akkor, bár ez részben igaz, túlságosan mechanikusan értelmezzük az emberi cselekvést. A „körkörösség” mechanikus fogalmát nem lehet meghaladni anélkül, hogy a szóban forgó csoportok társadalmi helyzetét részletesen figyelembe ne vennénk. A „körkörösség” fogalma ezen kívül arra sem tud magyarázatot adni, hogy az új „lumpen” szülők gyermekei mit csináltak ennek a korszaknak a végén (az 1960-as évek utolsó éveiben). Ezekből a megjegyzésekből következik a másik ellenvetésünk, nevezetesen az, hogy Cohen nem veszi figyelembe a fiatalok és a szüleik tapasztalata közötti **diszkontinuitásokat**. Bár egyetértünk abban, hogy a fiatalok „képtelenek kitörni a szülők ellentmondásaiból”, azt azonban nem értjük, hogy a fiatalok miért „oldják fel varázslatos módon” az ellenmondásokat a szüleik helyett. Mi úgy gondoljuk, hogy a fiataloknak megvannak a **saját** ellentmondásaik, amelyeket át kell vészelnük, és fel kell oldaniuk, szüleiknek pedig a **saját alkalmazkodásukkal** kell megoldani a saját ellentmondásaikat a saját maguk módján. Ezeket az ellentmondásokat, amelyek csak a fiatalokra jellemzők és amelyeket szülők és fiatalok közötti **diszkontinuitásoknak** neveztünk el, Cohen figyelmen kívül hagyja.

Természetesen léteznek folytonosságok is a fiatalok és szüleik általános tapasztalatai között, hiszen ugyanazon társadalmi csoport tagjai. Ezt nem is kívánjuk szem elől téveszteni. Az területfejlesztés például az egész társadalmi csoportot érintette, fiatalokat és öregeket egyaránt. Más változások esetén azonban megmutatkoznak a két csoport közötti diszkontinuitások, ami sok tapasztalatot életkorspecifikussá tesz. A foglalkoztatás struktúrájában végbemenő változások bár az egész osztályt érintették, de a különböző korúak körében **eltérő tapasztalatokat szültek**. Nemcsak más tapasztalatot jelent a munkanélküliség lehetősége egy többé-kevésbé folyamatos munkával eltöltött élet közepén, mint pályakezdőként, anélkül, hogy a legcsekélyebb esély is nyílna állan-

dó munkára, de a képzetlen munkaerő egyre szűkülő piacán a tapasztalatlan fiatalok még nehezen is boldogulnak a tapasztaltabb idősebbekkel szemben. A 60-as évek végének munkanélküliségi statisztikái is ezt bizonyítják: a szakképzetlen pályakezdők kétszer akkora eséllyel voltak munkanélküliek, mint a szakképzetlen felnőttek.

Az oktatás terén bekövetkezett változások még jobb példái a szülők és fiatalok közötti diszkontinuitásnak, mivel ezek a változások közvetlenül mindig csak az iskoláskorúakra vannak hatással. Korábban már említettük, hogy a háború utáni oktatási rendszerben, amelynek alapvető ideológiája a teljesítmény-centrikusság, ahol mindenkinek „egyenlő” esélyei voltak a sikerre, egészen más tapasztalatot jelentett a „bukás”, mint a háború előtt, egy nyíltabban osztályalapú oktatási rendszerben. Az első esetben a bukásért az egyén „teljesítménye” vagy „képessége” a felelős; az utóbbi esetben pedig az egyén társadalmi helyzete: ennek következtében a háború utáni időszakban sokkal nehezebb volt elviselni az „iskolai kudarcot” – a megalázás még nagyobb volt, ha a szülők is elhitték a mítoszt. Így tehát újra visszajutottunk a fiatalok társadalmi helyzetéhez, ill. ahhoz, hogy milyen fontos szerepe van ennek az ifjúsági kulturális stílusok minden értelmezésében.

Az alábbiakban egy értelmezését vagy olvasatát adjuk a stílusoknak. „Olvasatunkban” a fiatalok társadalmi helyzete a meghatározó, mivel véleményünk szerint a stílus egy pillanat, amikor – időlegesen – a társadalmi formáció az adott formációt kifejező, konkrét, szimbolikus rendszereken keresztül kikristályosodik.

Az ifjúsági kulturális stílusok értelmezése

Azt szeretnénk most meghatározni, hogy hogyan is értelmezzük a különböző ifjúsági kulturális stílusok szimbolizmusát. Értelmezésünk szerint a stílus könnyen felismerhető tárgyak és szimbólumok kiszakítása normális társadalmi kontextusukból, majd ezekből egy csoport tagjai egy új, koherens egészet alakítanak ki, amelynek megvan a maga sajátos jelentősége. Ez a folyamat csak azért lehetséges, mert minden tárgy, szimbólum és cselekedet a társadalmi cselekvők számára többféle lehetséges jelentéssel bírhat, nem egyszerűen csak egy zárt meghatározással. Ugyanakkor minden adott történelmi helyzetben minden ilyen szimbólumnak van egy olyan jelentése, amely jobban kedvelt vagy domináns, amely a domináns kultúra által meghatározott, és amely elnyomja és elfedi a többi lehetséges jelentést. Egy stílus kialakítása során a csoport kiválaszt bizonyos tárgyakat (ruhákat, hajviseletet, zenét, stb.), amelyek kapcsolódnak azokhoz a dolgokhoz, amelyek a kérdéses csoportot leginkább foglalkoztatják, ezután felruházzák a csoport által kiválasztott jelentésükkel, majd egy sajátos egészként kezdik el használni, ami kifejezi a csoport önképét és központi gondolatait. Hangsúlyozni kell, hogy a stílus látható, szimbolikus elemei nem választhatók el az őket létrehozó csoporttól. A csoport formálja őket, a csoport közös tevékenységeiben és kapcsolataiban pedig állandóan megjelennek és megerősítést kapnak.

Azért, hogy ezek az általános megjegyzések konkrét értelmet nyerjenek, két ifjúsági kultúrát választottunk ki példának arra, hogy hogyan lehet így a stílusoknak egy „olvasatát” adni.

Először is a modokkal foglalkozunk,[12] akiket gyakran ábrázolnak úgy (ld. Cohen elemzése), mint akik a felfelé mobil tehető munkás életstílusát élik, és akik a fogyaszt-

tás örömeért fogyasztanak. Ez a felfogás alapvetően felületes, mivel nem fordít figyelmet sem arra, hogy a modok hogyan viszonyulnak az általuk elfogyasztott javakhoz, sem pedig a fogyasztáscentrikus stílus öntudatos kihasználására. Ez utóbbi értelmezés nem is fogalmazódhat meg, ha elválasztják attól, hogy a modok hogyan élnek meg társadalmi helyzetüket, ill. hogy mik a követeléseik azzal kapcsolatban. Mivel általában szak-képzetlen vagy betanított munkásként dolgoztak, illetve monoton fehérgalléros munkakörökben (irodai alkalmazottak, bolti eladók, stb.), a világról szerzett tapasztalataikat a munkásosztálybeli fiatalok visszatérő témái határozták meg: mások rutinszerű dominanciája és irányítása, és az örökké tartó unalom veszélye. Ezt a tapasztalatot még intenzívebbé tette az, hogy ellentétben állt a tehetős fogyasztás „Arany Korának” ígéretével. A modok életstílusát nem lehet megérteni anélkül, hogy figyelembe ne vennénk ezt a „cselekvési” késztetést,[13] másfelől pedig azt (ami ehhez szorosan kapcsolódik), hogy menekülni akartak a felnőttek leereszkedő viszonyulásától. Ha azonban a nappal világát mindig a „szürke felnőttek” irányították, akkor a szórakozás ideje, az éjszaka és a hétvége, az autonómia és az izgalom lehetőségét jelentette. A modok stílusa a „konvencionális” világ által formálisan helyeselt jellegeket és formákat használta fel (nevezetesen annak rendezettségét és ápoltságát) annak reményében, hogy ezzel leszerelheti a felnőttek megvetését, de egy olyan stílust alkottak belőle, amely egyszerre tűnt „normálisnak,” valamint felfoghatatlannak és veszélyesnek a felnőtt világ számára. Így tehát – Dave Laing szavaival élve – „a kinézetükkel nem volt baj, de volt valami a mozgásukban, amivel a felnőttek nem tudtak mit kezdeni.”[14]

A modok viszonya az általuk használt többi fogyasztási cikkhez is a normális felforgatásával jellemezhető.

„A stílus megjelenítéséhez először is arra volt szükség, hogy kisajátítsanak egy fogyasztási cikket, azután újra definiálják annak felhasználhatóságát és értékét, majd végül egy teljesen más kontextusba helyezték a jelentését.”[15]

A modok tehát egyáltalán nem váltak a kapitalista társadalom ideális, azaz passzív fogyasztóivá, akik olyan formában fogyasztják a javakat, ahogyan nekik tálalják. Ehelyett a modok felvillantották az **aktív** fogyasztás lehetőségét:

„Így a robogót, ami korábban teljesen elfogadott közlekedési eszköz volt, kisajátították, és fegyverré, valamint a szolidaritás szimbólumává alakították. A fémfésűt borotvaélesre fenték, így egyetlen tárgy egyszerre szimbolizálta a mod egyéni narcisszizmusát és kollektívan kivetített fenyegetőzését.

Az orvosok által neurózisok kezelésére használt tablettákat is kisajátították és gyógyító cél nélkül használták, és azt, hogy az iskola, ill. a munka képességeiket negatívan értékelte, a játék világában szerzett teljesítményük pozitív értékelésével elensúlyozták.”[16]

A modok aktív szerepének hangsúlyozása látható az ünnepnapokon előforduló „lá-zongások” alkalmával, amikor a modok cselekvés-orientáltsága a passzív fogyasztó- és nézőszerep elutasításához vezetett, és az események aktív előidézőivé váltak. Végeze-

tül pedig a modok viszonyulása a médiához ekkor és más alkalmakkor is azt jelzi, hogy a kultúra milyen nagy hangsúlyt fektet az image-re, az önkifejezésre. Mivel állandóan a figyelem középpontjába szerettek volna kerülni, tökéletes alanyai lettek a média szenzációhajhászásának. Denzil írása a *Sunday Times* lapjain a mod heti programjáról tökéletesen tükrözi a mod életvitelről kialakult képet.

„Hétfőn tánc a Meccában, a Hammersmith Palais-ben, vagy a Streatham Locarnóban.

Kedden a Soho vagy a Scene Club.

Szerda éjszaka a Marquee.

Csütörtökön rituális hajmosás.

Pénteken ismét a Scene.

Szombat délután általában ruha- és lemezvásárlás. Szombat éjszaka tánc, ami ritkán ért véget vasárnap reggel 9 vagy 10 előtt.

Vasárnap este a Flamingo, vagy ha valaki a gyengülés jeleit mutatja, akkor akár alvás is lehet a program.”[17]

Ez az image – a stílus image-e – fontosabb volt, mint a sokkal földhözragadtabb valóság... „minden mod egyfolytában arra készült lelkileg, hogy ha jön a lehetőség, ha megvan a pénz, amikor a Welwyn Garden City-ből Piccadily Circus lesz, akkor kész legyen. Minden mod a gengszterizmus, a luxus klubok és a gyönyörű nők álomvilágában élt, akkor is, ha a valóságban csak egy lyukas Parker anorákra, egy kopott Vespára, és zsíros zacskóból csipegetett sült halra és krumplira futotta.”[18]

A modok győzelmei tehát szimbolikusak voltak, a képzelet győzelmei, és – az előző elemzés szerint – képzelt győzelmek, mivel a modok alulbecsülték a domináns kultúra képességeit arra, hogy beolvassák és kihasználják a felforgató és anarchikus képzeletet. „Az árucikkek varázslatos átváltozásai titokzatosak voltak, a semleges megfigyelő számára pedig gyakran láthatatlanok, és semennyi stilisztikai ráolvasás nem tudott hatást gyakorolni az őket létrehozó elnyomó gazdasági módra.

„Az Állam tökéletesen működött tovább, függetlenül attól, hogy hány csont-bőr nar-kós szentségteleníti meg Őfelsége színeit, és tekeri vállára dzsekik formájában.”[19]

A modok tehát a bőség gyermekei voltak, de nem egyszerűen annak termékei. Saját kisajátítási módjaik lehetővé tették egy kollektív és aktív fogyasztási tapasztalatot. Megkísérelt önellátásuk és önmegfigyelésük (ami „varázslatos módon” akarta eltüntetni a helyzetükben található valóságos gátakat) végső soron elvezetett stílusbeli újításuk beolvasztásához és kihasználásához – a modokat ezután már „gyártották” és nem „kitalálták”.

A skinheadek

Ejtettünk már szót a skinheadek és a modok eltérő társadalmi helyzetéről, és bemutat-tuk stílusuk egy rövidített elemzését Cohen értelmezésében, amely szerint ez a társa-

dalmi mobilitás „lefelé vezető alternatívájának felfedezése”. Most szeretnénk alátámasztani a fenti általános megállapításokat a skinhead stílus egy részletesebb elemzése segítségével.

A skinheadek és a labdarúgás kapcsolata nem véletlen, mint ahogy esetleg várnánk, nem olyan, mintha sok más felé is mehettek volna, de véletlenül a futballpálya mellett kötöttek ki. Valójában azért alapvetően fontos ez a hagyományos munkásosztálybeli tevékenység, mert általa a skinheadek néhány legfontosabb érdeklődése szimbolikusan artikulálódhat. A legfontosabb azonban az, hogy egy konkrét csapat szurkolójának lenni a területi lojalitás érvényesítésének fókuszává válhatott, mivel magába foglalta mind az egységesült kollektív identitást („Mi vagyunk a Holtender, a Shed, stb.”), mind a területi jogok érvényesítését – nem a tulajdonhoz kapcsolódó területi jogokét, hanem a közösségi azonosulását. Mint Cohen megjegyzi:

„A territorialitás egészen egyszerűen az a folyamat, amelyen keresztül a környezeti határokat (és fókuszpontokat) arra használják, hogy a csoport határait (és fókuszpontjait) jelöljék meg velük, és szubkulturális értékekkel telítsék meg.”[20]

Ez az érvényesítés fizikai értelemben is létrejött a „hazai lelátó” védelmén vagy elfoglalásán keresztül, és szimbolikusan is a szlogeneken keresztül, mint pl. „Itt a smethwicki banda uralkodik”. Alapvetően fontos a területre helyezett hangsúly, a „banda” pedig kísérletet tesz arra, hogy újra felidézze az eltűnőfélben lévő közösségi érzést, kiemelve a „mi” és az „ők” közötti megkülönböztetést és hangsúlyozva a kölcsönös segítségnyújtást szükség esetén. Ebből következik, hogy az alapvető szabály az volt, hogy nem szabad gyorsan elmenekülni a verekedések elől, mint ahogy egy volt smethwicki skinhead mondta:

„Igazából egyedül azzal törődtek, hogy te futottál-e el elsőnek a verekedésből. Ezért biztosan elkaptak, mindegy, mi történt.”

A másik fontos skinhead helyszínnek szintén mély kulturális gyökerei találhatóak a munkásosztálynál – ez a kocsmák, ami területi bázisként és tájékozódási pontként funkcionált. Ez volt az a hely, ahol nem spangli vagy tabletták, hanem egy sokkal hagyományosabb kábítószer, a sör segítségével meg lehetett beszélni a verekedéseket, terveket lehetett szőni, és el lehetett ütni az időt. Elődjével, a moddal ellentétben a diszkó és a klub nem tartozott a skinhead természetes környezetéhez, talán inkább funkcionális szerepük volt, ahol csajokkal lehetett társalogni,[21] vagy verekedni lehetett bármilyen adódó ellentmondást követően, de nem ezek voltak a kikapcsolódás „természetes” helyszínei.

Beszéltünk már arról a stíluselemről, amely a közösség fenntartására irányult, és van a stílusnak még egy eleme, amelyet a közösség „védelmezésének” részeként is lehet értelmezni: a széles körben tárgyalt „paki⁵ verés” („*paki bashing*”). A színesbőrű bevándorlókat veszélyesnek tartják a közösség homogenitására, kulturális és faji egységére. Ezen-

kívül nyilvánvaló bűnbakok is a munkásosztály problémáikért, mivel kétszeresen láthatók. Először faji értelemben, másodsor pedig láthatóan a fehér munkásosztállyal versenyeznek a korlátozott forrásokért (nevezetesen lakóhelyért és munkáért) egy konkrét kerületen belül. Emellett a földrajzi és ideológiai korlátok elrejtik a strukturális egyenlőtlenségek igazi természetét. Ráadásul, amikor a skinhead csoportok kikristályosodtak, a faji alapú bűnbakkeresés – mint azt már említettük – egyre hangosabb közéleti és hivatalos támogatást kapott mind a Munkáspárt és a Konzervatív Párt kijelentései és cselekedetei, mind pedig a média által. Ugyanakkor ellentétben a domináns közéleti megnyilvánulásokkal, amelyek alig tettek különbséget a bevándorlók különböző csoportjai között, a „paki verést” egy jelentős kulturális dimenzió is jellemezte, amely különbséget tett az ázsiaiak és az Antillákról érkező bevándorlók között. Az utóbbiak kevésbé jelentettek veszélyt a terület kulturális homogenitására, mert számos kulturális mintájuk sokkal közelebb állt a munkásosztálybeli fiatalokéhoz, mint az ázsiaiaké, akiknek befelé forduló, család- és teljesítményközpontú életformája a középosztálybeli szemléletmódhoz állt közelebb. Az Antillákról érkező fiatalokat pl. nagy tisztelet övezte, mert kemények voltak, és hajlandóak arra, hogy fizikailag megvédjék magukat.

A skinheadekhez kapcsolódó erőszak azonban sokkal inkább a labdarúgás körül jelent meg. A labdarúgás egyik legfontosabb jellemzője, hogy biztosítja és megengedi az izgalom kifejezését, bár a kifejezésnek bizonyos legitim és intézményesedett keretek között kellene megtörténnie (pl. skandalás, a csapat biztatása, de illetlen vagy vulgáris nyelv használata nélkül). Az izgalom legitim forrása pedig a mérkőzés maga kell, hogy legyen, a skinheadek azonban **mind** az izgalom forrását, **mind** annak kifejezését kibővítették (természetesen illegitim módon) saját erőszakos viselkedésükön keresztül. A verekedés egyszerre fejezte ki azt, hogy részt vesznek a mérkőzésben, és az izgalom forrásául is szolgált egyrészt közvetlenül a verekedés fizikai tevékenysége által, másrészt közvetetten, mivel beszédtémát adott, ami eloszlathatta az unalom folyamatos veszélyét a verekedések és más csoportos támadások közötti időben.[22]

Az erőszak, akár a valóságos, akár a megbeszéltek, a férfiaságnak egy sajátosan munkásosztálybeli felfogásának, a **keményiségnek** a kifejezése volt, és e helyen különös szimbolikus jelentőséggel bír a „homokos verés”. A skinheadek a „homokos” definícióját minden olyan férfira kiterjesztették, aki „fursán” nézett ki, azaz akinek kinézete nem volt egyértelműen férfias, mint azt ez a kijelentés is jelzi:

„Általában csak egymáson vannak, akik találnak valakit, akiről úgy gondolják, hogy fursán néz ki – pl. a múltkor éjszaka a Warley erőben voltunk, és láttunk egy fickót, aki furán nézett ki – hosszú haja volt, a nadrágján pedig fodrok voltak.”

Az egyértelmű férfiaságra helyezett hangsúly látható volt a skinhead szimbolizmus legnyilvánvalóbb területein is, amelyek közül a legfontosabb a ruházatkodás és a „bevonuló” hajviselet, ahonnan nevüket is kapták. Ruházatuk (vastag farmeranyagok, egy színű vagy csíkos legombolható ingek, nadrágtartó és nehéz bakancsok) olyan képet alakítottak ki róluk, ami egyértelmű volt, egyszerű és funkcionális – a munkaruházat fiatalos verziója. A hajviselet tette teljessé a szigorú és puritán önképet, a formalizált és nagyon „kemény” férfiaság önképét. (Fontos megjegyezni azt is, hogy mind a modok,

⁵ A pakisztáni bevándorlók gúnyneve

mind a hippik tettek lépéseket afelé, hogy aláássák a férfias és nőies öltözködésről és viselkedésről fennálló előítéleteket.)

Azt állítjuk tehát, hogy ha a skinhead stílust létrehozóinak strukturális és kulturális környezetét figyelembe véve elemezzük, akkor a hagyományos munkásosztálybeli kultúra újbóli megerősítését kínálja, természetesen egy szimbolikus szabadidő stílus keretei közé helyezve, abban a korszakban, amikor annak a kultúrának a normái és társadalmi bázisát erózió és eltűnés fenyegette, és ugyanakkor a társadalmi konfliktusok egyre láthatóbbá váltak és egyre inkább kifejezési módot követeltek. A munkásosztálybeli kultúra néhány kifejeződésének eróziója, mások beolvadása és lecsendesedése az 1950-es években és a 60-as évek elején eltüntette ennek a tudatnak a legfontosabb megjelenési formáit. A skinheadek tapasztalatai ezen gazdasági és kulturális konfliktusok döntő fontosságú összefüggéseiben gyökereztek (pl. lakóhely, oktatás és foglalkoztatás), így számukra stílusuk azt célozta meg, hogy szimbolikus formában újraélessze a hagyományos munkásosztály néhány kifejeződését, amely megjeleníthetné társadalmi tapasztalataikat. Ezt tartjuk a Cohen által leírt „lefelé vezető alternatíva” választása mögötti folyamatnak, ez a „választás” tapasztalati helyzetükben gyökerezik és az által strukturált.

A társadalom válasza az ifjúsági kultúrákra

Ebben a tanulmányban nincs elég helyünk ahhoz, hogy kimerítően foglalkozhassunk ezzel a témával, ez azonban nem jelenti azt, hogy nem tartjuk fontosnak. Valójában szerves és nélkülözhetetlen része annak, amit a *New Criminology* [23] szerzői a „deviancia teljesen társadalmi elméletének” hívják. Meg kell elégednünk most annyival, hogy felvázoljuk az erre vonatkozó elméletünk néhány elemét.

A társadalmi reakció elemzésének a strukturális alappal is foglalkoznia kell: az állammal és annak összetett intézményi közvetítéseivel, különösen azzal a közvetítéssel, amely a társadalmi ellenőrzés formális szervezetei és annak legfőbb megjelenítői, a média között működött. Másodszor pedig foglalkoznia kell a társadalmi válasz kifejeződéseinek kulturális formáival, azaz azzal, ahogy a csoportok és az események nyilvánosan meghatározást kapnak. Ezeket a meghatározásokat annak fényében kell szemügyre venni, hogy az állam mindig megkísérli mobilizálni a társadalom támogatását tettei iránt, illetve megszilárdítani támogatásukat az állam legitimitása iránt. Ezzel kapcsolatban különös figyelmet érdemel az ifjúsági kultúra, mert az egyik következménye annak, hogy a világháború után a politikai diskurzust „konszenzusalapú” politikává szűkítették az volt, hogy a társadalom és a társadalmi változások megvitatása az **erkölcs** területére helyeződött át, amelyben az ifjúság vált az aggodalmak kifejezésének központi metaforájává (pl. a bűnség következményeinek, ill. a tömegkommunikáció növekedésének várható hatásainak megvitatásakor). Az áthelyeződés következményeként mondhatja Cohen, hogy:

„A modok és a rockerek valami sokkal többet szimbolizáltak, mint amit valójában tettek. Azokat az érzékeny és kétértelmű idegszálakat érintették, amelyeken keresztül Nagy-Britannia érzékelte a világháború utáni társadalmi változásokat.”[24]

Az ifjúsági kultúrára adott társadalmi válaszokat nem lehet teljesen megérteni anélkül, hogy tudatában ne lennénk annak, hogy az ifjúság milyen kiemelkedő szerepet játszott a szélesebb közvéleményt érintő témák megtárgyalásának előre mozdításában.

A harmadik elem, amit figyelembe kell venni, amikor az ifjúsági kultúrára adott társadalmi válaszokról beszélünk, az üzleti válasz, amelynek lényege, hogy egy pusztán stílusbeli és fogyasztási szinten általánossá tegye a különböző ifjúsági kultúrák által létrehozott újításokat, és ezzel egyidőben terjessze az ellenkező üzleti lehetőséget, az exkluzív életstílust.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy e tanulmány formája az ifjúsági kultúrák és a társadalmi válaszok szétválasztását sugallja. Az ifjúsági kultúrák „társadalomtörténetének” megalkotásához azonban szükség van e két terület kapcsolatainak elemzésére, valamint történelmi, a kapcsolatot folyamatában vizsgáló értelmezésre.

Befejezés

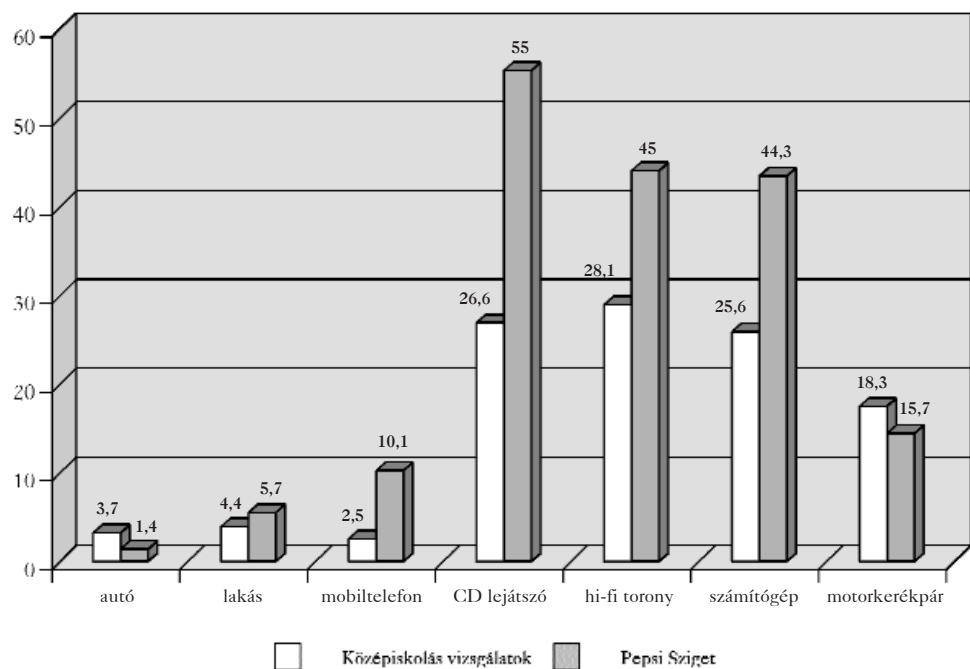
Megpróbáltuk kifejteni álláspontunkat arról, hogy milyen alapok szükségesek ahhoz, hogy vizsgálni tudjuk az ifjúsági kultúrákat az angol munkásosztály helyzetéhez viszonyítva a háború utáni Nagy-Britanniában. Két szempontot emeltünk ki nagyobb hangsúllyal: az egyik az elemzés történelmiségére helyezett hangsúly, a másik pedig az, hogy az elemzésnek a társadalom egészéhez kell viszonyítania a kérdéses konkrét jelenséget. Mi ezt kétféle módon próbáltuk megtenni: analitikusan megkülönböztettük a megértendő társadalmi egész különböző szintjeit, illetve meghatároztuk a struktúrákat, kultúrákat és életutakat. Ez lehetővé tette számunkra, hogy az egészen belül jelöljük ki a csoportok helyét, valamint ennek segítségével cselekvési formákat a már létező és a kialakuló kulturális definícióik figyelembe vételével tudtuk értelmezni. Számunkra talán ez a legfontosabb terület. Az osztályharc az anyagi források mellett egyre inkább a kulturális források ellenőrzése felett vívott harcot is jelenti. E fogalmi kereten belül látjuk mi úgy, hogy a munkásosztálybeli ifjúsági kultúrák szimbolizmusa egyszerre jeleníti meg a kulturális hegemoniáért vívott harc egy jelentős dimenzióját és meghatározását.

Fordította: Dudik Annamária Éva

Jegyzetek

- [1] Ld. pl. BARAN ÉS SWEEZY: *Monopoly Capital*. Penguin, 1968.
- [2] GRAMSCI, ANTONIO: *The Prison Notebooks*. Lawrence and Wishart, 1973.
- [3] Ld. pl. néhány tanulmány In: BOGDANOR ÉS SKIDELSKY: *The Age of Affluence*. Macmillan, 1971.
- [4] Ld. többek között REX ÉS MOORE, RACE: *Community and Conflict*. O.U.P. 1971.
- [5] Ezeknek és a következő gondolatoknak a kifejtését ld. COHEN, PHIL: *Subcultural conflict and working class community*. In: Working Papers in Cultural Studies (W.P.C.S.) 2, 1972.
- [6] COHEN, PHIL: *Subcultural conflict and working class community*. In: W.P.C.S. 2, 1972.

- [7] PARKIN, FRANK: *Class Inequality and political order*. Paladin, 1971. Különösen a 3. fejezet.
- [8] A labdarúgásról ld. Taylor, I.: „Football mad” in *Dunning*. [ed.] *A sociology of sport*, Cass, 1971; „Football as popular culture”. CCCS; és „Football and cultural values”. In: W.P.C.S.I., 1971.
- [9] TAYLOR, id. mű, 364. p.
- [10] PARKIN, id. mű
- [11] A megkülönböztetést Mészárosról származik, ld. *Aspects of History and Class Consciousness*. Mészáros, R. [szerk.] KP, 1971.
- [12] Ennél a résznél nagy mértékben támaszkodtunk HEBDIGE, DICK: *The Style of the Mods* c. írására, NNALI – UNIV. of NAPLES (megjelenés előtt)
- [13] A tengerparton megfigyelhető „cselekvési” készletéről ld. COHEN, S. elemzését: *Folk Devils and Moral Panics*. Paladin, 1971, valamint Hebdige, id. mű
- [14] LAING, DAVE: *The Sound of our Time*. Sheed and Ward, 1969, 150. p.
- [15] Hebdige id. mű
- [16] uo.
- [17] Sunday Times Magazine, 1964. augusztus 2., idézi Hebdige id. mű
- [18] Hebdige id. mű
- [19] Hebdige id. mű
- [20] Cohen, P. id. mű, 27. o.
- [21] Ld. Pete Fowler, „Skin rule” in C. Gillet (szerk.) *Rock File*, N.E.L., 1973.
- [22] Itt rövidítve közlünk néhány gondolatot a labdarúgással és a munkásosztálybeli kultúrával kapcsolatban, ld. Taylor és Critcher írásait (7. lábjegyzet).
- [23] TAYLOR, WALTON ÉS YOUNG: *The New Criminology*. RKP, 1973.
- [24] Cohen, S. id. mű, 192. o.

4. ábra

Saját tulajdonnal való ellátottság a Pepsi Sziget és a középiskolás vizsgálatok összehasonlításában (N=542)

A szigetlakók személyi önállósodása egy évvel korábban következik be, mint azt a középiskolások körében tapasztaltuk: 14 éves korukban mentek először szórakozni, 16 éves korukban tettek szert az első szexuális tapasztalatra és 17 éves korukban szerveztek először önálló nyári utazást. Ezzel szemben közel két évvel későbbre tervezik az iskolai tanulmányok befejezését, egy évvel későbbre 23 éves korra a munkába állást. A házasságkötést pedig két évvel későbbre csaknem 28 éves korukra tervezik.

Korábban már taglaltuk, hogy a kilencvenes évekre Magyarországon a hatvanas években elkezdődött középosztályosodási folyamat rendkívüli módon felgyorsult. A fogyasztási javak megszerzése elfogadott értékévé vált a társadalomban és a kilencvenes évekre maguk a fiatalok is egyre nagyobb arányban rendelkeznek különböző – elsősorban a szórakoztatóiparhoz és járműiparhoz kapcsolódó – fogyasztási javakkal (motorkerékpár, TV, hifi berendezés, CD-játszó, számítógép).

Azaz a család fogyasztási javakkal való ellátottsága oly mértékben növekszik meg, hogy a fiatalok ezek használatában egyre nagyobb önállóságra tesznek szert, ezt biztosítja az is, hogy egyre nagyobb arányban rendelkeznek saját szobával, azaz megnövekszik a szabadságuk a családon belül. A döntő lökést azonban a fiatalok fogyasztási státuszának létrejöttében a szórakoztató ipar kiépülése adta meg. A kilencvenes években épül ki Magyarországon szinte a legkisebb településektől a nagyvárosokig a szórakoz-

A Belvedere Meridionale kiadása
Telefon (62) 544-759
E-mail belvedere@jgytf.u-szeged.hu
Felelős kiadó Szegfű László
Műszaki szerkesztő Forró Lajos
Borítóterv és képszerkesztés Majzik Andrea
Korrektor Márton Imre
Nyomta Engi Nyomda
Telefon (62) 424-964

ISBN 963 00 3899 4